

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

MITHRADATES VI EUPATOR'UN KARADENİZ
FAALİYETLERİ

BARIŞ KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA YILMAZ

KONYA 2013

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

MITHRADATES VI EUPATOR'UN KARADENİZ
FAALİYETLERİ

BARIŞ KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. MUSTAFA YILMAZ

Bu çalışma Selçuk Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü tarafından 12203005 nolu
Yükseklisans tez projesi olarak desteklenmiştir.

KONYA 2013

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Barış KAYA
	Numarası	104203011006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Mithradates VI Eupator'un Karadeniz Faaliyetleri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	BARIŞ KAYA
	Numarası	104203011006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ
Tezin Adı		Mithradates VI Eupator'un Karadeniz Faaliyetleri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Mithradates VI Eupator'un Karadeniz Faaliyetleri" başlıklı bu çalışma 12/03/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
--------------------	--------------------	------

Yrd. Doç. Dr.

Mustafa YILMAZ

Prof. Dr.

Ahmet A. TIRPAN

Yrd. Doç. Dr.

Mehmet TEKOC AK

Öğrencinin	Adı Soyadı	BARIŞ KAYA
	Numarası	104203011006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ
Tezin Adı		Mithradates VI Eupator'un Karadeniz Faaliyetleri

ÖZET

MITHRADATES VI EUPATOR'UN KARADENİZ FAALİYETLERİ

Karadeniz Bölgesi, geçmişten günümüze her zaman talep gören bir coğrafya olmuştur. Zengin doğal kaynaklarıyla, verimli arazileriyle, Askeri açıdan stratejik konumuyla ve deniz ticaretine elverişli doğal limanlarıyla çok özel bir bölgedir. Pontus'un büyük kralı Mithradates Eupator bu coğrafyanın önemini çok iyi kavramış, krallığının en başından sonuna kadar Karadeniz Bölgesi'nden yararlanmasını bilmiştir. Karadeniz'in her yerini bizzat gezerek, askeri, ekonomi ve politik açıdan önemli olan stratejik noktaları kendisi keşfetmiştir. Tüm bunların yanında bölge halkını hoşgörü politikası altında, dini de kullanarak kendisine bağlamayı bilmiştir. Hatta, Karadeniz'in birçok kentinde Dionysos lakabıyla anılmıştır.

Tüm bu özelliklerden yola çıkılarak, Mithradates VI Eupator'un Anadolu'daki Karadeniz Antik yerleşimleri üzerine uygulamış olduğu politikaya ve bu politika üzerinde gelişen kentlerde yapılmış olan faaliyetlere değinilmeye çalışılmıştır. Bölgenin Antik coğrafyası açıklanırken, kentlerin kurulma sebeplerinin ne olduğu, askeri, siyasi ve ekonomik açıdan nasıl tercih edildiği de sebepleriyle beraber açıklanmıştır.

Çalışmamızın bir diğer amacı da; günümüzde araştırmadan yoksun olan bölge üzerinde dikkatleri toplamaktır. Ayrıca Mithradates VI Eupator dönemi Anadolu'daki Karadeniz Antik kentlerini bir kaynakta toplaması bakımından çalışılmış olan tez önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Antik Dönem, Karadeniz, Mithradates Eupator, Pontus, Anadolu, Arkeoloji

Öğrencinin	Adı Soyadı	BARIŞ KAYA
	Numarası	104203011006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Klasik Arkeoloji
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ
Tezin İngilizce Adı		Mithradates VI Eupator's Activities In The Black Sea

ABSTRACT

MITHRADATES VI EUPATOR'S ACTIVITIES IN THE BLACK SEA

The Black Sea region is a land which has always been in demand from past to present. It is a very special region with its rich natural resources, its fertile lands, its militarily strategical position and its natural harbours which are suitable for sea trades. The great king of Pontus, Mithridates Eupator, realized the importance of this region and he has benefited from the Black Sea region from the beginning to the end of his kingdom. Visiting the all parts of the Black Sea, he discovered the strategical places which is very important for economy, military and the politic. Besides all, he patronised the people in the region, under the policy of tolerance and by the help of using the religion. Even, he was called as Dionysos in many cities of the Black Sea.

Based on all of these features, this study aims to mention about Mithridates VI Eupator's policy on ancient settlements of Karadeniz and the activities in cities which was made with this policy. When explaining the ancient geography of the region, what the reasons for the establishment of cities and how they were preferred in politic, military and the economic aspect were also explained with their reasons.

Another purpose of this study is to take attention on the region which is deprived of researches nowadays. In addition, this thesis is important. Because it collects the ancient cities of the Black Sea in Anatolia in the period of Mithridates VI Eupator in a one source.

Key Words: Ancient Time, The Black Sea, Mithridates Eupator, Pontus, Anatolia, Archaeology

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMA LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ	viii
1. GİRİŞ	9
1.1. Amaç Kapsam Yöntem	9
1.1.1. Amaç	9
1.1.2. Kapsam	9
1.1.3. Yöntem	9
2. KARADENİZ	10
2.1. Terminoloji	10
3. PONTUS ADININ KÖKENİ VE ANLAMI	13
3.1. Pontus Kappadokia'sı adının kökeni ve anlamı	14
4. PONTUS BÖLGESİ TARİHSEL COĞRAFYASI	17
5. PONTUS KRALLIĞI (M. Ö. 301- 68)	26
5.1. Pontus Kralları	28
5.1.1. Ariobarzanes (M.Ö. 266/265 – M.Ö. 250)	29
5.1.2. II. Mithradates (M.Ö. 250 – M.Ö. 220)	29
5.1.3. III. Mithradates (M.Ö. 220 – M.Ö. 197)	30
5.1.4. I. Pharnakes (197 – 160/159)	30
5.1.5. Mithradates IV. Philopator Philadelphos (M.Ö. 160– M.Ö. 150)	31
5.1.6. Mithradates V. Euergetes (M.Ö. 150 – M.Ö. 120)	31
6. PONTUS'UN BÜYÜK KRALI MİTHRADATES VI EUPATOR	33

7. VI. MITHRADATES DÖNEMİ KARADENİZ BÖLGESİ ANTİK KENTLERİ VE YAPILAN FAALİYETLER.....	52
7.1. Amaseia	52
7.2. Zela	56
7.3. Gaziuara.....	58
7.4. Kabeira	59
7.5. Eupatoria	59
7.6. Komana Pontica	60
7.7. Sinope.....	63
7.7.1. Pontus Yönetiminde Sinope'nin Durumu	64
7.7.2. Mithradates VI Yönetiminde Sinope'nin durumu.....	65
7.8. Amisos.....	71
7.8.1. Pontus yönetiminde Amisos.....	73
7.8.2. Mithradates VI Yönetiminde Amisos	74
7.9. Kotyora	77
7.9.1. Mithradates VI Yönetiminde Kotyora	78
7.10. Kerasus.....	79
7.10.1. Mithradates VI Yönetiminde Kerasus.....	80
7.11. Trapezus.....	81
8. MITHRADATES EUPATOR DÖNEMİ PONTUS KRALLIĞININ DİNİ VE KÜLTÜRLERİ: POLİTİK YÖNLERİ.....	84
9. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	107
HARİTA VE RESİMLERİN LİSTESİ.....	116
Haritaların Listesi	116
Resimlerin Listesi	116
HARİTA VE RESİMLER	119
ÖZGEÇMİŞ	136

KISALTMA LİSTESİ

Anab.	Anabasis
bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
cm.	Santimetre
çiz.	Çizim
Diod.	Diodorus
dn.	Dipnot
har.	Harita
hdt.	Herodot
hom.	Homeros
il.	İlyada
İ.Ö.	İsa'dan Önce
İ.S.	İsa'dan Sonra
kg.	Kilogram
km.	Kilometre
km²	Kilometrekare
Ksen.	Ksenophon
m.	Metre
Ovid.	Ovidius
Plin.	Plinius
Plut.	Plutharkos
Polyb.	Polybius
Pont.	Pontos
res.	Resim
Strab.	Strabon
vb.	Ve Benzeri
vd.	Ve Diğerleri
vd.	Ve Devamı
vdd.	Ve Devamının Devamı
yy.	Yüzyıl

ÖNSÖZ

“Mithradates VI Eupator’un Karadeniz Faaliyetleri” adlı tez konumun başlangıcından tamamlanmasına kadar geçen her aşamasında benden bilgi ve deneyimlerini hiçbir zaman eksik etmeyen ayrıca tezimin danışmanlığını üstlenen değerli hocam sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ’a teşekkürü bir borç bilirim.

Gerek lisans gerekse yüksek lisans eğitimimde çalışmalarımın not için değil, öğrenmek için olduğunu idrak ettiren ve benden yardımlarını sabrını ve bilgilerini esirgemeyen Selçuk Üniversitesi Arkeoloji bölümündeki bütün hocalarıma, sorduğum her soruya sabır ve içtenlikle cevap veren, değerli fikir ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Ahmet BİNGÜL’e, tezimin ingilizce çevirilerinde ve yazım aşamalarında her zaman yardımcı olan arkadaşım Saniye ÇALI’ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamda karşılaştığım her sıkıntıda her zaman yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

Son olarak çalışmamı maddi yönden destekleyen Selçuk Üniversitesi BAP Koordinatörlüğü’ne teşekkürü bir borç bilirim.

KONYA 2013

Barış KAYA

1. GİRİŞ

1.1. Amaç Kapsam Yöntem

1.1.1. Amaç

Bu çalışmada Antik Çağda VI. Mithradates Eupator'un Karadeniz Bölgesi yerleşimleri üzerine uygulamış olduğu politikaya ve bu politika kapsamında gelişen kentlerin stratejik önemi hakkında antik yazarlar ve günümüz araştırmacıların ışığında bazı sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Karadeniz Bölgesi sahip olduğu çeşitli özelliklerinden dolayı her zaman talep gören bir coğrafyadır. Bu çalışmada Karadeniz Bölgesinin antik coğrafyasına değinirken ayrıca kentlerin kurulmasında tercih sebebi olan bazı özellikleri de dikkatle incelendi. Ayrıca siyasi ve askeri açıdan önemli olan stratejik konumun getirdiği avantajlara da değinilmeye çalışıldı. Çalışmamızın amacı dikkatlerin biraz daha bu bölgede yoğunlaşması ve daha sonra yapılacak arkeolojik çalışmalar için bu tezin bir kaynak olacağı düşüncesidir. Ayrıca Karadeniz Bölgesinin Mithradates VI Eupator dönemi bütün kentlerini bir kaynakta toplayan böyle bir çalışmanın faydalı olacağı düşünülmüştür.

1.1.2. Kapsam

Bu Yüksek Lisans tez çalışması Pontos'un büyük kralı Mithradates VI Eupator'un Anadolu'daki Karadeniz kentleri üzerine uygulamış olduğu siyasi, ekonomik ve dini propagandalarını kapsamaktadır. Bu konulara değinilirken devletin yapmış olduğu savaşlar da göz önüne alınmıştır. Bu çalışmanın daha sonra yapılacak araştırmalar için bölgeyi tanıtan bir kaynak özelliği taşımasını istiyorum.

1.1.3. Yöntem

Bu çalışma üç ana bölümde hazırlanmıştır. İlk bölümde Karadeniz bölgesinin antik kaynaklar ve yazarlar ışığında bölgesel olarak değerlendirmesi ve bu coğrafyanın siyasi, politik ve sosyal hayat üzerindeki etkileri dönemin şartları göz önünde bulundurularak açıklanmıştır. İkinci bölümde Mithradates VI Eupator'un hayatı, Anadolu'daki Karadeniz kentlerine uyguladığı siyasi, ekonomik ve askeri politikası ile Romayla olan mücadelesine konu içerisinde yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Karadeniz bölgesinin bu dönemdeki yerleşim yerleri hakkında bilgilere yer verilmiş olup bütün bu bilgiler ışığında çeşitli çıkarımlar ve sonuçlara ulaşmaya çalışılmıştır.

2. KARADENİZ

2.1. Terminoloji

Karadeniz'in kuzey sahilinin bilinen eski konukları Kimmeryalılar olup Anadolu'ya çok sayıda akın düzenlemişlerse de M.Ö. 7. Yüzyılda Lidyalılar tarafından yenilgiye uğradıktan sonra tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Traklar ve İskitler'in¹ Karadeniz sahillerine yerleşmeye başladığı M.Ö. 8. Yüzyıldan itibaren Karadeniz 'Ahşena'² olarak adlandırılmaya başlanmış, sonradan Antikçağ'a ait diğer kaynaklarda Yunanca 'Pelagos o Pontikon'³, Latince 'Mare Euxinum'⁴, 'Mare Sarmaticum'⁵ ve 'Pontus Tauricus'⁶ olarak anılmıştır.⁷ 19. Yüzyılda, Trabzonlu bir Ermeni olan rahip Bıjışkyan, Nuh peygamberin üçüncü oğlu⁸, Yafes'in büyük oğlu Gomer'in oğlu Aşkenaz'ın⁹ bu bölgede ikamet ettiği için Karadeniz'e Akseios adı verdiği söylencesini aktarmıştır.¹⁰ Aşkenaz kelimesi ile İskitler kastedilmişse de Romalı yazar ve filozof Yaşlı Plinius¹¹ Karadeniz'in, fırtınaları, sert dalgaları, kayalık sahili, sığınacak doğal limanlarının azlığı gibi denizcileri ürküten hırçın karakteri ve sahillerinde yaşayan savaşçı halklara atfen¹² konuk sevmeyen anlamındaki Axenus¹³ olarak adlandırıldığını bildirmiştir.¹⁴

Bununla birlikte Karadeniz'in adı Yunanlılar tarafından neredeyse tüm kıyılarının keşfedilip kolonileşmeden nasibini aldığı süreçte 'konuksever deniz' anlamına gelen Pontus Euxinus¹⁵ olarak değiştirilmiş¹⁶ ama bu durum eski adı

¹ Yunanlıların Avrasyalı atlı göçebelere verdiği genel isimdir.

² Vasmer 'ahşena' kelimesinin İskit dilinde 'kara, karanlık' anlamına geldiğini iddia etmiştir (aktaran Öztürk 2012, 21)

³ Strabon i. 21; xii. 547

⁴ Pomponius Mela, ii. 1. , 3

⁵ Ovid, ex Pont. İv. 3. 38

⁶ Öztürk 2012, 21

⁷ Öztürk 2012, 21

⁸ İslam kaynaklarında Hz. Nuh'un Ham, Sam ve Yafes adlı üç oğlundan Yafers hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır: Vehb b. Münebbih'e göre Türkler ile Ye'cuc ve Me'cuc'un, Said İbn Müseyyeb'e göre Türk, Saklep ile Ye'cuc ve Me'cuc'un, Ahmed B. Hanbel'e göre ise Rumların atası Yafestir (İbnü'l Esir I, 65, 159) (aktaran Öztürk 2012, 21).

⁹ Öztürk 2012, 21

¹⁰ Bıjışkyan, 1988, 15

¹¹ Latince Gaius Plinius Secundus veya kısaca Plinius Maior'un (M.S. 23-79) en önemli eseri 37 ciltlik Doğa tarihi'dir (Naturalist Historia).

¹² Diodorus Siculus, Bibliotheca Historika IV, 40, 3-5

¹³ Strabon 7. 3. 6

¹⁴ 'Pontus Euxinos, konuk sever olmayan sert deniz; önceleri bu sertliğinden dolayı Axine adını almıştır' (Pliny VI. 1. 12) (aktaran Öztürk 2012, 22)

¹⁵ Akdeniz'in pırıl pırıl sularından çıkıp gelen Yunan denizciler, fırtınalı, sürekli sisle kaplı, kıyıları kayalar ve tehlikeli düşman halklarla dolu Karadeniz'in 'konuk sevmeyen' anlamındaki adını tam tersiyle değiştirerek kötü özelliklerini de değiştireceklerini ummuş olmalıdır (aktaran Öztürk 2012, 22).

Axenus'u tam olarak unutturmamış, o da zaman zaman çeşitli yazarlarca anılmıştır.¹⁷ Romalı şair Ovidius'un¹⁸ bir şiirinde¹⁹ ve Diodoros Sicilus'un notlarında, Karadeniz ve sahillerinin pek çok Yunan gemiciye mezar olmasından şikayeti bu duruma örnek gösterilerbilir²⁰:

“İason'a bütün ihtiyaçlarını karşılayacaklarını söyleyerek onu Kolhis'e gönderdi. Pontus Euxenios'un bu devirde tüm sahilleri barbar milletlerce işgal edilmişti. Bunlara Axenos 'yabancı düşmanı' deniyordu. Sahillerine çıkan yabancıları katlediyorlardı. Zaferle yanan İason imkansız gibi görünen bu görevin sonunda bütün şerefine kendisine ait olacağını düşündüğü için görevi almakta tereddüt etmedi.”²¹

Diodoros Sicilus'un Herakles'in Amazonlara boyun eğdirmesine bağladığı²² bu değişimi modern yazarlardan J. Potratz, tam tersine Yunanlıların kolonizasyon sırasında İskit ve Kolh halklarından gördüğü misafirperverlik ile ilişkilendirmiştir.²³ Sonuçta Axenos'tan Euxinos'a dönüşümün güç kullanımı veya iyi niyet sayesinde Karadeniz kıyılarında Yunanların yerleşmesi için uygun şartların oluşmasıyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. 1922'de Fasmer, 1947'de Allen, 1996'da Schmidt İran dillerini konuşan İskit ve Sarmat halklarının kullandığı Ahşena (karanlık) kelimesinin Yunanlarca benzer telaffuza sahip axenus (misafir sevmez) olarak günümüze ulaştırıldığını kaydetmiştir. Moorhouse bu teoriye karşı çıkarak 'Pontus' kelimesinin Hint-Avrupa dillerindeki ilk anlamının 'yol'²⁴ olduğu, Friglerin kara yolunu 'kolay yol' deniz yolunu ise 'zor yol' olarak adlandırdığı, Yunanların bu terminolojiyi Anadolu'dan aldığı iddiasında bulunmuştur.²⁵

Karadeniz, Ortaçağ Arap²⁶ kaynaklarında 'Hırçın Deniz', 'Bizans Denizi',

¹⁶ Selanikli Eustathios (M.S. 1110-1198), Herakles'in Karadeniz bölgesini kötülüklerden arındırdıktan sonra Axenos adının Euxinos'a dönüştüğünü iddia etmiştir (Eustathios, Commentarii, 146: Geographi Graeci Minores, II. 243) (aktaran Öztürk 2012, 22).

¹⁷ Strabon 7. 298;

¹⁸ Publius Ovidius Naso (M.Ö. 43-M.S. 17) Latin edebiyatının üç kanonik şairinden biri olup, en ünlü yapıtı dönüşüm temasıyla birbirine bağlanan mitolojik ve efsanevi öykülerin anlattığı 15 kitaplık "Dönüşümler (Metamorphoses)"dir. (Öztürk 2012, 22).

¹⁹ Ovid, Tristia. İv. 4. 55

²⁰ Öztürk 2012, 22

²¹ Diodoros Sicilus, Bibliotheka Historika IV. 40. 3–5

²² Diodoros Sicilus, Bibliotheka Historika IV. 16. 1

²³ Öztürk 2012, 22; Potratz, 1963: 15–16

²⁴ Moorhouse, Yunanca Patos "patika", İskitçe panthah "yol" (dişil formu "pathya"), Ermenice hun "sığ yer, nehrin sığ yeri; yol", Latince pons "köprü" kelimelerini örnek olarak göstermiştir (Öztürk 2012, 23).

²⁵ Schmitt, 1996, 219-222

²⁶ Ortaçağ'da Kafkasya'nın bir bölümünü kontrol eden Araplar hiçbir dönem Karadeniz sahiline egemen olamamıştır (aktaran Öztürk 2012, 23).

‘Trabzon Denizi’²⁷, ‘Slav Denizi’, ‘Pontus Denizi’²⁸, 13. Yüzyıla ait Marco Polo haritasında ‘Yunan Denizi’ (Mer Grecnor), İtalyan kent devletlerinden gelen tüccarlarca ‘Büyük Deniz’ (Il Mare Maggiore), Gürcü kroniklerinde ‘Sper Denizi’²⁹, Rus kroniklerinde ‘Pontus denizi (Ponetiskoe More)’, ‘Rus Denizi (Ruskoe More)’, ‘Suroj Denizi (Surojko More)’³⁰ adlarıyla geçmektedir. Karadeniz kelimesinin eş anlamlı karşılıkları 14. Yüzyıldan itibaren Batı dillerine girmeye başlamıştır, 17. Yüzyıldan itibaren Antik çağrışımlar yapan Pontus Euxine gibi Antikçağ adlarının kullanımı yavaş yavaş terk edilerek standart terim oluşmuştur. Karadeniz’in kuzeyinde ortaya çıkan Hazarların Türkçe konuştukları bilinmekteyse de dillerine ilişkin çok az kayıt bulunmakta, Karadeniz’i nasıl adlandırdıkları bilinmemekle birlikte Solomon Schechter tarafından ‘Bilinmeyen bir Hazar Belgesi’ adıyla yayınlanan Schechter Mektubu’nda muhtemelen Azak Denizi’nin varlığına atfen onunla kıyaslanarak ‘Büyük Deniz’ olarak nitelendirilmektedir.³¹ Bununla birlikte kuzey Karadenizli step kavimleriyle ticari ilişki içerisindeki İtalyanların Ortaçağ’da bu terimi Hazaria adını verdikleri Kırım’da benimsedikleri görülmektedir. 13. Yüzyılda Wilhelm Von Rubruk, bölge halkının Karadeniz’i ‘Büyük Deniz’ olarak adlandırdığını bildirirken³², Kırım’da Marco Polo³³, İlhanlı hanına elçi giden Ricoldo da Montecroce³⁴, Trabzon’a gelen Bohemyalı Odoric³⁵, Venedikli tüccar Giosofat Barbaro³⁶ seyahatnamelerinde aynı terimi kullanmış, Giovanni da Pian del Carpine ise ‘Büyük Deniz’ ve ‘Yunan Denizi’ adlarını birlikte anmıştır.³⁷ Bıjışkyan’ın aktardığı bir rivayete göre ise vaktiyle Pontus çevresinde yaşamış Kimri³⁸ halkı siyah rengi sevinç sembolü saydığından Karadeniz’e bu adı vermiştir.

²⁷ 9.yy.da el-Belazuri ve 13. yy.da Zekeriya el-Kazvini gibi Arap tarihçiler (Öztürk 2012, 23).

²⁸ Yakut el-Hamavi, 1866, I, 216 (Öztürk 2012, 23).

²⁹ Gürcistan Tarihi, 2003, 342

³⁰ 12. Yüzyılın başlarında yazıldığı sanılan ama eldeki kopyaları 1377 ve 15. Yüzyıla ilk Rus kroniğinde Dinyeper’in aktığı Karadeniz, Yunancadan ödünçlemeyle ‘‘Pontus denizi’’ veya ‘‘Rus denizi’’ olarak adlandırılmış (Darden, 1995: 8) sonraki kroniklerde Suroj limanına atfen ‘‘Suroj denizi’’ adı da kullanılmıştır (Öztürk 2012, 23).

³¹ Karatay, 2008, 14

³² Rubruk, 2001, 27

³³ Marco Polo, 2003, I, 47–48

³⁴ Öztürk 2012, 23

³⁵ Öztürk 2012, 23

³⁶ Öztürk 2012, 23

³⁷ Carpini, 1996, 100

³⁸ Kimmer?

3. PONTUS ADININ KÖKENİ VE ANLAMI

Pontus sözcüğü ilk olarak Homeros'un İlyada destanında karşımıza çıkar ve ünlü şair tarafından hem büyük denizler hem de genel anlamda "deniz" kelimesinin karşılığı olarak kullanılır.³⁹ Diğer Antik Çağ yazarlarının da kelimeyi – öteki anlamlarının yanı sıra – "deniz" anlamında kullandıkları görülmektedir.⁴⁰ Sözcük, Hellespontos, Propontis gibi lokal deniz veya su yollarını adlandırmak amacıyla da kullanılmıştır.

Pontus kelimesinin Trak veya Armenia dillerinden "yol veya geçiş yeri" anlamında Hellence'ye adapte edildiği düşünüldüğü gibi Latince'deki "pons" (köprü) ile aynı kökten geldiği ve buna dayanılarak esas anlamının "deniz yolu" olup zamanla "deniz" karşılığı olarak kullanıldığı da öne sürülmüştür.⁴¹

Birden patlak veren fırtınaları, sahil şeridindeki kabilelerin düşmanca tutumları sebebiyle Hellenler bugünkü Karadeniz'e, "yabancı sevmez", "misafir sevmez" anlamında "aksenos" epithetini yakıştırmak suretiyle "Pontus Aksenos" demişlerdir. Kelimenin bunun dışında içeriği olduğu da ifade edilmiş ve Avesta dilinde yer alan "axsaena" sıfatının "koyu renk", "siyah", "gece mavisi" anlamıyla ilişki kurulmuştur.⁴² Böylelikle bu eski Pers dilinde Karadeniz'i kastederek söylenen "Xasen" kelimesiyle aynı anlamı taşıyan sözcüğün İran menşeli olduğu da kanıtlanmıştır.⁴³

M.Ö. 750–550 yılları arasında gerçekleşen büyük Hellen kolonizasyonu sonrasında Karadeniz kıyılarında çok sayıda önemli şehir kuran Hellenler – Strabon'a göre⁴⁴ – bu denize "misafir sevmez" diyerek onu kızdırmaktansa "Pontus Euxenos" yani "misafir seven deniz" demek suretiyle hırçınlığını azaltmak istemişlerdir.

Herodotos "Pontus" kelimesiyle genel olarak Karadeniz sahillerini kastetmiştir.⁴⁵ Ovidius da "Pontus'u" bazen deniz bazen kara bazen de her iki anlamda kullanmıştır.⁴⁶

³⁹ Hom. İl. I. 350; II. 145, 210, 613, 665; IV. 276, 278; V. 771; VI. 219; VII. 6.

⁴⁰ Ovid. Pont., I.4. 27; II. 9. 67; IV. 7. 7; IV. 9.85; IV. 10. 45.

⁴¹ Mitchell 2002, 38, dn. 11.

⁴² King 2004, 12.

⁴³ West 2003, 157.

⁴⁴ Strab. VII.3.6. Murat Arslan bu durumu Güney Afrika kıyılarına uğrayan gemilerin batmasına sebep olduğu için "Fırtınalar Burnu" denilen yerin sonraları "Ümit Burnu" olarak adlandırılmasına benzetmiştir. Bkz. Arslan 2007, dn. 29

⁴⁵ Hdt. IV. 8; VII.95

Bu bölgede egemen olan ve konumuzu oluşturan krallığın “Pontus” olarak adlandırılması ise Augustus dönemi yazarlarınca başlatılıp M.S. 2. yy.ın tarih yazarları tarafından pekiştirilmiştir. Tabi bu da önceki Roma idari uygulamalarından kaynaklanmıştır. M.Ö. 64’te Kuzey Anadolu sahillerinde kurulan Bithynia – Pontus Eyaleti veya M.Ö. 47’de Domitius Calvinus’un bölgeden topladığı askerlere “Pontus lejyonları”, gemilere ise “Pontus donanması”⁴⁷ demesi gibidir. Krallığın kendi egemenleri veya çağdaşları tarafından nasıl adlandırıldığını bilemiyoruz. M.Ö. 86/85’te VI. Mithradates’e karşı ayaklanan Ephesoslular yayınladıkları dekrette ondan Kappadokia Kralı olarak söz etmişlerdir. Ayrıca M.Ö. 61 Eylül’ünde Pompeius’un Roma’da düzenlediği zafer töreninde, ele geçirdiği krallıkların isimlerinin yazılı olduğu levhada Pontus Euxenos kıyısında yaşayan halkların adlarıyla Kappadokia ve Bithynia adları geçmektedir.⁴⁸

Pontus, Hellen dilinin “Deniz” anlamındaki sözcüğüdür. Ancak, bugünkü Türkiye’nin şu tarihsel adları içinde, özel anlamlarda olarak, kısaltma yoluyla kullanılmıştır: Pontus Euxenios (Hellen dilinde: “Yabancılar dost deniz”; Hellen’ler, azgın Karadeniz’e yaranmak umuduyla onu böyle adlandırmışlar) adı yerine, yani Karadeniz’i kastetmek üzeredir.

Herakleia Pontika (Pontus Herakleia’sı) kentini yani Karadeniz Ereğlisini kastetmek üzeredir. Özellikle, Platon/Eflâtun’un öğrencisi Pontus’lu Herakleides gibi, bu kentte doğmuş bazı ünlü kişilerden söz edilirken, sadece Pontus’lu denmektedir.

İlkçağın erken dönemlerindeki Hellen yazarlarının, o arada Herodotos’un Pontus Kappadokia’sı diye andığı bölgeyi, yani Anadolu’nun Paphlagonia ile Kolkhis arasındaki parçasını (bizim bugün kullandığımız adı ile, Anadolu’nun Doğu Karadeniz Bölgesi’ni) kastetmek üzeredir.⁴⁹

3.1. Pontus Kappadokia’sı adının kökeni ve anlamı

Yunanistan ve Batı Anadolu Hellen’leri, Xenophon’un Anabasis (Sefer) adlı yapıtında, Anadolu’nun Doğu Karadeniz bölgesinde görüp geçirdiklerini anlatmasından önce, o yöre halklarının hemen hemen hiçbirini tanımıyorlar,

⁴⁶ Deniz anlamında: Ovid. Pont. I.4.27; II.9.67; IV. 7. 7. Kara anlamında: Ovid. Pont. I.3.65; II. 5. 9; IV. 4. 19. Her iki anlamda: Ovid. Pont. I. 4. 31; II. 4. 27

⁴⁷ Arslan 2007, 11–13

⁴⁸ Arslan 2007, 12, dn. 45, 46

⁴⁹ Umar 2000, 1

bilmiyorlardı.⁵⁰ Ancak, Amasya-Samsun yöresinin halkı üzerine Herodotos'un "Herodot Tarihi" adlı yapıtında aktardığı bölük pörçük bilgi sayesinde, çoğu yalan yanlış, pek az bir şey öğrenebilmişlerdi. Herodotos'un yanlış olarak, Kappadokia'nın bütününe yani hem İç Anadoludaki Kappadokia'ya hem de bunun Doğu Karadeniz Bölgesine yayılmış uzantısına "Suriye" dediğini biliyoruz.⁵¹ Yine Herodotos; son Lydia kralı Kroisos'un İran Pers devletine saldırmak üzere Kızılırmak'ı aşmasından söz ederken, "Kappadokia'lıları Hellen'ler Suriyeli adıyla tanır" demiştir. Ayrıca aynı yerde, "Kızılırmak, Kappadokia Suriyelilerini Paphlagonia'lılardan ayırır" dediğini; Anadolu'daki Doğu Karadeniz Bölgesinin batı yanının İran'a vergi ödeyen halklarını sayarken doğu yandakiler Moskhos'lar, Tibarenos'lar vb. diye ayrıca sayılmışlardır.⁵² "Suriyeliler", İran Şahı Xerxes'in Yunanistan seferine katılan aynı bölge halklarını sayarken "İranlıların Kappadokia'lı dediği Suriyeliler", gerek Bartın Irmağı, gerekse Terme Çayı kıyısında yaşayan Anadolu insanlarını anarken yine "Suriyeliler" demiştir.⁵³ Miletos tyran'ı Aristagoras'ın, İran egemenliğine karşı başlatacağı ayaklanmada destek sağlamak için gittiği Sparta'da, kral Kleomenes ile konuşması sırasında Anadolu bölgeleri ve halklarıyla ilgili açıklamalar yaparken neler söylediğini aktaran bölümde; "Phrygia'lılara sınır komşusu olanlar, Kappadokia'lılardır, Hellen'ler bunları Suriyeli adı altında tanır; onlar da, Kıbrıs'ın bulunduğu denizin kıyısına kadar giden yol boyunca yayılan Kilikia'lıların komşusudur" demiştir.⁵⁴ Hatta, Troia Savaşı çağından (yaklaşık, M.Ö. 1200) daha önce geçmiş Argo gemisi yolculuğunun destanını anlatan yapıtında, Hellenistik çağ ozanı Rodoslu Apollonios, İris / Yeşilırmak deltasından, "Suriye toprağı" diye söz ediyor.

Hellenler, Anadolu'nun bir önceki bin yılda yaşamış Luvi'ler, Hitit'ler gibi halklarını bilmek şöyle dursun, kendi çağlarındaki Anadolu halklarını bile (Karia'lılar, Lydia'lılar, Lykia'lılar gibi, kendilerine yakın olanlar dışında) tanımıyorlardı. Güneydoğu Anadolu'da ve Kuzey Suriye'de gördükleri, Asur ve Geç Hitit (aslında, Geç Luvi) yapıtlarını aynı halkın, bir tek halkın yapıtı saydıkları gibi, Herodotos'a bilgi sunanlar da, eski Kral Yolu'nu izlerken Hattusa/Pteria (Boğazkale) çevresinde, Yazılıkaya'da görülen Hitit kabartmalarını dahi Assyria/Suriye halkının

⁵⁰ Umar 2000, 3

⁵¹ Herodotos I. 6

⁵² Herodotos III. 90, III. 94

⁵³ Herodotos VII. 72, II. 104

⁵⁴ Herodotos V. 49

yapıtı sanmış olmalıdırlar. Asıl Kappadokia bölgesinin geniş ölçüde Luvi kökenli kültürü ve dili, Herodotos döneminde, artık, eski Hitit ülkesine yani Kızılırmak bükümüne içine ve hatta onun kuzeyine, kuzeybatısına, kısacası Anadolu'nun Doğu Karadeniz Bölgesi'nin hemen hemen tümüne, bazı yaban halkların ilkel kültürlerinin varlığı ayrıca sürdürüyor olsa da, yayılmış bulunuyordu. Hellenistik çağda, ordusu ve yönetim görevlileri tümüyle (Hellenleşmemiş ya da pek az Hellenleşmiş) yöre halkından oluşan Pontus Krallığının egemenliği döneminde ve sonrasında, Kerasountos/Giresun, Trapezountos/Trabzon gibi Hellenleşmiş birkaç noktada Hellen dili konuşulurken ülkenin bütününde Kappadokia dilinin yaygın olduğunu, yörede karşılaşacağımız (Haldandos, Zigana gibi), Luvi kökenli dillere özgü pek çok tarihsel coğrafya adı, bize kanıtlayacaktır.⁵⁵

İşte bu durum dolayısıyla, yani Kappadokia kültürünün ve dilinin bu yöreye de yayılmış bulunması, yöre halkının Kappadokia'lı kültüründe olması dolayısıyla, ilkçağ Hellen yazarları, Anadolu'nun Doğu Karadeniz bölgesini, Pontus (Karadeniz) Kappadokia'sı diye anmışlardır.⁵⁶

⁵⁵ Umar, 2000, 3-4

⁵⁶ Umar, 2000, 4

4. PONTUS BÖLGESİ TARİHSEL COĞRAFYASI

Antik çağda Romalılar tarafından Pontus olarak adlandırılan bölgenin kuzey sınırını Karadeniz⁵⁷, batı sınırını, Paphlagonia'lıların bölgesinden Halys sayesinde ayrılan yöre oluştururdu.⁵⁸ Güneybatıda, Galatların Trokmoi kabilesinin yerleşim bölgesiyle sınırını Aşağı Halys (Kızılırmak) havzası ve Halys'ın bir kolu olan Kappadoks (Delice Çay) ile Skylaks (Çekerek) ırmağının yüksek havzası belirlerdi.⁵⁹ Güneyde, Kappadokia sınırı Tauros'lara paralel dağlık bir bölge olan Khammanene arazisinin en doğu ucuna kadar uzanırdı.⁶⁰ Güneydoğuda, İris ve Halys'ın kaynakları arasında bölge sınırı devam eder; doğuda, Lykos'un (Kelkit) kaynağının⁶¹ aşağısındaki Armenia Minor'a karşı ve Trapezus'un doğusundaki Kolkhis'e doğru uzanırdı.⁶² Bölgenin Kolkhis ile olan sınırı ise, Gürcü dilinde "Adcharistsqali" diye tanımlanan Absarros/Apsarros ırmağı belirlerdi (bkz., har. 1).⁶³

Pontus kendi içinde, esas itibarıyla, göze çarpan farklılıklarla birbirlerinden ayrılan dört doğal bölgeye ayrılarak incelenebilir. Bunlar sırasıyla: İris (Yeşilırmak) ve Lykos vadileri ve onların yan kolları tarafından yaratılmış çekirdek bölge; Halys'ın yukarı tarafındaki yüksek bölge; Halys ve İris vadileri tarafından yarılmış Kuzey Anadolu dağlık bölgesi ve Halys'ın ağzından Trapezus'un doğusuna ve Apsarros Irmağı'na kadar uzanan sahil şeridi olarak ele alınabilir (bkz., har. 2-3).⁶⁴

Bunlardan birincisi, İris ve Lykos vadileri ve onların yan kolları tarafından yaratılmış olan bölge; ılıman iklimi, bereketli toprakları nedeniyle zengin hububat ve narenciye üretimine sahipti. Yörenin içinden akan ırmak havzalarının her iki yakasında verimli topraklar bulunurdu. Burası adeta teraslanmışçasına birbiri üzerinde yükselen ovaları ve platolarıyla tarımsal ve hayvansal üretim yönünden Pontus'un çekirdek bölgesini meydana getirirdi. Yörenin güçlü bir ekonomiye sahip olması, onun aynı zamanda endüstriyel ve ticari bakımdan gelişmesine ön ayak oldu. Bu durum beraberinde, yörenin gerek kendi içindeki yerleşim dokusuyla gerekse Küçük Asya ve diğer komşu bölgelerle bağlantısını sağlayan iyi derece örgütlenmiş,

⁵⁷ Strab. XII. 1. 1 c. 533

⁵⁸ Hdt. I. 6, 72; Strab. XII. 3. 1-2 c. 541; 9 c. 544; 12 c. 546

⁵⁹ Strab. XII. 3. 39 c. 561

⁶⁰ Strab. XII. 1. 1 c. 533; 10 c. 540

⁶¹ Strab. XII. 3. 13-15 c. 547

⁶² Strab. XII. 3. 17-18 c. 548

⁶³ Apsarros Irmağı, Akampsis (Çoruh) Irmağı'yla birleşerek Gürcistan'daki Apsarros (Gonio) Kalesi önlerinden Karadeniz'e dökülür (Arr. Periplus VII. 4-5; FGrHist V 1; App. Mithr. 101; Plin. Nat. VI. 4. 12-13) (aktaran Arslan 2007, 16).

⁶⁴ Olsbausen 1978, col 438 (aktaran Arslan 2007, 17).

düzenli antik yol ağına sahip olmasını sağladı.

Strabon⁶⁵ kendisinin bu yöre üzerindeki yoğun bilgisine dayanarak tek bir bölge alanını pek çok yöreye ayırmıştır. Bunlardan Halys ve İris ırmaklarının aşağı akıntı havzaları arasında yer alan Phazemonitis yöresi, ismini buradaki Phazemon (Vezirköprü) adlı köyden almıştır.⁶⁶ Yörenin kuzeyi, Gazelonitis, Saramene ve Amisos'luları terriorium'uyla sınırdaştı. Batısı, Halys; doğusu İris ırmakları ve Phanaroia yöresiyle; güneyi ise, Amaseia'lıların arazisiyle çevriliydi. Yöredeki ovaların büyük bir bölümü ağaçsız olup hububat ekimine elverişliydi.⁶⁷ Yöre, bereketli topraklarının yanı sıra, zengin doğal kaynaklara sahipti. Phazemonitis'in güneyindeki dağlarda zengin gümüş yatakları bulunurdu.⁶⁸ Ayrıca yörede, sağlık açısından son derece yararlı, şifalı sıcak su kaynakları mevcuttu.⁶⁹ Phazemonitis'in güneyinde, Phanaroia'ya doğru uzanan kısımda, verimli tahıl ve otlak alanları arasında balık yönünden zengin, denize benzeyen Ladik Gölü (Stiphane limne) yer alırdı. Bu gölün etrafı özellikle her çeşit hayvan yetiştirmeye elverişli otlaklarla kaplıydı.⁷⁰ Buralarda eşek, katır⁷¹, keçi, koyun, sığır ve öküz⁷² beslenirdi. Gölün kenarında Laodikeia kenti⁷³, İkizari⁷⁴ Kalesi ve Pontus krallarına ait bir saray bulunurdu.⁷⁵ Ayrıca her biri gaga şeklinde uzanan yüksek ve sarp bir dağın üzerinde, bol sulu sarnıçlar bakımından zengin Sagylyon⁷⁶ Kalesi konuşlandırılmıştı. Burası stratejik öneminin yanı sıra, yörenin korunmasında ve savaşlar sırasında Pontus

⁶⁵ Strab. XII. 3.38 c. 560

⁶⁶ Strabon'a (XII. 3. 38 c. 560) göre, Pompeius, İÖ. 64 yılında, Phazemon Köyündeki yerleşmeyi bir kent olarak ilan ettikten sonra, buraya Neapolis, yöreye ise, Neapolitis ismini vermiştir (aktaran Arslan 2007, 18).

⁶⁷ Strab. XII. 3.38 c. 560

⁶⁸ Anderson 1903,100; Magie 1950,179 h. (aktaran Arslan 2007, 18)

⁶⁹ Strab. XII. 3. 38 c. 560

⁷⁰ Strab. XII. 3. 38 c. 560

⁷¹ Plut. Luc. XVII. 5; ayrıca bk. Plin. nat. VIII. 69.173

⁷² Plut. Luc. XIV. 1

⁷³ D. Magie'ye (1950,178 dn. 6) göre, burada Laodikeia adlı bir kent vardı. Hiçbir antikçağ yazarı bu kentten bahsetmese de göl kenarındaki Ladik kasabası ve VI. Mithradates dönemine ait bazı sikkeler üzerinde bulunan Laodikeia'nın (= Laodikeias) lejandi bu kentin varlığını kanıtlamaktadır (aktaran Arslan 2007, 19).

⁷⁴ Strabon'un (XII. 3. 38 c. 560 dn. 1) paragrafında geçen ikizari Kalesi'nin yazılımı şüphelidir. Kizare ya da İkizaroi şeklinde yazılabileceği üzerine çeşitli görüşler vardır. Bununla birlikte, burasının Ptolemaios'un (Georg. V. 6. 10)'da sözünü ettiği, Kizara ile aynı yer olabileceği görüşü daha muhtemeldir (aktaran Arslan 2007, 19).

⁷⁵ Strabon'un (XII. 3. 38 c. 560)'daki anlatımından çıkan sonuçlar ışığında, Mithradates-Roma Savaşları sırasında Stiphane Limne (Ladik Gölü) kenarındaki İkizari Kalesi Romalılar tarafından bir daha kullanılmamak üzere tahrip edilmiş; Mithradates'in sarayı ise, yağmalanarak harabe haline getirilmiştir (aktaran Arslan 2007, 19).

⁷⁶ Sagylyon'un kesin lokalizasyonu bilinmemekle birlikte, E. Olshausen und J. Biller'e (1984, 7; 15 vdd.) göre, Vezirköprü'nün 12 km güneybatısında, Büyük Kale Köyü yakınındaki Kale Tepe üzerindeki Tavşan Dağı'nda olduğu düşünülmektedir (aktaran Arslan 2007, 19).

krallarına birçok bakımdan faydalı olmuştu.⁷⁷

Phazemonitis'in biraz güneyinde, ormancılığın ve hayvancılığın bütün çeşitleri bakımından oldukça zengin Amaseia territorium'unun güney batısı ile İris'in aşağı havzasını kapsayan (Gazakene) yöresi yer alırdı. Yörenin en önemli kenti⁷⁸ antikçağın ünlü coğrafyacılardan Strabon'un vatandaşı olduğu Pontus Krallığı'nın eski başkenti Amaseia'ydı.⁷⁹ Kent arazisinin bir kısmı ormanlar, bir kısmı atlar ve büyük/küçük her çeşit hayvan yetiştirilmesine uygun otlaklarla kaplı olmasının yanı sıra; aynı zamanda hem tarıma hem de bağ ve bahçeciliğe elverişli geniş topraklara sahipti. Bu bakımdan yöre, günümüzde olduğu gibi, antikçağda da meyveleriyle ünlüydü. Strabon⁸⁰ her fırsatta vatandaşı olmakla övündüğü, Pontus'taki bütün yörelerin en büyüğü ve en iyisi olan doğduğu kenti şöyle tasvir eder:

“Benim kentim, içinden İris Irmağı'nın aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Zira burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik İris Irmağı'na doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan surlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine bağlıdır ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler. Bu alan içinde kralların hem sarayları hem de anıt mezarları bulunur. İki sivri tepe birbirine tamamen dar bir geçitle bağlıdır. Burası her iki tarafta kıyıdan ve varoşlardan beş veya altı stadia⁸¹ yüksekliktedir ve bu geçitten tepelere bir stadia'lık, hiç bir kuvvetin aşamayacağı, dik bir yokuş daha vardır. Bu kayaların içinde sarnıçlar da bulunur; fakat kentin bu kaynaklardan faydalanmasına olanak yoktur. Buradan, bir tanesi ırmağa, bir tanesi de boğaza doğru olmak üzere kayalara, boru şeklinde iki tane kanal oyulmuştur.⁸² Irmağın üzerine, bir tanesi kentten varoşlara, diğeri de varoşlardan dışarıya olmak üzere iki köprü kurulmuştur; kayalığın yukarısında olan dağ bu köprüde son bulurdu”.

Gazakene yöresi, Amaseia'nın hemen güneybatısından başlayıp kuzeyine kadar uzanırdı. Bölgede konuşulan dilde büyük ölçüde Paphlagonia isimleri mevcuttu⁸³. Kentin kuzeybatı çıkışında ise, çok geniş olmayan ırmak boyunca

⁷⁷ Strab. XII. 3. 38 c. 560/561

⁷⁸ Plin. nat. VI. 3. 8

⁷⁹ Strab. XII. 3. 11 c. 5453

⁸⁰ Strab. XII. 3. 39 c. 561

⁸¹ Swaddling 2000, 24

⁸² Arslan 2007, 20

⁸³ Strab. XII. 3. 25 c. 553; 39 c. 561; Plin, nat. VI. 2. 7–8

uzanan bir vadi yer alırdı. Bu vadi, sonunda genişleyerek Tavşan Dağı'nın güneyinde, bugün Sulu Ova olarak adlandırılan yerde Binköy Ovası'nı (Khiliokomon pedion) meydana getirirdi⁸⁴. Burası sadece meyve⁸⁵ bakımından değil; aynı zamanda tahıl ve her çeşit hayvan yetiştirilmesi yönünden de mükemmel bir yöreydi. Ondan sonra, Amaseia kentinin kuzeybatıya doğru sınırını belirleyen verimli Diakopene ve onun biraz daha güneyinde ismini Pimolisa (Osmancık⁸⁶) adlı kralı kaleden alan Pimolisene yöreleri yer alırdı. Her ikisi de son derece verimli olan bu yörelerin uzunluğu yaklaşık beş yüzer stadia (90 km) olup Halys Irmağı'na doğru uzanırlardı.⁸⁷ Ardından Amaseia territorium'unun batı sınırını belirleyen Babanomon ve Ksimene yörelerine gelinirdi. Bunlardan Ksimene, Halys Irmağı'na kadar uzanarak kentin güneybatı sınırını belirlerdi. Burası kayatuzu yataklarıyla (Halai) kaplıydı. Strabon'un⁸⁸ da düşündüğü gibi, ırmak buna izafeten Halys ismini almıştı.

Bununla birlikte, M.Ö. I. yüzyılda Amaseia territorium 'unun kuzeyden güneye kadar genişliği yalnız Zelitis yöresine kadar olmayıp bir yandan Galatların Trokmoi kabilesine, diğer yandan Büyük Kappadokia'ya kadar uzanırdı.⁸⁹ Amaseia'nın güneyinde yer alan Zelitis yöresi ise, Skylaks (Çekerek Irmağı) ve İris'in sularıyla çevrilmişti. Burası da her bakımdan yaşamaya elverişli, verimli bir bölgeydi.⁹⁰ Adını baş yerleşim, tapınak ve rahip kenti Zela'dan (Zile) almıştı.⁹¹ Etrafında doğal korumaların olduğu bir yerleşim olan Zela, arkasını tepelere yaslamıştı ki burası etrafındaki yükseltilerin en yükseğiydi. Çevresinde ise, ovalara ve vadilere ayrılmış tepecikler vardı.⁹² Çeşitli nüfus alanlarına bölünmüş Zela territorium'u içindeki Semiramis Tepesi üzerinde, içinde Armenia'lıların da⁹³ saygı gösterdikleri, Perslerin Ana Tanrıçası Anaitis'e ait bir tapınak bulunurdu. Burası efsaneye göre, Semiramis; gerçekte ise, M.Ö. VI. Yüzyılın ikinci yansında, burada Saka'lara karşı zafer kazanan Pers generaller tarafından kurulmuştu. Persler zaferden

⁸⁴ Strab. XII. 3. 39 c. 561

⁸⁵ Meyve ağaçları, Pontus'un çekirdek bölgesi Amaseia ve çevresinin dışında, büyük ölçüde Pontus sahil şeridinde ve az da olsa Paryadres Dağları arasındaki vadilerde yetiştirilirdi (Arslan 2007, 21).

⁸⁶ Anderson 1903,99 vdd. (aktaran Arslan 2007, 21)

⁸⁷ Strab. XII. 3. 39 c. 561

⁸⁸ Strab. XII. 3. 39 c. 561

⁸⁹ Strab. XII. 3. 39 c. 561

⁹⁰ Zelitis yöresinin ne kadar bereketli topraklara sahip olduğu Traianus (M.S. 98- 117) ve Caracalla (İS. 211-217) zamanında Zela kentinde basılan sikkelere yansımıştır. Traianus Dönemi sikkeler üzerinde tanrıça Anaitis elinde buğday demeti (Waddington et al. 1925, 159 vdd. n° 2), Caracalla Dönemi sikkeleri üzerinde ise, tanrıça üç başaklı buğday demeti tutarken betimlenmiştir (aktaran Arslan 2007, 22).

⁹¹ Strab. XII. 3.37 c. 560

⁹² Arslan 2007, 22

⁹³ Strab. XI. 14.16 c. 532

sonra, ovada buldukları büyük bir kayanın etrafına toprak yığarak bir tepe meydana getirmişler ve onun üzerine Anaitis adına bir tapmak inşa etmişlerdi. Tapnağın önüne ise, Anaitis ile Pers tanrılarından Omanes ve Anadates adına birer sunak kurmuşlar ve burada söz konusu tanrılar onuruna her yıl kutlanan kutsal bir festival düzenlemişlerdi. Bu seremoniler Zela'lılar tarafından, bölge Pontus krallarının; hatta Romalıların eline geçtikten sonra dahi kutlanmaya devam etmiştir.⁹⁴

Strabon⁹⁵, ayrıca Zela'da tapınım gören ve Pers tanrılarından Omanes kültürü ve kurban törenlerini, görgü şahidi olarak canlı bir şekilde tasvir etmiştir. Sunağa ve rahiplere ilişkin önemli bilgiler aktarmıştır. Öyle ki, tapınaktaki kutsal alanın ortasındaki altarın adeta bir tepe gibi yükselen küllerinin üzerinde hiçbir zaman söndürülmeyen ateş yanmaktaydı. Pyraithos'lar olarak adlandırılan Mag rahipler, kapüşonları ağızlarının kenarlarına kadar uzanan keçeden yapılmış takkeler giyerlerdi. Bunlar, tanrı rızası için gerçekleştirdikleri kurban törenleri sırasında bıçak kullanmazlardı. Kurbanları sopalarla öldürürlerdi. Rahiplerin ilahi şeklindeki günlük duaları yaklaşık bir saat sürer; Omanes'in ahşaptan yapılmış kutsal heykeli prosesyon boyunca taşınırdı.

Pontus Krallığı zamanında hükümdarlar, Zela'yı bir kentten ziyade, Pers tanrılarının kutsal alanı olarak idare ederlerdi. Bütün Pontus halkının en önemli sorunlarına ilişkin yeminlerini ettikleri bu yerde yapılan kutsal ayinler, daha ilahi bir karakter taşırdı.⁹⁶ Tapınağa bağlı araziler içindeki zengin gelir kaynakları, çok sayıdaki kadın ve erkekten oluşan tapınak hizmetkarı, her şeyin efendisi kabul edilen başrahip ve kalabalık maiyetinin yönetimi altındaydı. Krallar, tapınağın dinsel işlevine, özerkliğine ve yönetimine karışmaz ve rahiplere saygı gösterirlerdi.⁹⁷

Kaz Ova (Dazimönitis) yöresi, Amaseia'nın güneydoğusunda, İris'in orta akış alanında hem tarla hem de bağ ve bahçe olmaya elverişli topraklara sahip verimli bir bölgeydi.⁹⁸ Dazimönitis yöresinin etrafındaki dağlar ise, zengin demir ve bakır yataklarıyla kaplıydı.⁹⁹ Burada, yörenin Pers hakimiyeti altında olduğu dönemlerden kalma Gaziura (Turhal) Kalesi bulunmaktaydı. Ova tabanından

⁹⁴ Strab. XI- 8. 4 c. 512; XII. 3. 37 c. 559

⁹⁵ Strab. XV. 3.15 c. 733

⁹⁶ Strab. XII. 3. 37 c. 559

⁹⁷ Strabon'a (XI. 8,4 c. 512; XH. 3. 37 c. 559–560) göre, Pompeius, M.Ö. 64 yılında Zelitis'in teritorium'unu (bölge, alan) birçok yöreler ilave ederek genişletmiş ve Zela'ya kent sıfatı vermiştir. Bu bakımdan Romalıların zamanında tapınağın yönetimi ve işlevi siyasi nitelik kazanmıştır (aktaran Arslan 2007, 23).

⁹⁸ Strab. XII. 3.15 c. 547

⁹⁹ Magie 1950, 179 g. (aktaran Arslan 2007, 23).

yaklaşık 180 m. yükselen bir kaya bloğunun üzerine konuşlandırılmış olan bu kale kuvvetli surlarla çevriliydi. Hem Dazimonitis hem de Zelitis yörelerini kontrolü altında tutuyordu. Ayrıca kale stratejik konumu itibariyle Pontus krallarına birçok açıdan yararlı olmuştu.¹⁰⁰

Dazimonitis Ovası'nın birkaç km kuzeyinde, Tokat İli'nin yaklaşık 10 km kuzeydoğusunda, İris Irmağı'na bakan teraslanmış bir tepenin üzerinde, Pontus'taki Ma¹⁰¹ Kültü'nün bulunduğu Komana¹⁰² (Gümenek) kenti yer almaktaydı. Komana, tanrıçanın gri damarlı mermerden yapılmış monumental monolithik sütunlarla¹⁰³ desteklenen "tetrastilos" planındaki tapınağından ve onun hemen çevresinde gelişmiş önemli bir yerleşim merkezinden ibaretti. Halkını, çoğunlukla dindar kişiler ve tapınakta yaşayan hizmetkarlar oluştururdu. Hizmetkarların sayısı kadın erkek karışık olmak üzere altı binden fazlaydı; fakat rahiplerin bunları satmaya hakları yoktu.¹⁰⁴ Belirli bazı kişiler daha vardı ki; bunlar bir yemine uyarak daima orada ikamet eder ve tanrıça onuruna kurbanlar keserlerdi. Yerli halk ise, lüks içinde yaşardı. Toprakları bağ ve bahçelerle doluydu. Kentte çoğu, kendini tanrıçaya vakfetmiş, vücutlarından kazanç sağlayan kadınlar vardı. Bu nedenle bir bakıma kent hayat kadınlarıyla ünlü küçük Korinthos gibiydi.¹⁰⁵ Çünkü orada da Aphrodite için kutsal olan kurtisanlar çok olduğundan pek çok yabancı buraya gelerek tatil yapardı. Bu bakımdan Komana'ya gelen ya da buradan geçen turist, yolcu, tüccar ve askerler genellikle bütün paralarını harcadıklarından, bunlar için antikçağda "Korinthos'a seyahat etmek her adamın harcı değildir atasözü söylenirdi".¹⁰⁶

Pontus Komana'sı, Kappadokia'daki Komana'yla (Şar) aynı isme ve aynı tanrıça kültüne sahipti. Ayrıca burada oturanların kurban törenlerini uygulaması, kutsal inanışları ve rahiplerine karşı saygıları hemen hemen Kappadokia Komana'sıyla aynıydı. Pontus Komana'sı, politik bakımdan Pontus kralına bağlı olmakla birlikte, tapınağın kendine özel hazinesi ve Dazimonitis yöresinde geliri rahipler tarafından kullanılan kutsal arazileri vardı. Halk ise, genellikle Pontus

¹⁰⁰ Strab. XII. 3.15 c. 547

¹⁰¹ Pontus'taki Ma tapınımı, Küçük Asya'daki bereketi simgeleyen birçok Ana Tanrıça kültürünün tersine, Enyo ve Bellona kültürüyle benzer Özellikler gösteren savaşçı bir karakter taşıyordu (Strab. XII:- 2. 3 c. 535; (aktaran Arslan 2007, 24).

¹⁰² Strab. XII. 2. 3 c. 535

¹⁰³ Tokat'taki Ali Paşa Camii'nin girişini süsleyen sekiz sütunun, Komana Tapınağından taşındığı zannedilmektedir (aktaran Arslan 2007, 25).

¹⁰⁴ Strab. XII. 2,3 c. 535; 3.34 c. 558

¹⁰⁵ Strab. VIII. 6.20 c. 378

¹⁰⁶ Strab. XII. 3. 32 c. 556/557; 3. 36 c. 559; 8. 9 c. 575

krallarına tabi olarak sınıflandırılmakla birlikte, aslında çoğunlukla başrahibe bağlıydı. Komana’da yaşam boyu rahiplik yapan din adamları¹⁰⁷, hizmetinde bulundukları tanrıçanın emirlerini halka bildirmek ve bu emirleri yorumlamak suretiyle hüküm sürerlerdi.¹⁰⁸ Kaçaklara sığınma hakkı tanıyabilir ve bağımsız olarak hareket edebilirlerdi. Başrahip, tapınağın ve hizmetkarlarının ruhani başkanı olup hiçbir şekilde krala vergi vermezdi. Bu yüzden Komana, zengin ve kalabalık bir kent olmasının yanı sıra, Armenia, Pontus ve Kappadokia’dan gelen halk için önemli bir ticaret merkeziydi. Özellikle tanrıçanın kutsal törenlerinin düzenlendiği zamanlarda, Küçük Asya’nın birçok kentinden, kasabasından, her yerden kadınlar ve erkekler hem ibadet etmek hem de eğlenmek için hep birlikte burada toplanırlardı. Festival sırasında tanrıçanın ahşaptan yapılma heykeli -ki efsaneye göre, onu buraya Skythia Tauros’lardan Orestes’in getirdiğine inanılırdı- göz kamaştıran kıyafetler giyen rahiplerin ve tapınak hizmetkarların kortejinde, çalgılar ve coşkun ilahiler eşliğinde prosesyon (eksodos) boyunca adeta kendinden geçen halka gösterilirdi. Tanrıçanın yılda iki defa yapılan bu kutsal festivalleri sırasında başrahip kralı soyluluğunu temsil eden sembolik bir taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelirdi.¹⁰⁹

Amaseia’nın yaklaşık 10 km doğusuna düşen, ziraat ve hayvan yetiştirmeye elverişli platolarla kaplı Yassıçal kasabasının hemen kuzeyinde yer alan bir tepe üzerinde ise, Zeus Stratios’a (Orduların Tanrısı) ait bir tapınak merkezi yer alırdı. Burası yaklaşık 250 m. yarıçapında bir koruma duvarıyla çevriliydi. Kült merkezi kutsal alanın ortasında yer alan, teras üzerinde 40 m. boyutlarında, kesme taşlardan inşa edilmiş dikdörtgen planlı bir yapıydı.¹¹⁰ Burada Pontus kralları Zeus Stratios onuruna kurbanlar sunar, orada bulunanlara ekmek ve etten oluşan bir ziyafet verirlerdi. Ayrıca kralların kazandıkları zaferleri, burada büyük ateşler yakarak kutladıkları olurdu.¹¹¹

Amaseia’nın doğusundaki Taş Ova (Phcmaroia) yöresi, batıda Baraklı (Lithros), güneyde Bel/Buyhale (Ophlimos), doğuda, Parkhal/Parkhar (Paryadres) Dağları tarafından sınırlanmıştı. Deniz seviyesinden yaklaşık 218 m. yükseklikte

¹⁰⁷ Strab. XII. 2,6 e. 537

¹⁰⁸ Pontos Komana’sı, aynen Kappadokia Komana’sı (Şar), Zela (Zile), Olba (Uzuncaburç), Pessinus (Balhhisar) ve Aizanoi’da (Çavdarhisar) olduğu gibi, rahip- hükümdarların yönetimindeki bir kenti (aktaran Arslan 2007, 26).

¹⁰⁹ Strab. XII. 3. 32 c. 557/557; 3. 36 c. 559

¹¹⁰ Magie 1950,180 vd. dn. 12; French 1996a, 87; 92; 1996b, 75 vdd. Cumont et Cumont 1906, 172 vdd.; Anderson et al. 1910,140 vdd. (aktaran Arslan 2007, 26).

¹¹¹ App. Mithr. 66

olan Phanaroia'nın uzun tarafı Paryadres Dağları'na paralel uzanırken, ağaçlarla kaplı Lithrös ve Ophlimos dağları boyunca aşağı yukarı 64 km uzunluğunda ve 8 km genişliğinde bir vadi meydana getirirdi. Lykos ile Amaseia yakınındaki dar geçitlerden akan İris Irmağı yöreyi baştan başa kestikten sonra, ırmaklar hemen hemen vadinin ortasında kavuşurdu. Bunların birleştiği yerde Pontus Kralı VI. Mithradates kendi ismine izafeten Eupatoria (Taşova) adında bir kent kurmuştu.¹¹² Buralar vinetum=üzüm bağları¹¹³ ve oliva=zeytin ağaçlarıyla dolu olmasının yanı sıra, bir bölgede bulunabilecek diğer bütün nimetlere sahipti.¹¹⁴

Eupatoria'nın aşağı yukarı 45 km güneyinde, Paryadres Dağları'nın hemen eteklerinde Phanaroia yöresinin diğer bir kenti Kabeira¹¹⁵(Niksar) bulunmaktaydı. Burada Mithradates'in sarayı, su değirmeni¹¹⁶, hayvanat bahçeleri, av sahaları¹¹⁷ ve madenleri vardı.¹¹⁸ Gene bu civarda Ameria köy kenti olarak adlandırılan yerde¹¹⁹, Phamakes'in Men Tapmağı bulunurdu. Buranın da Komana ve Zela tapınaklarında olduğu gibi, birçok tapınak hizmetkar ve gelirleri rahipler tarafından toplanan kutsal arazisi vardı. Pontus kralları, bu tapınağa o kadar saygı duymuşlardı ki; krallık yeminini Kralın kaderi ve Pharnakes'in Men'i şeklinde değiştirmişlerdi.¹²⁰

Genel olarak, Pontus'un iç kısımlarındaki bu yerleşimler kentten ziyade köy şeklinde oluşmuştu.¹²¹ Bu köyler kent ve tapınak merkezlerinin etrafında ya da Pontus'un iç kesimlerindeki ova ve ırmak havzalarında yer alırlardı. Sayıları ise, yörenin bereketli topraklara sahip olması nedeniyle oldukça fazlaydı. Öyle ki, Strabon¹²² ve birçok geç dönem yazarı, Amaseia çevresinde bin köyün bulunduğu bir ovoiden (Sulu Ova) söz etmekteydiler. Appianos'a¹²³ göre, M.Ö. 82 yılında, Romalı general Murena -muhtemelen Zelitis yöresi civarında- Mithradates'in dört yüz köyünü istila etti. Ayrıca Hellenistik Dönem'de, bu köyler bazen kendi aralarında toplanarak birlik oluştururlardı. Bununla birlikte Pontus ve Kappadokia köyleri

¹¹² App. Mithr. 115

¹¹³ (Strab. XII. 3. 30 c. 556) (Plin. nat. XIV. 9. 76) (Ksen. Anab. IV. 8. 23) (Strab. XII. 3.15 c. 548), (Strab. XII. 3. 36 c. 559).

¹¹⁴ Strab. II. 1.15 c. 73

¹¹⁵ Strab. XII. 3. 30 c. 556 dn. 1

¹¹⁶ Strab. XII. 3. 30 c. 556

¹¹⁷ Strab. XII. 3. 30 c. 556. Ormanlarla kaplı Paryadres Dağları zengin av hayvanlarıyla doluydu (aktaran Arslan 2007, 29).

¹¹⁸ Strab. XII. 3. 30 c. 556; Erciyas 2001, 36

¹¹⁹ Ameria köykent olarak adlandırıldığı için Komana ve Zela gibi tapınakların etrafında gelişmiş bir yerleşim olduğu düşünülebilir; (aktaran Arslan 2007, 29).

¹²⁰ Strab. XI. 4. 7 c. 503;

¹²¹ Glew 2000, 156 dn. 7-8

¹²² Strab. XII. 3. 39 c. 561

¹²³ Arslan 2007, 29

arasındaki bu federasyon şekli hiçbir şekilde Hellen kökenli köyler arasında görülen kategorilere benzememekteydi.¹²⁴ Bu bakımdan J. G. Vinogradov'un¹²⁵, Hellenizasyon hareketinin Pontus'un iç bölgelerine kadar yayılarak yeni bir mono kültür yarattığı ifadesi kabul edilemez. Çünkü Pontos'un iç kısımları aynı Halys'ın yukarı tarafındaki yüksek bölge ve Kappadokia gibi, Hellen kültürün etkisinden uzak kalmıştır. Buralarda ikamet eden halk, bölge Roma eyaleti haline gelene kadar; hatta Roma Dönemi'nde bile, Eski Anadolu ile Pers dinini ve geleneklerini sürdürmeye devam etmiştir.

Pontus'un ikinci bölgesi, Halys Irmağı'nın yukarı tarafında Kamise yörelerini de içine alan yüksek bölgedir. Strabon'a¹²⁶ göre, Kamisene yöresi adını -Romalıları tarafından(?) bir harabe haline getirilmiş- Kamisa¹²⁷ Kalesi'nden almıştır. Güneyde Kappadokia ve Laviansene yöreleriyle sınırlanan Kulupene ise, Akdağlar Bölgesi'nde yer alırdı. Eskiden Megalopolis denilen Sebasteia (Sivas) ve Skylaks Irmağı kenarında, daha önceden Karana olarak adlandırılan Sebastopolis¹²⁸ (Sulu saray) yörenin en önemli yerleşimliydi.¹²⁹ Her iki bölge de zenginliklerinin kaynağı olan kaya tuzuyla ünlüydü.¹³⁰

Sebastopolis'in doğusunda Skylaks Irmağı'nın kuzey yakası boyunca uzanan Artova'da birkaç antik köy, Bedir Kale'de konuşlandırılmış olan garnizon ve eskiden Boryza denilen Verisa (Balus) yerleşimi yer almaktaydı. Stephanos Byzantios'a¹³¹ göre, burada ikamet eden halka Boryza'lılar denilmekteydi. Buranın güneyinde Sebasteia yolu üzerinde ise, Phiata ya da Şiara (Yeni Han/Yıldızeli) olarak adlandırılan orta boyutta bir yerleşim daha bulunmaktaydı.¹³²

Halys ve iris vadileri tarafından yarılmış Kuzey Anadolu dağ sıraları üzerinde, Themiskyra ve Sidene yörelerinden Armenia Minor'a kadar uzanarak, Pontus'un doğu tarafını meydana getiren Paryadres Dağları, bölgenin üçüncü yöresini oluştururdu. Karadeniz sahili boyunca birbiri ardına devam eden diğer sıradağ zincirleri gibi, kıyıya paralel uzanan bu dağlar birçok ırmak tarafından yarılmış vadilere sahiptir (bkz. har. 4).

¹²⁴ Broughton 1938 (aktaran Arslan 2007, 30).

¹²⁵ Vinogradov 1997a, 68 vd. (aktaran Arslan 2007, 30).

¹²⁶ Strab. XII. 3. 37 c. 560

¹²⁷ Bu yerleşim muhtemelen bugün Sivas'ın doğusundaki Kemiş kasabasıdır (Arslan 2007, 31).

¹²⁸ Anderson 1903, 14; 33 vd.

¹²⁹ Plin. nat. VI. 3. 8; ayrıca bk. Strab. XII. 3.12 c. 546

¹³⁰ Strab. XII. 3. 37 c. 560

¹³¹ Steph. Byz. Ethnika etnikonu Boryzaia olan, Pontos kenti (aktaran Arslan 2007, 31).

¹³² Anderson 1903, 37 vdd.; Wilson 1960, 272 dn. 112 (aktaran Arslan 2007, 31).

5. PONTUS KRALLIĞI (M.Ö. 301- 68)

Pontus Devleti, Büyük İskender döneminde Pers egemenliğine son verilmesinin ardından Anadolu'daki siyasi oluşumlardan biridir.¹³³ Mithridat hanedanlığının başlangıcında Amasya kenti İmparatorluğun merkezi durumundaydı. Devletin sınırları zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Pontus devleti batıda Kızılırmak ve Terme çayı veya Paphlagonia, kuzeyde Karadeniz, doğuda Kolchis ülkesi, güneyde Galatia veya Kapadokia ile çevrilidir.¹³⁴

Devletin kurucusu, Pers soyundan I. Mithriades'tir. Mithradates adı, İran'ın ışık tanrısı Mithra'nın adıyla bağlantılıdır. Orijinali Mithra-data'dır. Mithra'nın verdiği (armağanı) demektir.¹³⁵ Mithradates M.Ö. 301 yılında ülkenin başına geçti.

VI. Mithradates döneminde devletin sınırları en geniş şeklini almıştır. VI. Mithradates'in yayılcı siyaseti sonucu devletin sınırları batıda Ege adalarına kadar uzandı.¹³⁶ M.Ö. 63'te Mithradates'in oğlu Pharnakes krala karşı ayaklanmayı düşünen bir grubun başına geçmiştir. Onun arzusu bu şekilde Roma'nın güvenini kazanıp Kimmeria Bosporos'unun¹³⁷ kralı olmaktı. Kral oğlunun ihanetine uğradı. General Pompeius idaresindeki Roma orduları M.Ö. 63'de Pontus ordusunu yenerek bu devlete son verdi.¹³⁸ VI. Mithradates önce zehir içerek intihar etmek istediysede bunda başarılı olamayınca sadık bir kölesine kendisini hançerleterek Bosporus Krallığı'nda ölmüştür.

Mithradatesler'in yaşadığı çağa tanıklık eden tarihçiler bu siyasi oluşumu genel olarak Pontus krallarının ismi ile anmışlardır. Dönemin kaynaklarında sadece Mithridatlar'ın şahsi iktidarları ön plana çıkarılmış ve son kral VI. Mithradates'ten söz edilirken de herhangi bir ülke ya da devlet adı anılmadan sadece Büyük Kral Mithradates ya da Mithradates Eupator unvanları kullanılmıştır.¹³⁹ Pontus Krallığı şüphesiz ki en parlak ve en gösterişli dönemini VI. Mithradates zamanında yaşamıştır. Düşmanları tarafından bile zamanının, Pontus hanedanının ve İskender'den sonra gelen kralların en büyüğü olarak tanımlanmış olan Mithradates, şüphesiz Roma'nın en tehlikeli ve en acımasız düşmanlarından biri olmuştur.¹⁴⁰

¹³³ Zehiroğlu 2000, 42

¹³⁴ Ak 2004; 14

¹³⁵ Umar 2000, 34

¹³⁶ Taşpınar 2004, 26

¹³⁷ Bugünkü Kırım civarı.

¹³⁸ Taşpınar 2004, 26

¹³⁹ Zehiroğlu 2000, 42

¹⁴⁰ Arslan 2007, 511-512

VI. Mithradates, güçlü bir vücut yapısına, yüksek bir zekâyâ, binicilikte ve silah kullanmakta önemli bir yeteneğe sahipti. Hem at sırtında hem de ayakta oku veya mızrağıyla uzak mesafelere oldukça başarılı atışlar yapabiliyordu.¹⁴¹

Kral soyundan gelenler, Mithradates, Farnak, Ariobarzan adlarını alıyor ve Ahuramazda'ya tapıyorlardı.¹⁴²

Mithradates hanedanı Pers ırkına mensup olmasına rağmen Hellenizme son derece düşküncü. Pontus kralları Hellen kültür ve sanatına karşı oldukça fazla ilgi gösteriyorlardı.¹⁴³ Ön yüzünde Mithradates VI. Eupator'un bir portresi bulunan tethradrahmi'de Mithradates bir Grek'li gibi tasvir edilmiş, gerek yüz tipi gerek saç şekli ve başında bulunan diademiyle bir Grekli tipi yansıtmaktadır. Ayrıca Mithradates'in İskender'e olan hayranlığını başında aslan postuyla tasvir edilen portresinden de anlayabiliriz.

Ş. Günaltay, "Pontus krallarının dış politikaları eldekini muhafaza etmek, elde olmayanı almaya çalışmak. Memleketlerini genişletmek yolundaki amaçlarına erişebilmek için her vasıtayı iyi ve meşru görüyorlardı. Milli bir orduları olmadığından amaca erişecek savaşları ücretli askerlerle yapıyorlardı." diyor.¹⁴⁴

Paryadres dağları maden bakımından oldukça zengindir ve Farnakia civarındaki maden yatakları Mithridatlar devrinde işletilmiş Pontus Euxeinos kıyısındaki önemli limanlar aracılığıyla çeşitli yerlere ithal edilmiştir.

Pontus kralları VI. Mithradates'e kadar Roma ile dengeli bir siyaset yürütmeye ve ilişkilerinin iyi tutmaya çalışmışlardır. Diğer Anadolu krallıkları ve Seleukidler gibi doğunun güçlü krallıkları ile barışçıl siyasi ilişkiler kurmuşlar, bu ilişkilerini ailesel bağlarla güçlendirmişlerdir. Roma ve Pontus arasında ise hiçbir zaman tam barışçıl bir denge kurulamamıştır, yine de özellikle Pharnakes (M.Ö. 189–160) ve V. Mithradates Euergetes (M.Ö. 150–120) idaresinde Roma ile işbirliği kurulabilmiştir.¹⁴⁵ Ancak son Pontus kralı VI. Mithradates tahta geçtikten sonra genişlemeci politikaları Roma'nın Anadolu'daki emelleri ile çatışmış Roma ile ilişkileri bozulmuştur.¹⁴⁶ Bunun getirdiği kaçınılmaz son da devletin sonu olmuştur.

¹⁴¹ Arslan 2007, 511

¹⁴² Günaltay 1987, 288

¹⁴³ Karagöz 1998, 51

¹⁴⁴ Günaltay 1987, 287

¹⁴⁵ Erciyas 2006, 207

¹⁴⁶ Erciyas 2006, 207

5.1. Pontus Kralları

Polybios'a göre¹⁴⁷ Pontus hanedanının kurucusu II. Mithradates soyunu Herodotos'ta¹⁴⁸ da geçen Pers Krallığı'nın asil yedi âilesinden birine dayandırmış ve egemen olduğu toprakların I. Dareios tarafından bağışlandığını iddia etmiştir. İskender'in ölümünü tâkiben diadokhlar arasında patlak veren savaşlarda Seleukos, Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos'un dahil olduğu koalisyona karşı Antigonos Monophtalmos'un yanında yer almış; fakat M.Ö. 302'de Antigonos onu, Makedonya'yı egemenliğinde tutan Kassandros'la ilişki içinde olduğunu düşünerek - 84 yaşındayken - Kios yakınlarında öldürtmüştür.¹⁴⁹ Böylece egemenlik, Mithradates I. Ktistes olarak da bilinen, oğlu III. Mithradates'e geçmiştir. O da Antigonos'un elinden canını, - Antigonos'un oğlu - Demetrios Polierketes'in kendisini uyarması üzerine Paphlagonia'ya kaçarak kurtarmıştır.¹⁵⁰ Antigonos'un M.Ö. 301'de İpsos'ta Trakya hakimi Lysimakhos'la Seleukos I. Nikator'a karşı verdiği savaşta öldürülmesi III. Mithradates'in Paphlagonia'daki konumunu daha da güçlendirmiştir.¹⁵¹ M.Ö. 301'de "Ktistes" ünvanını alarak Olgassys (İlgaz) Dağları'nın eteklerindeki Kimiata Kalesi ve Kimiatene yöresinde egemen olup Paphlagonia'da krallığının temellerini atan III. Mithradates, buranın iç bölgeleri ile Kappadokia'ya doğru krallığını genişletmek üzere harekete geçmiş ve Amaseia'yı zaptederek başkent yapmıştır. Lysimakhos'un M.Ö. 281'de Kurupedion Savaşı'nda Seleukos tarafından öldürülmesinden sonra Seleukos'un komutanı Diodoros'un Kappadokia'yı ele geçirmek için yürüttüğü seferde yenilmesinden sonra Mithradates (yaklaşık M.Ö. 280'de) kendisini kral ilan etmiş olmalıdır.¹⁵² Zaten altın sikkelerini de bu tarihlerde bastırmıştır. İskender'in staterlerinden esinlenen ve Hellen etkisi taşıyan bu sikkelerin ön yüzünde Athena başı, arka yüzünde ise ayakta duran Nike figürüyle "Kral Mithradates" in lejandı yer alır.¹⁵³ Bu tarihten bir süre sonra Herakleia Pontikeliler'e karşı verdiği savaşım neticesinde Amastris de Mithradates'in eline geçmiştir. Aynı zamanlarda Galatlar paralı asker olarak Bithynia Kralı Nikomedes tarafından Anadolu'ya geçirilmiştir. Sonraları Mithradates de Galatlar'la anlaşp Ptolemaios II.Philadelphos'a karşı Paphlagonia'dayürütülen

¹⁴⁷ Polyb. V. 43. 2

¹⁴⁸ Hdt. III. 70-87

¹⁴⁹ Diod. XVI. 90. 2

¹⁵⁰ Arslan 2002, 50

¹⁵¹ Pontos hanedanının kökeni ve kurucularına ilişkin olarak bkz. Bosworth – Wheatley 165 -172

¹⁵² McGing 1986, 19, dn. 39.

¹⁵³ BMC Pontos, xxii; Arslan 2007, 54 – 55

savaşlarda onları kullanmıştır.¹⁵⁴ Mısır ordusunun bozguna uğratıldığı bu savaşlardan sonra, I. Nikomedes ve Mithradates, yardımları dolayısıyla Galatlar'a Halys ve Sangarios ırmakları arasındaki Phrygia topraklarını bağışlamışlar ve böylece hasım oldukları Seleukos Kralı I. Antiokhos'la aralarında bir tampon bölge oluşturmuşlardır.

Mithradates I. Ktistes 36 yıl boyunca Amaseia ve çevresindeki Lykos ve İris vadileriyle Paphlagonia'nın bir kısmında hüküm sürmüş, ölünce¹⁵⁵ yerini oğlu Ariobarzanes almıştır.

5.1.1. Ariobarzanes (M.Ö. 266/265 – M.Ö. 250)

Hakkında bilinenler azdır. Elimize geçen bir sikkesi de bulunmamaktadır.¹⁵⁶ Galatlar'la ittifakı sürdürmüş ve önemli bir liman olan Amisos'u ele geçirmiş; fakat daha sonra Galatlar'la arası açılmıştır. M.Ö. 250'deki ölümünden sonra yerine çocuk yaştaki oğlu II. Mithradates geçmiştir.¹⁵⁷

5.1.2. II. Mithradates (M.Ö. 250 – M.Ö. 220)

Deneyimsizliğinden yararlanan Galatlar'ın Pontus topraklarına saldırmasıyla zor durumda kalmış; ancak Herakleia Pontike'nin kuşatılan Amisos'a ve buradaki krala yardım yollamasıyla dikkatleri bu şehre çevrilen Galatlar'ın kuşatmayı kaldırıp Herakleia üzerine yürümeleriyle kurtulabilmiştir.¹⁵⁸ II. Mithradates'in Hellenistik Çağ Anadolu tarihindeki önemi Seleukos Kralı Antiokhos II. Theos'un kızı Laodike'yle evlenmesiyle başlar. Theos'tan sonra Seleukos kralı olan kardeşi Antiokhos II. Hieraks da Mısır'a karşı karşı II. Mithradates'le ittifak kurmuştur ve onun Laodike adlı kızıyla M.Ö. 222'de Zeugma'da evlenmiştir.¹⁵⁹ II. Mithradates Rhodos'u yıkan bir deprem sonrasında adaya cömert bağışlarda bulunmuş, böylece Pontos krallığı Küçük Asya'da olduğu kadar Hellas ve Adalar'da da tanınmaya başlanmıştır. Antiokhos'un Anadolu vâlisi olan kuzeni Akhaïos ise yine aynı adlı diğer kızı Laodike'yle nikahlanmıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Arslan 2000, 59

¹⁵⁵ Diod. XX. 111.4

¹⁵⁶ BMC Pontos, xxii; Erciyas 2001, 165

¹⁵⁷ Arslan 2007, 58

¹⁵⁸ Arslan 2007, 58

¹⁵⁹ Arslan 2007, 59. Bu evliliğin göstermelik olduğu ve kızın yaşı küçük olduğundan bir emanet olarak tevdi edildiği Polyb. V. 74. 4-5'te geçmektedir.

¹⁶⁰ Polyb. V.74.5; VIII. 19. 7

II. Mithradates tarafından darp edilip elimize geçen herhangi bir sikke yoktur. Erciyas, politik yaşamındaki hareketliliğe karşın bu durumu şaşırtıcı bulur.¹⁶¹ Ölümünden sonra yerine ğlu III. Mithradates geçmiştir.

5.1.3. III. Mithradates (M.Ö. 220 – M.Ö. 197)

Antik kaynaklarda kendisinden bahsedilmez; ama sikkelerde M.Ö. 4. yy.'daki Pers satraplarının sikkelerine benzer, realist üsluba göre kısa saçları üzerine yerleştirilmiş tacıyla yaşlı bir adam olarak gösterilmiştir. Sikkelerin arka yüzünde elinde kartal tutan oturan bir Zeus betimi, "Kral Mithradates" lejandı ve kendisinden itibaren Pontus'un kralı sembolü olan yıldız ile hilal yer alır (bkz., res. 1).¹⁶²

5.1.4. I. Pharnakes (197 – 160/159¹⁶³)

Seleflerinden daha sistematik ve emperyal bir politika izlemiştir. M.Ö. 188'de Bithynia kralı I. Prusias ve Galatlar'la birleşip Pergamon Kralı II. Eumenes'e karşı savaşmış; fakat Makedonyalı V. Philippos'un da desteğine rağmen II. Eumenes galip gelmiştir. T. Quinctius Flaminius'un önderliğindeki Romalı aracılardan devreye girmesiyle Pharnakes'in yer almadığı görüşmelerde I. Prusias, Eumenes'in Apameia Barışı (M.Ö. 188) uyarınca haklarını tanımaya mecbur edilmiştir.¹⁶⁴ Buna rağmen Pharnakes, II. Eumenes'e karşı düşmanlığı sürdürmüş ve M.Ö. 183'ten sonra önemli ticaret merkezi Sinope ile onun artalanı Kotyora ve Kerasos'u ele geçirip İç Anadolu'yu istila hareketine girişmiştir. Diğer taraftan da Pergamon'a karşı Galatlar'ı kışkırtmıştır. Kappadokia ve Bithynia üzerine akınlar düzenleyip sonunda tüm cephelerde II. Eumenes ve müttefikleri Bithynia kralı II. Prusias ile Kappadokia Kralı IV. Ariarathes'e yenilmiştir. Pergamon Kralıyla imzaladığı anlaşmayla Galatia topraklarına girmesi yasaklanmış, Paphlagonia gibi savaş süresince işgal ettiği topraklardan çekilip yüklü bir tazminat ödemek zorunda kalmıştır.¹⁶⁵ Yine de ülkesini Amastris'ten Kerasos ve muhtemelen Trapezus'a kadar genişletebilmiştir.

Pharnakes başkentini Amaseia'dan Sinope'ye taşımış, Kerasos üzerinde kendi adına izafeten Pharnakeia adlı bir şehir kurmuştur.¹⁶⁶ Kral, Kuzey Karadeniz'deki Hellen kentleri Khersonesos ve Odessos'la ittifak yaparak onları barbar akınlarına

¹⁶¹ Erciyas 2001 165 – 166. Buna rağmen M. Arslan Head'in Historia Numorum'una dayanarak sikkelerdeki tiplerinden bahsetmiştir. Arslan 2007, 62

¹⁶² Arslan 2007, 62, dn. 282; Erciyas 2001, 166.

¹⁶³ Hükümdarlık yılları kesin olarak bilinmemekle birlikte Delos'ta ele geçen bir yazıta göre M.Ö. 160/159'da hala hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Mitchell 2002, 55, dn. 134.

¹⁶⁴ Magie 1950, 758 vdd., dn. 56.

¹⁶⁵ Polyb. XXV. 2.1-15.

¹⁶⁶ Arslan 2007, 64 – 65.

karşı himayesine almıştır. Selefleri gibi Seleukoslar’la evlilik bağı kurmuş, Kral Antiokhos ve Kraliçe Laodike’nin kızı Nysa ile evlenmiştir. Atina ve Delos’la iyi ilişkiler geliştirmiş ve Nysa ile evliliği dolayısıyla Atinalılar tarafından Delos’ta bir yazıtla kutlanmıştır.¹⁶⁷

Bastırdığı gümüş drahmi ve tetradrahmiler ön yüzde kralın realist portresini taşırlar. Arka yüzde ise ayakta duran ve bazen başının üstünde yıldırım motifi yer alan erkek bir tanrı betimlenmiştir. Hilâl ve yıldız sembollerinin yanında da “Kral Pharnakes” lejandı yer alır (bkz., res. 2).¹⁶⁸

5.1.5. Mithradates IV. Philopator Philadelphos (M.Ö. 160– M.Ö. 150)

Roma ve müttefikleriyle yakın ilişki içine girmiştir. Hatta Capitolium’daki bilingual bir yazıtta bu dostluğu övülmüştür. Seleukoslar’la evlilik bağı bozarak kız kardeşi Laodike ile evlenmiştir. Bastırdığı sikkelerin ön yüzünde kendisi ve Kraliçe Laodike, arka yüzünde ise ayakta duran Hera ve Zeus tasvirleri ile “Birbirini seven kardeşler kral Mithradates ve Kraliçe Laodike” lejandı yer alır. Bu sikkeler kraliçenin yönetimdeki rolünü göstermesi açısından da önemlidir ki Delos’ta kralla birlikte onurlandırılmıştır (bkz., res. 3-4).¹⁶⁹

5.1.6. Mithradates V. Euergetes (M.Ö. 150 – M.Ö. 120)

Seleukos kralı Antiokhos IV. Epiphanes’in kızı Laodike’yle evlenmiştir. Bu dönemde Pontus ve Roma ilişkileri güçlenmiş, hatta 3. Kartaca Savaşı sırasında Romalılar’a yardım etmek üzere Pontos tarafından bir donanma yollanmıştır.¹⁷⁰ Onun döneminde Roma, Küçük Asya’daki ilk eyaleti olan Provinciae Asia’yı kurmuş (M.Ö. 129), Aristonikos ayaklanması sırasında Romalı komutan Perperna’ya diğer müttefiklerle birlikte yardımcı olmuştur. İsyânın bastırılması ve eyaletle ilgili düzenlemelerin yapılması sonrasında C.M. Aquillus idari bakımdan güçlük çıkarması muhtemel bölgeleri müttefiklere dağıtmış, Phrygia Epiktetos ve Galatia Mithradates’e verilmiştir.¹⁷¹ Egemenliği döneminde Galatia ve Paphlagonia’da söz

¹⁶⁷ Arslan 2007, 66.

¹⁶⁸ Bu sikkelerde arka yüzde duran insan/tanrı tasviri hakkındaki Newell 1937, 40’ta senkretik erkek tanrı yorumu yapılmıştır. Diğer tartışmalar için bkz. Arslan 2007, 67, dn. 304. Erciyas 2001 167’de pantheistik figür olarak tanımlanır.

¹⁶⁹ Arslan 2007, 68, dn. 308, 309

¹⁷⁰ App. mithr., 10

¹⁷¹ App. mithr. 11 – 13, 15, 56 – 57. Bu bölgeleri Aquillus’a ve senatörlere verdiği rüşvetle elde ettiği ortaya çıkınca Roma’yla ilişkileri soğumaya başlamıştır. App. Mithr. 12

sâhibi olmuştur.¹⁷² Öncülleri gibi Hellenler’le iyi ilişkiler kurmuş, bu politikası sebebiyle Delos Adası’nda heykeli dikilerek onurlandırılmıştır. O, zamanında darp edilen sikkelerdeki seleflerine göre daha idealist resmedilmiştir (bkz., res. 5).

¹⁷² Kappadokia’yı istilâ etmesine rağmen burada durmamış, kızıyla genç kralı evlendirerek krallık üzerinde bu yoldan egemen olmaya çalışmıştır (Arslan 2007, dn. 32).

6. PONTUS'UN BÜYÜK KRALI MİTHRDATES VI EUPATOR

Pontus Kralı Mithradates V Euergetes'in M.Ö. 120 yılında Sinope'de yakın arkadaşları tarafından öldürülmesiyle Pontus Krallığı'nın başına Mithradates VI Eupator geçti (bkz., res. 6).¹⁷³ Iustinus'a¹⁷⁴ göre, Mithradates'in büyük ve önemli bir kral olacağı olağanüstü göksel olaylar zinciriyle daha önceden haber verilmişti. Zira Mithradates'in M.Ö. 133 yılında Sinope'de doğduğu¹⁷⁵ ve M.Ö. 120 yılında krallığını yönetmeye başladığı ilk yıl gökyüzünde bir kuyruklu yıldız peyda olmuş ve o kadar parlak bir biçimde ışık saçmıştı ki¹⁷⁶; 70 gün boyunca gökyüzü parıldamıştı. Kuyruklu yıldızın büyüklüğü gökyüzünün dört bir yanını kaplamış ve onun parlaklığı güneşi bile bastırmıştı.¹⁷⁷ Öyle ki, güneşin doğumu ve batımı yaklaşık dörder saat alıyordu. Kuyruklu yıldızın 70 gün süreyle gökyüzünde görülmesi kralın yaşam süresini; gökyüzünün dört bir yanını kaplaması onun seferlerini; parlaklığının güneşi bile bastırması ise, kralın yaşam süresi boyunca Romalıların gücünü gölgede bırakacağını sembolize ediyordu.¹⁷⁸

Plutarkhos'a¹⁷⁹ göre, Mithradates daha bebekken, çok yakınına bir şimşek düşmüş ve kundak bezini yakmıştı. Yıldırım Mithradates'in vücuduna değmemiş olmasına rağmen -yanan elbiselerinden olacak- alnında bir yanık izi bırakmıştı. Bu yüzden Mithradates, çocukluğundan itibaren Dionysos¹⁸⁰ lakabıyla anılır olmuştu¹⁸¹. Benzer bir olay kral yetişkin bir erkekken başına gelmişti: Mithradates bir evde dinlenirken eve yıldırım düşmüş ve uyuyan kralın yanı başında asılı duran ok, sağındaki bütün okları kömür haline getirmişti.¹⁸² Öyle ki, Plutarkhos'a göre, insanların büyük bir çoğunluğunun Mithradates'e Dionysos lakabını vermeleri kralın hayatının çeşitli evrelerinde şimşekle olan benzer tecrübelerinden kaynaklanmaktadır.¹⁸³ Mithradates'in, Dionysos olarak anılmasına ilişkin diğer bir

¹⁷³ Strabon X. 4. 10 c. 477

¹⁷⁴ Iust. XXXVII. 2. 1-3 (aktaran Arslan 2007, 73).

¹⁷⁵ Strabon XII. 3. 11 c. 545

¹⁷⁶ Ramsay 1999, 198

¹⁷⁷ Arslan 2007, 73-75

¹⁷⁸ Iust. XXXVII. 2. 3 (aktaran Arslan 2007, 75).

¹⁷⁹ Plut. mor. VIII. 624

¹⁸⁰ Hellenistik krallar İ.Ö. 2. yy.dan itibaren tanrı adlarını lakap olarak kullanmaya başlamışlardır (ayrıca bkz. Erciyas 2001, 84).

¹⁸¹ Kadmos kızı Semele Zeus'la birleşir, ama seviştiği tanrının gücüne tam inanmamıştır ki, onu bütün araç ve gereçleriyle görmek ister, böylece yıldırımla çarpılıp ölür. Karnındaki yedi aylık çocuğu da Zeus alıp baldırına koyar ve ikinci bir doğumla meydana çıkarır (Erhat 2004, 94).

¹⁸² Plut. mor. VIII. 624

¹⁸³ Plut. mor. VIII. 624

yaygın kanı ise¹⁸⁴, düzenlediği içki içme ve yemek yeme yarışmasına bizzat kendisinin de iştirak ederek bir talanton gümüş değerindeki her iki ödülü kazanmış olmasıdır. Kral, özellikle yarışmacılardan çok daha fazla içki içmesine rağmen sarhoş olmamış bu yüzden Dionysos olarak adlandırılmıştır.¹⁸⁵

Mithradates VI Eupator Dionysos tahta çıktığında, Pontus, Anadolu'nun en küçük krallıklarından biri, kendisi ise, en genç Hellenistik kraldı. Bu bakımdan henüz 13 yaşında olan Mithradates Eupator¹⁸⁶ ile Mithradates Khrestos'un yaşlarının küçüklüğünden dolayı kraliçe Laodike, belirli bir süre Pontus Krallığı'nın yönetiminde önemli ölçüde söz sahibi olmuştur.¹⁸⁷ Iustinus'a¹⁸⁸ göre, bu süre zarfında Laodike tarafından Mithradates'in hayatına kastedilmiş: ayrıca çeşitli kereler zehirlenmek istenmiştir. Bunun üzerine -babası gibi-zehirlenmekten korkan genç kral, sık sık panzehir içmeye başlamıştır. Sonunda ilginç ve son derece güçlü engelleyici karışımlar içe içe vücudu her çeşit zehre karşı bağışıklık kazanmıştır.¹⁸⁹ Kendisini zehirle ortadan kaldırmayı başaramayan düşmanlarının bu sefer silah yoluyla canına kastetmeyi planladıklarını anlayınca, vahşi hayvan avına düşkün biri taklidi yapmış ve belirli süre için ne kasabalarda ne de kırsal alanlarda bir çatı altında kalmamaya özen göstermiştir.¹⁹⁰ Ayrıca ormanlarda gezinip durmuş ve geceyi dağların değişik yerlerinde geçirmiştir. Böylece hiç kimse onun ikamet ettiği yörelerden haberdar olamamıştır. Bu surette Mithradates, daha çocuk denecek yaştan itibaren vahşi hayvanlardan kaçma; onları yakalama için, plan kurma, takip etme ve avlama konularında uzmanlaşmıştır.¹⁹¹ Kral bu tarz yaşantısı sonucunda öyle çevikleşerek güçlenmişti ki; vahşi hayvanların bazılarında koşarak kaçmaya, bazılarını koşarak kovalamaya, bazılarıyla ise, kendi gücüyle -silahsız- dövüşmeye başlamıştır. Böylelikle hem hayatına kastetmek isteyen suikastçılardan kurtulmuş hem de vücut yapısını her çeşit cesaret gerektirecek zorluğa uzun süre dayanabilecek bir seviyeye getirmiştir.¹⁹²

¹⁸⁴ Arslan 2007, 76

¹⁸⁵ Plut. mor. VIII. 624

¹⁸⁶ Memnon'a (30,2) göre, Mithradates Pontos Krallığı'nın başınaa geçtiğinde henüz 13 yaşındaydı. Appianos'a (Mithr. 112) göre, 12 ya da 13; Strabon'a (X. 4. 10 c.447) göre, 11 yaşındaydı. Plinius'a (nat. XXV. 3. 6) göre, Mithradates, 56 yıl hükümdarlık yapmıştır (aktaran Arslan 2007, 77).

¹⁸⁷ Arslan 2007, 78

¹⁸⁸ Iust. XXXVII. 2. 4-5 (aktaran Arslan 2007, 77).

¹⁸⁹ Plin. Nat. XXV. 3. 6

¹⁹⁰ Iust. XXXVII. 2. 7 (aktaran Arslan 2007, 78).

¹⁹¹ Arslan 2007, 78

¹⁹² Iust. XXXVII. 2. 8-9 (aktaran Arslan 2007, 79).

Mithradates, M.Ö. 119/116 yılında, krallığına dönerek aşırı derecede iktidar hırsına sahip olan kraliçeyi önce devlet görevlerinden uzaklaştırdı; daha sonra da hapse attırdı.¹⁹³ Kardeşi Mithradates Khrestos'la birlikte Pontus Krallığı'nı yönetmeye başladı. Fakat bir süre sonra, Khrestos'tan da şüphelenerek, onu ortadan kaldırdı. Krallığın tek ve mutlak hakimi oldu.¹⁹⁴ Bununla birlikte Romalılar, M.Ö. 116 yılında Aristonikos Ayaklanması'nın bastırılmasında kendilerini destekleyen V. Mithradates'e M.Ö. 129 yılında bağışladıkları Phrygia Bölgesi'ni işgal ederek bu toprakları Asia Eyaleti'ne bağladılar.¹⁹⁵ Kralın bütün itirazları sonuçsuz kaldı. Bu durum kralın çocukluğundan itibaren Romalılardan nefret etmesine neden oldu. Bu yüzden Mithradates, Pontus tahtını ele geçirdikten sonra, ilk düşüncesi krallığı yönetmekten ziyade sınırlarını genişletmek oldu.¹⁹⁶ Öncelikle ordusunu ve donanmasındaki eksiklikleri giderdi. Krallığındaki genç nüfusu askere alarak onları sıkı bir askeri eğitimden geçirdi. Bu sırada Romalılar kendi iç meseleleriyle - partilerin çıkar kavgasıyla- uğraşıyordu. Küçük Asya'daki Hellenistik krallıklar ise, bütün dikkatlerini kendi aralarındaki çekişmelere çevirmiş durumdaydı. Bu yüzden Mithradates, krallığının ilk yıllarında bağlaşıklık ve istila yoluyla Doğu ve Kuzey Karadeniz havzasındaki birçok kavmin kontrolünü eline geçirmek üzere harekete geçti.¹⁹⁷ M.Ö. 115/114 yılında Kuzey Karadeniz kıyılarındaki Hellen kolonilerinden Krimeia (Kırım) Yarımadası'nın güney ucundaki Khersonesos kenti ve Bosporos Krallığı giderek artan Skythia baskısına karşı¹⁹⁸ Mithradates'i koruyucu seçerek ondan yardım istediler.¹⁹⁹ Zira kralın büyük dedesi/amcası Pontus Kralı I. Phamakes, yaklaşık 60 sene önce onları olası bir barbar saldırısı karşısında koruyacağına yemin etmişti. Mithradates bir yandan daha önce verilmiş bu sözü yerine getirme isteği, diğer yandan da bu durumu geleceği açısından olumlu gördüğü için, barbarlara karşı Karadeniz havzasındaki kentlerin koruyucusu ve kurtarıcısı sıfatıyla ortaya atıldı.²⁰⁰ Komutanlarından Asklepiodoros oğlu Sinope'li Diophantos'u Khersonesos'a gönderdi. Pontus kuvvetleriyle Khersonesos'a gelen Diophantos, kent halkının yardımı ve desteğiyle Krimeia Yarımadası'nda konuşlanmış olan Skythia'lıların

¹⁹³ Arslan 2007, 79

¹⁹⁴ Memnon 30. 2; App. Mithr. 112; Sall. Hist II. 87

¹⁹⁵ Iust. XXXVII. 5. 3 (aktaran Arslan 2007, 79).

¹⁹⁶ Iust. XXXVII. 3. 1(aktaran Arslan 2007, 80).

¹⁹⁷ Arslan 2007, 80

¹⁹⁸ Strab. VII. 3. 17 c. 306; 4. 3 c. 309 dn. 1

¹⁹⁹ Strab. VII. 4. 3. c. 309

²⁰⁰ Saprykin 2003b, 3 vd. (ayrıca bkz. Arslan 2007, 81).

üzerine yürüdü.²⁰¹ Son zamanlarda üst üste kazandıkları başarılarından ötürü kendilerine olan güvenleri artan Skythia'lılar, kralları Palakhos önderliğinde geri çekilmek yerine Pontus ve Khersonesos birliklerinin karşısında büyük bir orduyla kamp kurarak onları savaşa zorladılar. Diophantos kendi isteğinin dışında olmasına rağmen savaşı kabul etti.²⁰² O güne değin kendilerine saldıran hiç kimsenin elinden kurtulmadığı²⁰³ ve bu yüzden yenilmez olarak tanınan Skythia'lılara karşı savaşıarak onları mağlup etmeyi başardı.²⁰⁴ Böylelikle Pontus Kralı VI. Mithradates Skythia'lılara karşı zafer anıtı diken ilk kral oldu.²⁰⁵

Bu surette Diophantos çok kısa zamanda Hellen kentlerini Skythia baskısından kurtardı. Hatta Strabon'a²⁰⁶ göre, Diophantos daha sonra sadece Skythia Kralı Skilyros'a²⁰⁷ karşı değil; aynı zamanda aralarında Palakhos'un da bulunduğu kralın oğullarına-Poseidonios'a göre, sayıları 60; coğrafyacı Apollonides'e göre ise, 80 idi²⁰⁸-karşı da savaşıarak onlara da boyun eğdirdi.²⁰⁹ Dahası bölgede ikamet eden diğer bir kavim olan Tauros'ların üzerine yürüyerek onları da Pontus hakimiyeti altına aldı. Ardından Bosporos Bölgesi'ne girdi. Kısa zamanda orada büyük başarılar elde ettikten sonra, tekrar Khersonesos'a döndü. Khersonesos²¹⁰ kentinden bazı vatandaşların yardımıyla, bu kez Skythia üzerine sefere çıktı. Krimeia'nın iç bölgelerinde halen Skythia'lıların kontrolü altında olan Khabaion'a ve Skythia Kralı Skilyros'un kralı başkenti Neapolis'e (Simferopol/Kermencik) boyun eğdirdi.²¹¹ Bu surette neredeyse bütün Skythia'lılar kral Mithradates'in egemenliği altına girmiş oldular. Böylelikle Diophantos, kısa süre içinde çok önemli işler başararak görevini

²⁰¹ Arslan 2007, 81

²⁰² Arslan 2007, 81

²⁰³ Herodot IV. 46

²⁰⁴ Iust. XXXVII. 3. 2 (aktaran. Arslan 2007, 82).

²⁰⁵ Arslan 2007, 82

²⁰⁶ Strab. VII. 4. 3 c. 309 dn. 1–4

²⁰⁷ Strab. VII. 4. 7 c. 312

²⁰⁸ Strab. VII. 4. 3 c. 309

²⁰⁹ Arslan 2007, 82

²¹⁰ Şehir 6. Yüzyılda Heraclea Pontica'lı yerleşimciler tarafından kurulmuştur. Şehir, Karadeniz kıyısında, Sivastopol'un kenar kıyısında kurulmuştur. Prof. Benjamin Pinkus'a göre, şehir, Hazar hâkimiyeti boyunca bir Musevi yerleşim yeri idi. 7. yüzyıl başlarında bir eyalet valisi tarafından yönetilen şehir, 710 yılında Hazar Kağanlığı'nın egemenliği altına girdi. 834 yılında Bizans İmparatorluğu'nun eline geçen şehir, 1475 yılında tamamen yıkıldı (ayrıca bkz. P. Pletnyova 1988 'The Jews of the Soviet Union'. Cambridge: Cambridge University. ss. sf. 3; Aleksandr A. Vasiliev (1978). 'The Goths in the Crimea'. Gordon Press Publishers. ss. sf. 84.

²¹¹ Arslan 2007, 83

yerine getirmiş oldu²¹². Öyle ki, Bosporos Kralı Pairisades/Parisades kendi isteğiyle ülkesini Mithradates'e hediye olarak vermek istedi.²¹³

Khersonesos'lular, sergilediği üstün başarılarından ve kendilerini barbar baskısından kurtardığından dolayı Diophantos'a karşı minnettarlıklarını onu onurlandırarak gösterdiler. Diophantos da ülke üzerinde gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra, Pontus'a geri döndü. Fakat onun bölgeden ayrılışını fırsat bilen bazı Skythia kabileleri Palakhos'un önderliğinde Mithradates'e karşı ayaklandılar. Bu durum kısa zamanda bölgenin hakimiyeti üzerinde büyük değişikliklere yol açtı. Skythia'lılar kralı merkezlerinin kontrolünü ele geçirmekle kalmayıp, Bosporos Krallığı'na ve Khersonesos kentine zor anlar yaşatmaya başladılar.²¹⁴ Bu yüzden Diophantos kışın yaklaşmasına ve havaların bozmasına aldırmadan Krimeia Yarımadası'na dönmek zorunda kaldı. Diophantos komutası altındaki Pontus donanması ve ağır silahlı birlikler, Khersonesos vatandaşlarından oluşturulan kuvvetlerle Skythia kalelerine saldırmaya başladılar. Ancak kar ve dondurucu soğuklar, kısa süre sonra Diophantos'un daha ileri gitmesine mani oldu. Bunun üzerine tekrar sahil şeridine dönmek zorunda kaldı. Khersonesos yakınlarındaki Skythia'lıların kontrolü altındaki kıyı kentlerinden Kerkinitis'i (Karkinitiskiy/Kalancak) ve uzun duvarları kuşatarak zapt ettikten sonra, Kalos Limen'i (Chemomorskoye) abluka altına aldı.²¹⁵ Bu aralar Khersonesos da yeniden Skythia baskısı altında zor zamanlar geçirmeye başlamıştı.²¹⁶ Skythia Kralı Palakhos kendi güçlerinin yanında, Sarmatia'lılar ve Tasios önderliğindeki Roksolani kabilesiyle ittifak kurmuş²¹⁷ ve yaklaşık 50.000 kişilik ordu meydana getirmişti. Bunun üzerine Diophantos, Kalos Limen'in kuşatmasını Khersonesos'lulara bırakarak Palakhos'un üzerine yürüdü.²¹⁸ Diophantos önderliğindeki Pontus generalleri²¹⁹, takriben 6.000 kişiden oluşan ve iyi silahlanmış olduğu derecede iyi eğitilmiş ağır silahlı pkalanks birlikleriyle Skythia, Roksolani ve diğer Sarmatia kabilelerinin oluşturduğu büyük orduyu yenerek onları ağır kayıplara uğrattılar.²²⁰ Öyle ki, bu muharebede Skythia piyade birliklerinden hiç kimse, süvari

²¹² Arslan 2007, 83

²¹³ Strab. VII. 4. 3 c. 309

²¹⁴ Arslan 2007, 84

²¹⁵ Arslan 2007, 84

²¹⁶ Strab. VII. 4. 7. c. 312

²¹⁷ Strab. VII. 3. 17. c. 306

²¹⁸ Arslan 2007, 85

²¹⁹ Strab. VII. 3. 17. c. 306; 4. 7 c. 312

²²⁰ Strab. VII. 3. 17. c. 306

birliklerinden ise; ancak az sayıda asker kurtulabilmiştir.²²¹ Bu zaferden hemen sonra, Diophantos tarafından kuşatılmaya başlanan ve bilinmeyen şartlar altında Khersonesos'lular tarafından devam ettirilen Kalos Limen ablukası sıkılaştırılmış ve sonunda kent düşmüştür.²²²

Bununla birlikte kış aylarının iyice bastırması nedeniyle Diophantos, halen Skythia'luların hakimiyeti altında olan Khabaion ve Neapolis kentleri üzerine yürüyememiştir. Fakat baharla birlikte Skythia'lılara karşı tekrar harekete geçmiş; onları bir kez daha yenerek kaçmaya zorlamış ve Khabaion ile Neapolis'i yeniden zapt etmiştir. Bu suretle yöre üzerinde kontrolü sağladıktan sonra, gerekli düzenlemeleri yapmış; Roksolani ve Sarmatia kabilelerini kendisiyle anlaşıp zorunda bırakmıştır. Ardından Bosporos Krallığı'nı, kralları Pairisades/Parisades'in de isteğiyle, Pontus'a bağlamak için Pantikapaion'a (Kerç/Yeni Kale) gitmiştir. Bosporos kralı ile Mithradates arasında anlaşma zemini oluşturmak üzere gerekli ön çalışmaları yapmaya başlamıştır.²²³ Ancak, bu sırada ülkelerinin Pontus kontrolüne girmesini istemeyen bazı Skythia kralları ile Mithradates arasındaki anlaşmayı bozmak için Saumakhos liderliğinde Pantikapaion'da ayaklanarak Pairisades/Parisades'i öldürmüşlerdir.²²⁴

Ayrıca Diophantos'a karşı da bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Fakat Diophantos, Khersonesos'luların Pantikapaion'a gönderdikleri bir gemi sayesinde Saumakhos'un elinden kurtulmayı başarmıştır. Khersonesos'a gelen Diophantos kent merkezinde halkın karşısına çıkarak bir konuşma yapmış ve onlardan kendisine bir kez daha yardım etmelerini istemiştir.²²⁵ Bu sırada Mithradates VI Eupator da baharla birlikte Pontus donanmasına ait birtakım savaş gemileriyle birlikte Diophantos'a önemli sayıda ağır silahlı asker göndermiştir.²²⁶ Kralın kendisine yolladığı takviye kuvvetler ve Khersonesos kentinden bazı vatandaşlarla birlikte üç savaş gemisine binerek Bosporos Krallığı'na doğru yelken açmıştır. Önce Theodosia'yı (Feodosiya/Kaifa) ardından Pantikapaion'u ele geçirerek isyanı bastırmıştır. Ayrıca Saumakhos'la birlikte ayaklanmadan sorumlu elebaşlarını yakalamış ve yargılanmak üzere Pontus'a yollamıştır.²²⁷ Ardından Bosporos Krallığı

²²¹ Strab. VII. 3. 17. c. 306–307

²²² Avram 2002, 69 dn. 3

²²³ Arslan 2007, 86

²²⁴ Arslan 2007, 86

²²⁵ Arslan 2007, 86–87

²²⁶ Arslan 2007, 87

²²⁷ McGing 1986a, 53 dn. 36–39

üzerindeki Pontus hakimiyetini yeniden kurmuştur. Böylelikle hemen hemen bütün Krimea Bölgesi'nde oturan kavimlerle birlikte Bosporos Krallığı Mithradates'in yönetimi altına girmiştir.²²⁸ Diophantos, Khersonesos halkının kendisine gönderdikleri elçileri Pantikapaion'da kabul etmiş ve onların lehine bir takım düzenlemeler yapmıştır. Bu suretle kendisinin Khersonesos'lulara karşı iyi niyetini ispat etmiştir. Bunun üzerine Khersonesos meclisleri ve halkı velinimetleri kabul ettikleri Diophantos'u altın bir taçla onurlandırmışlardır.²²⁹

Iustinus'a²³⁰ göre, Mithradates daha sonra Anadolu'yu ele geçirmeyi kafasına koydu. Bu yüzden bazı arkadaşlarıyla birlikte kılık değiştirerek gizlice krallığından ayrıldı. Böylelikle hiç kimsenin haberi olmadan Küçük Asya'yı dolaşarak ülkenin tarihi coğrafyası, kentlerin yerleşim dokusu ile yol güzergahlarını tanıdı. Oradan Bithynia'ya geçti.²³¹ Sanki şimdiden Asya'nın efendisiymiş gibi -quasi dominus Asiae- davranarak, olası bir savaş sırasında kendisine avantaj sağlayabilecek bütün yöreleri dikkatlice gözden geçirdi. Bütün bunlardan sonra krallığına geri döndüğünde (M.Ö. 111/110) onun çoktan öldüğünü düşünmüş olan karısı -aynı zamanda kardeşi-Laodike'nin kendi yokluğunda bir oğlan doğurduğunu öğrendi.²³² Fakat Mithradates bu uzun yolculuğundan krallığına geri dönüşü ve erkek çocuğun doğuşu kutlanırken zehirlenme tehlikesi atlattı. Çünkü karısı Laodike, kendisinden uzun süre haber alamadığı için Mithradates'in öldüğünü zannetmiş ve kralı arkadaşlarıyla aldatmaya başlamıştı. Bu sebeple kendi günahını gizlemek için daha büyük bir suç işlemeyi düşünmüş ve Mithradates'i zehirleyerek ortadan kaldırmaya teşebbüs etmiştir.²³³ Ancak Mithradates, bu komplo girişimini hizmetçi kadınların birinden öğrenmiş ve suçluları tutuklatıp hak ettikleri cezalara çarptırmıştır, yani öldürtmüştür.²³⁴

Kış geldiğinde Mithradates, zamanını ziyafetlerle, dostlarıyla yemek masalarında rahat bir şekilde geçirmektense ordusu ve komutanlarıyla açık ovalarda talim yapmayı yeğledi. Bizzat kendisinin de katıldığı koşu, at yarışları düzenledi ve güç turnuvalarına katıldı. Bu surette kendisiyle birlikte ordusunun da her gün yapılan talim ve tatbikatlarla zorluklar karşısında gücünü arttırarak iyi eğitilmiş birlikler

²²⁸ Strab. I. 2. 1 c. 14

²²⁹ Arslan 2007, 88

²³⁰ Iust. XXXVII. 3. 4 (aktaran Arslan 2007,88).

²³¹ Arslan 2007, 88

²³² Iust. XXXVII. 3. 5-6 (aktaran Arslan 2007,89).

²³³ Iust. XXXVII. 3. 7; ayrıca bkz. Sall. Hist. II. 88

²³⁴ Sall. Hist. II. 88; Iust. XXXVII. 3. 8 (aktaran Arslan 2007,89).

oluşturdu.²³⁵ Mithradates böylelikle gücünü arttırıp, önce bütün Pontus Bölgesi'ni ardından Kappadokia ve Kolkhis bölgelerini ele geçirdi.²³⁶ Bu suretle kral, Trapezus ve Armenia'ya kadar Halys Irmağı'nın sınırlandığı ülkeye egemen oldu.²³⁷ Phamakeia ve Trapezus bölgelerinin üst tarafında, ülkeleri Armenia Minor'a kadar uzanan ve dağlık bir topografyaya sahip olmasına karşın toprakları oldukça verimli olan Tibaranoi ve Khaldaioi kavimlerini egemenliği altına aldı.²³⁸ Ayrıca Halys'ün beri tarafındaki, Paphlagonia'nın belirli yerlerine kadar uzanan bölgeyi de ele geçirdi. Batıda sadece, Platonik filozof Herakleides'in anavatanı olan Herakleia Pontike'ye kadar, batıya doğru uzanan deniz kıyısını ele geçirmekle kalmayıp; ayrıca aksi yönde Kolkhis ve Armenia Minor'a kadar uzanan kıyıları da zapt etti.²³⁹

Bu duruma koşut olarak, M.Ö. II yüzyılın son çeyreği ve M.Ö. I. yüzyılın başlarından M.Ö. 63 yılına kadar Karadeniz havzası içinde yer alan kentlerin nüvizmatik buluntularında Pontus etkisi görülmektedir. Pontus sikkelerinin yaygın olarak bulunduğu Gorgippia'dan (Anapa) Tyras'm (Tira/Tiras) kuzeyine kadar uzanan Bosporos Krallığı'na bağlı kentlerden başka, bugün Romanya ve Bulgaristan sınırları içinde yer alan Istria, Tomis, Kallatis, Odessos ve Mesembria (Nesebur) I sikkeleri söz konusu kentlerin Mithradates'le müttefik olduklarını doğrulamaktadır.²⁴⁰ Bu durum bölgede bulunan epigrafik belgelerle de desteklenmektedir. Apollonia'da (Sozopol) bulunan bir yazıt²⁴¹ göre, kent Mithradates'le bağlaşıktır. Kral tarafından aralarındaki müttefiklik uyarınca gönderilen birlikler tarafından düşmanlarına karşı başarıyla savunulmuştur. Öyle ki, Dioskurias'tan Gorgippia'ya kadar uzanan ve içinde birçok savaşçı kavmin yaşadığı sahil şeridini saymazsak hemen hemen bütün Karadeniz doğrudan ve koruyucu sıfatıyla Mithradates'in hakimiyeti altına girmiş gibi gözükmektedir.²⁴² Böylelikle Mithradates, kısa süre içinde Karadeniz havzasını önemli ölçüde ele geçirerek göz ardı edilemeyecek derecede büyük bir güç yaratmıştır. Kralın M.Ö. 120 yılında tahta çıkışından itibaren savaşlar, ayaklanmalar ve diplomasiyle geçen uzun yıllardan sonra, antikçağ Karadeniz Tarihi'nde, Karadeniz havzası büyük ölçüde ilk kez bir kralın egemenliği altına girmiştir.²⁴³ Bu durum

²³⁵ Iust. XXXVII. 4. 1–2 (aktaran Arslan 2007,90).

²³⁶ Arslan 2007, 89

²³⁷ Strab. XII. 3. 1 c. 541

²³⁸ Strab. XII. 3. 28 c. 555

²³⁹ Strab. XII. 3. 1–2 c. 541

²⁴⁰ Arslan 2007, 90

²⁴¹ Arslan 2007, 91

²⁴² Arslan 2007, 91

²⁴³ Saprykin 2004, 1 vdd. (aktaran Arslan 2007, 91).

Romalıları alarma geçirmiştir. Zira Mithradates, krallığını Romalıların etki alanı dışındaki bölgelerde de genişleterek bir imparatorluk getirmişti. Bu sebeplerden dolayı Romalılar Mithradates'in hırsından şüphelenerek ondan Skythia krallarını tekrar geleneksel yönetimlerinin başına getirmesini talep ettiler. Mithradates Romalıların emirlerine bir dereceye kadar itaat etti. Ancak Parth'lar, Med'ler, Aımenia Kralı II. Tigranes, Skythia kralları ve Iberia kralıyla ittifak yaptı. Bu hareketlerine ek olarak Romalılara karşı savaş sebebi oluşturacak diğer aktiviteler ekledi.²⁴⁴

M.Ö. 109/108 yılında Bithynia Kralı Nikomedes III. Euergetes'le ittifak yaparak Paphlagonia'yı²⁴⁵ istila etti ve bölgeyi aralarında paylaştılar.²⁴⁶ İki kralın Paphlagonia'yı ele geçirdikleri Roma Senatus'unda duyulduğunda ise, Romalılar elçilerini yollayarak bölgenin önceki statüsüne geri döndürülmesini emrettiler.²⁴⁷ Bunun üzerine Mithradates VI Eupator Dionysos, belki de artık Roma ile karşılaşacak güce geldiğine inandığından Romalılara Paphlagonia'nın kendisine babasından miras kaldığını bildirdi. Ayrıca Paphlagonia'yı eski hakine getirmek üzere -in pristinum statum- gelen Senatus elçilerine Romalıların babası zamanında bu duruma ses çıkarmadıkları halde, kendisinden bölgeyi terk etmesini istemelerine şaşırıldığını ifade etti. Daha sonra da Roma'nın bütün tehditlerini göz ardı ederek Paphlagonia'nın güneyindeki Galatia Bölgesi'ni de hakimiyeti altına aldı.²⁴⁸ Ayrıca Galatia Bölgesi'ni egemenliği altında tutmak için, krallığının güneybatısında, Mithradateion ismini verdiği bir kale inşa etti.²⁴⁹ Nikomedes ise, Romalılara Paphlagonia'daki istila ettiği yöreleri elinde tutmasını gerektirecek hiçbir kanıt gösteremedi. Karakteri gereği hırsını gizledi ve dalavere yoluna gitti. Bu bakımdan elçilere bölgeyi en kısa zamanda yasal yöneticisine teslim edeceği yanıtını verdi.

²⁴⁴ Arslan 2007, 92 (ayrıca bkz. Shelov 1985, 722).

²⁴⁵ Karadeniz (Pontus Eukseinos) kıyısında yer alan Paphlagonia, batısındaki Bithynia'dan Filyos (Biillaios) çayı ile, doğusundaki Pontus'tan Kızılırmak nehri ile ayrılır. Bölgede ENET denilen bir halk yaşardı. Enetler savaşçı, özgürlüklerine düşkün, atlı birlikleriyle ünlenmiş bir toplumdur. Pers ordularının en iyi öncü birliği kabul edilirlerdi. Çağımıza ulaşan yazılı kaynaklara göre Paflagonların son kralının krallık merkezi İskilip olmuştur. Büyük İskender, Paphlagonia'yı zaptedememiş ise de onun kumandanı Antigon istilaya muvaffak olmuş, helenlerden sonra 183'te Pontoslular bölgeyi ve sahillerini almışlar. 200'de Galatlılar Ilgaz'ın güneyini ele geçirmişler. Daha sonra Pontosluların eline geçen bölge 104 yılında Bitinyalılar tarafından işgal edilmiştir. Bitinyalılar 64'te Romalılarla yaptıkları savaşta yok olmuşlardır. Romalılar, Kastamonu dahil bölgeyi tamamen işgal ettikten sonra Taşköprü'yü hükümet merkezi yapmışlar, General Pompeius aldığında Pompei Polis adını vermişlerdir. 395'te Bizans adını alan Doğu Roma İmparatorluğu 1100 'e kadar Kastamonu'ya hakim olmuş, fakat o tarihte bölgeyi Danişmentlere bırakmak zorunda kalmışlardır.

²⁴⁶ Strabon XII. 3. 41 c. 562

²⁴⁷ Iust. XXXVII. 4. 4

²⁴⁸ Arslan 2007, 93 (ayrıca bkz. Iust. XXXVII. 4. 5-6).

²⁴⁹ Strabon XII. 5. 2 c. 567

Daha sonra da oğullarından birine Paphlagonia krallarının geleneksel ismi olan Pylaimenes adını vererek onu Paphlagonia tahtına çıkardı. Bu surette elçileri kandırdıktan sonra, onları Roma'ya gönderdi.²⁵⁰

Ancak M.Ö. 103/102 yılına gelindiğinde Romalılar, Africa ve Kuzey Avrupa'daki problemlerini çözüp, eski güçlerine kavuşmalarının ardından, Küçük Asya ve Akdeniz'deki sorunlarla daha yakında ilgilenmeye başladılar. Bu yüzden, M.Ö. 102/101 yılında komutanlarından Marcus Antonius'u Kilikia Trakheia, Pamphylia ve Doğu Lykia sahillerinde konuşlanan korsanlara karşı savaşmak üzere gönderdiler.²⁵¹ M. Antonius deniz ve kara savaşlarında korsanları yendikten sonra Kilikia'yı bir Roma eyaleti haline getirdi.²⁵²

Romalıların Anadolu'nun güney sahilleri ve Doğu Akdeniz deniz ticareti üzerinde giderek artan ilgileri ve etkileri Mithradates'i huzursuz ediyordu. Bu nedenden dolayı M.Ö. 102 yılında elçilerini Roma'ya gönderdi.²⁵³ Amacı Roma Senatus'undaki bazı senatörleri parayla satın almak²⁵⁴ ve Paphlagonia ile Galatia üzerindeki hakimiyetini sürdürmektir. Ayrıca son zamanlarda Kappadokia'ya olan ilgisi de giderek artmış, bu bölgesinin kontrolünü elinde tutmak için yeni planlar yapmaya, stratejiler geliştirmeye başlamıştı.²⁵⁵ Bununla birlikte Pontus elçileri Roma'ya geldiklerinde M.Ö. 103 yılı halk Tribunus'u L. Appuleius Saturninus tarafından hakarete uğradılar. Fakat Saturninus'un bu tutumu diğer senatörler tarafından uluslararası hukuka uygunsuz ve ahlak dışı bulunarak hakkında soruşturma açıldı.²⁵⁶ Davacıların bizzat senatörler olmaları nedeniyle dava Senatus'ta görüşüldü. Saturninus'un adaleti bozduğu ve elçilere karşı büyük saygısızlık ettiği gerekçesiyle ölüm cezasıyla yargılanması kararlaştırıldı. Durumun ciddiyetini kavrayan Saturninus'u büyük bir korku ve endişe kapladı. Ağlayarak yalvararak davacıların dizlerine kapanmasının, ellerine sarılmasının kendisine hiçbir faydası olmadı.²⁵⁷ Mahkum edilip, ölüm cezasına çarptırılmak ya da bütün vatandaşlık haklarından ve statüsünden mahrum edilerek Mithradates'e teslim edilmek üzereyken, Roma halkının kendisine acıması ve karar günü mahkemeye gelerek onu desteklemesi sayesinde beklenmedik bir şekilde aklandı. Daha sonra da aynı insanlar tarafından

²⁵⁰ Arslan 2007, 94 (ayrıca bkz. Iust. XXXVII. 4. 7–9).

²⁵¹ Arslan 2003a, 94 vd.

²⁵² Plut. Pomp. XXIV. 6

²⁵³ Diod. XXXVI. 15. 1

²⁵⁴ Diod. XXXVI. 15. 1

²⁵⁵ Arslan 2007, 95

²⁵⁶ Arslan 2007, 96

²⁵⁷ Diod. XXXVI. 15. 1–2

tekrar M.Ö. 101 yılında Tribunus seçildi. Böylelikle Tribunus'luğun verdiği dokunulmazlık zırhı sayesinde belirli bir süreliğine düşmanlarından kurtuldu.²⁵⁸ Pontus elçileri ise görevlerini yaptıktan sonra, ülkelerine döndüler.²⁵⁹

Mithradates, şimdi Kappadokia Kralı Ariarathes VII Philometor'la kız kardeşi Laodike'nin oğullarını ortadan kaldırmayı tasarlıyordu.²⁶⁰ Ancak Mithradates bu planlarla meşgulken, Bithynia Kralı III. Nikomedes, kendisinden önce davranarak M.Ö. 103/102 yılında Kappadokia Bölgesi'ni istila etmişti. Bu haber Mithradates'e ulaştığında ise, kız kardeşi Laodike'ye yardım etme bahanesiyle ordusunu Nikomedes'i Kappadokia'dan kovmak üzere gönderdi. Bununla birlikte Laodike, daha Mithradates'in birlikleri Kappadokia'ya varmadan Nikomedes'le anlaşarak onunla evlendi.²⁶¹ Daha sonra da, aceleyle Nikomedes'le birlikte Bithynia'ya döndü. Bu duruma sinirlenen Mithradates, Nikomedes'in konuşlandırmış olduğu bütün garnizonları Kappadokia'dan sürdü. Nikomedes bu duruma tepkisini savaş alanından ziyade Roma Senatus'unda dile getirdi. Mithradates ise, Kappadokia tahtına kız kardeşi Laodike'nin büyük oğlu; yeğeni Ariarathes VII Philometor'u çıkartarak onu tekrar kral ilan etti. Ancak Mithradates'in bu bir hayli iyi izlenim uyandıran hareketi, onun kısa süre sonraki davranışlarıyla gölgelendi. Çünkü kral, kısa süre sonra, VII. Ariarathes'ten şüphelenmeye başladı.²⁶² Bunun üzerine Mithradates M.Ö. 100/99 yılında Gordios'un eskiden yönetimi altında bulunan Kappadokia'daki yöreleri ona tekrar iade edecekmiş gibi yaparak Kappadokia'ya doğru ordusuyla yola çıktı. Eğer VII. Ariarathes, Gordios'un Kappadokia'nın bazı bölgelerindeki hakimiyetini reddederse bu durumu savaş bahanesi sayacaktı; yok eğer, kabul ederse genç kral da aynı babası gibi Gordios tarafından kısa süre sonra ortadan kaldırılacaktı.²⁶³ Ancak Mithradates'in ne yapmaya çalıştığı Ariarathes tarafından anlaşıldı ve Gordios'u reddetti. Kızgınlıktan çileden çıkan genç kral babasının ölümünden önce ve sonra ülkesinden sürgüne gönderilenlerin hepsini geri çağırdı. Ayrıca yardım talebine olumlu karşılık veren komşu krallıklarla birlikte büyük bir ordu meydana getirdi.²⁶⁴ Öyle ki, seksen bin yaya asker, on bin süvari ve altı yüz tırpanlı arabadan oluşan bir orduyla Kappadokia'ya doğru ilerleyen Mithradates'e karşı denk bir kuvvet

²⁵⁸ Diod. XXXVI. 15. 3

²⁵⁹ Broughton 1987, 55 (aktaran. Arslan 2007, 96).

²⁶⁰ Iust. XXXVII. 1. 1

²⁶¹ Iust. XXXVII. 1. 2–4 (aktaran. Arslan 2007, 97).

²⁶² Arslan 2007, 97

²⁶³ Iust. XXXVII. 1. 6 (aktaran. Arslan 2007, 98).

²⁶⁴ Iust. XXXVII. 1. 7–8 (aktaran Arslan 2007, 98).

oluşturdu. Kısa sürede komşu krallıkların desteğiyle böylesine büyük bir ordu toplayan genç Ariarathes'e karşı yapılacak bir savaşın kendisi için de bir yıkım getirebileceğinden şüphelenen Mithradates ise, taktik değiştirdi ve hileye başvurdu.²⁶⁵ Elbisesinin altına bir kama gizleyerek genç kralı iki ordu arasında kararlaştırılan bir yerde buluşmaya davet etti. Krallar arasında öngörülen görüşmenin konvansiyonel silahsızlık ilkesi uyarınca Ariarathes tarafından kralı aramak üzere görevlendirilen elçi özellikle Mithradates'in karnının altını ve kasıklarını oldukça dikkatli bir şekilde incelemeye başladı. Bunun üzerine kral görevliye: "dikkatli olmasını; çünkü aradığı silahı bulamayacağını; fakat kendisini böyle incelemeye devam ederse yakında başka bir silah bulacağını söyledi".²⁶⁶ Bu surette suikast aracı, kralın esprisi altında gizlendi. Bunun üzerine Mithradates, yeğeni Kappadokia Kralı Ariarathes'i saray muhafızlarının yanından aldı. Krallar iki ordu arasında konuşarak yürümeye başladılar. Fakat Mithradates, her iki ordu askerlerinin gözleri önünde Ariarathes VII Philometor'u öldürdü. Daha sonra o sıralar 8/9 yaşlarındaki oğlunu Ariarathes IX Eusebes Philopator unvanıyla Kappadokia kralı ilan etti ve ona kral naibi olarak Gordios'u atadı.²⁶⁷

Romalılar bu sefer Mithradates'in Küçük Asya'daki bu hareketi karşısında tam anlamıyla kayıtsız kalmadılar. M.Ö. 99/98 yılında ünlü generalleri Marius'u, görünüşte dinsel nitelikli olan bir gezi kisvesi altında Kappadokia ve Galatia bölgelerinde incelemelerde bulunmak üzere Anadolu'ya gönderdiler. Marius'un yolculuğunun asıl amacı ise, bu Bölgelerin Mithradates'e karşı savunulmasını ve Anadolu'nun gittikçe güçlenen krallığına karşı düzenlenecek olası bir harekate başkomutanlığı üstlenmekti.²⁶⁸

Bu yüzden Marius, Kappadokia'da Mithradates'le yaptığı bir görüşme sırasında belki de onu kışkırtmak amacıyla: "Ey kral, ya Romalılardan daha güçlü olabilmeyi dene, ya da emredilen şeyi sessiz bir biçimde yap!" Demiştir.²⁶⁹ Daha sonra da savaş girişimlerinden bir sonuç alamadan Roma'ya dönmüştür.²⁷⁰

Ancak idarecilerin insanlık dışı davranışlarına ve kaprislerine dayanamayan Kappadokia'lılar Mithradates'in kendilerine atadığı yöneticilere karşı ayaklandılar. Ardından, M.Ö. 97 yılında Mithradates tarafından öldürülen kralın kardeşi

²⁶⁵ Iust. XXXVII. 1. 8 (aktaran Arslan 2007,98).

²⁶⁶ Iust. XXXVII. 1. 9 (aktaran Arslan 2007,98).

²⁶⁷ Arslan 2007, 98; (Iust. XXXVII. 1. 10).

²⁶⁸ Arslan 2007, 99

²⁶⁹ Plut. Mar. XXXI. 1-3

²⁷⁰ Arslan 2007, 100

Ariarathes'i Asia Eyaleti'nden kendilerine faal olması için çağırdılar.²⁷¹ Bunun üzerine Kappadokia'ya dönen Ariarathes soyluların yardımıyla Kappadokia tahtını elde etti. Bir yıl iki ay boyunca kendi adına sikke bastırabildi.²⁷² Fakat kısa süre sonra Mithradates büyük bir orduyla tekrar Kappadokia'yı işgal etti. VIII. Ariarathes'i bozguna uğratarak, onu Kappadokia Krallığı'ndan kovdu. Genç adam yenilginin verdiği kederle hastalanarak öldü.²⁷³ Böylelikle Kappadokia tahtına tekrar oğlu IX. Ariarathes'i, onun kral naipliğine de Gordios'u getirdi.

Bu durum karşısında III. Nikomedes, Mithradates'in Kappadokia'nın hakimiyetini eline geçireceğinden ve kısa süre sonra da kendi krallığı Bithynia'yı istila edeceğinden korktu. Bu yüzden asil görünüşlü bir genci, öldürülen Kappadokia kralının üçüncü oğlu sıfatıyla Roma'ya gönderdi. Senatus'tan Kappadokia Krallığı'nı talep ettirdi. Ayrıca eskiden VII. Ariarathes'in şimdi ise, kendi karısı olan Kraliçe Laodike'yi Roma'ya göndererek gencin hikayesini doğrulattı.²⁷⁴ Mithradates bu durumdan haberdar olduğunda, Gordios'u Roma Senatus'una yollayarak Kappadokia tahtındaki kralın Romalılara Aristonikos isyanı sırasında yardım ederken ölen Ariarathes'in oğlu olduğunu iddia ettirdi.²⁷⁵ Fakat Romalılar her iki kralın da hırsla birbirini suçlayıp kafadan uydurdukları hayal ürünü hikayelerle Kappadokia tahtını elde etmeye çalıştıklarının farkına vardılar. Böylelikle Kappadokia'yı Mithradates'ten, Paphlagonia'yı da Nikomedes'ten almaya karar verdiler.²⁷⁶ Bu yüzden, M.Ö. 96 yılında, Princeps Senatus Marcus Aemilius Scaurus başkanlığındaki bir heyeti -legatio Asiatica- Küçük Asya'ya göndererek, Senatus Consultum'u Nikomedes ve Mithradates'e bildirdiler.²⁷⁷ Daha sonra her iki krala da hakaret etmemek ve onları yatıştırmak için Paphlagonia ve Kappadokia'yı özgür ilan ederek onlara kendi kanunlarıyla yaşama hakkını tanıdılar.²⁷⁸ Böylelikle Mithradates, Kappadokia'dan Ariarathes olarak adlandırdığı oğluyla Gordios'u, Nikomedes ise, Pylaimenes olarak adlandırdığı oğlunu Paphlagonia'dan geri çekmek zorunda kaldı.²⁷⁹

²⁷¹ Arslan 2007, 101(Iust. XXXVII. 2. 1).

²⁷² Rubinsohn 1993, 15 dn. 40

²⁷³ Arslan 2007, 101(Iust. XXXVII. 2. 2).

²⁷⁴ Iust. XXXVII. 2. 3-4

²⁷⁵ Iust. XXXVII. 2. 5

²⁷⁶ Arslan 2007, 101; (Iust. XXXVII. 2. 6).

²⁷⁷ Arslan 2007, 102

²⁷⁸ Strab. XII. 2. 11 c. 540

²⁷⁹ Arslan 2007, 102

Fakat daha sonra Kappadokia'lı elçiler Roma'ya gelip uluslarının başlarında bir kral olmadan hayatta kalamayacaklarını iddia ederek, kendilerine verilen özgürlüğü reddettiler. Dahası kendilerini bu bağımsızlıktan kurtarmaları için Romalılara yalvarmakla kalmayıp; çünkü buna dayanamadıklarını söylüyorlardı; ayrıca başlarına bir kralın atanmasını rica ettiler. Herhangi bir ulusun özgürlükten bu kadar bıkkın olabileceğine şaşırان Romalılar, onların oylamayla aralarından diledikleri bir kimseyi seçmelerine izin verdiler. Onlar da, M.Ö. 96/95 yılında Ariobarzanes'i kendilerine kral seçtiler.²⁸⁰

Bu sıralar, M.Ö. 95 yılında II. Tigranes, Parth Kralı II. Mithradates'in yanında uzun süre rehine kaldıktan sonra, babasının ölümü üzerine Armenia tahtına çıkmak üzere krallığına geri dönmüştü. Parth kralının desteği ve sarayındaki yakın arkadaşlarının yardımlarıyla kısa süre içinde Armenia tahtını ele geçirdi.²⁸¹ Romalılarla uzun süredir savaşmayı düşünen Pontus Kralı VI. Mithradates ise, Armenia Krallığı'nın başına geçen II. Tigranes'le ittifak kurmak üzere harekete geçti.²⁸² Gordios'un yardımlarıyla Tigranes'i, yeni Kappadokia kralı, uyuşuk Ariobarzanes'in topraklarına saldırmaya ikna etti. Ayrıca Tigranes'le olan müttefikliğini güçlendirmek için, onu kızı Kleopatra ile evlendirdi.²⁸³ Bu savaş sonucunda Romalıları kızdıracağını düşünmeyen Tigranes, Kappadokia topraklarını istila etti. Daha Tigranes, Kappadokia topraklarında ilerlerken, Ariobarzanes bir an önce servetini toparlayarak krallığını terk etti ve Roma'ya sığındı. Tigranes ise, bölgede ele geçirdiği insanları ve değerli eşyaları yanına alarak kendi topraklarına çekildi. Böylelikle Kappadokia'daki kentler ve topraklar dolaylı da olsa bir kez daha Mithradates'in egemenliği altına girdi²⁸⁴ ve Gordios bölgeye gönderildi.²⁸⁵

Kappadokia'da bu olaylar cereyan ederken Romalılar hem "Lex De Cilicia Macedoniae Provisdis" hem de "Lex De Provisdis Praetoris" olarak adlandırılan yasa²⁸⁶ uyarınca Küçük Asya'nın güney sahillerindeki korsanları temizlemek üzere yeni bir girişimde bulunuyordular. Bu yüzden yetenekli komutanlarından Lucius Cornelius Sulla'yı Cilicia Eyaleti'ne Praetor olarak atadılar. Ama Sulla'nın, M.Ö. 95/94 yılında Cilicia'ya doğru yola çıktığı sırada Romalılar Armenia Kralı II.

²⁸⁰ Strab. XII. 2. 11 c. 540

²⁸¹ Arslan 2007, 103

²⁸² Arslan 2007, 103; (Iust. XXXVII. 3. 1).

²⁸³ Plut. Luc. XXII. 1; 5

²⁸⁴ Arslan 2007, 104; (Iust. XXXVII. 3. 3).

²⁸⁵ Arslan 2007, 104

²⁸⁶ Arslan 2007, 104; Arslan 2003a, 94 vd.

Tigranes'in Kappadokia'yı işgal ettiği haberini aldılar. Bu yüzden Sulla'ya yeni bir talimat yolladılar. Gerek Romalılar, gerekse Sulla açısından o an için Kappadokia Kralı Ariobarzanes I Philoromaos'u tekrar Kappadokia tahtına oturtmak Kilikia'daki korsanlığı bastırmaktan önemli bir işti.²⁸⁷ Ancak Sulla az bir kuvvetle Kappadokia üzerine yürüdüğü sırada topografyanın zorlukları ve Mithradates'in komutanı Arkhelaos'un kendisinden çok daha üstün olan kuvvetlerinin baskısı yüzünden ateşkes ilan ederek barış görüşmelerine başlamak zorunda kaldı. Bu suretle ateşkes anlaşmasının verdiği avantajlardan yararlanıp, düşmanın dikkatini başka yöne çektikten sonra, kendisini ve ordusunu Arkhelaos'un elinden kurtarabildi.²⁸⁸ Daha sonra da, Kappadokia'ya yaptığı ufak bir sefer sonucunda, Kappadokia ve Armenia'lıların karşı koymasına rağmen Armenia birliklerini ve Gordios'u bölgeden kovarak, M.Ö. 94 yılında I. Ariobarzanes'i tekrar Kappadokia kralı yaptı.²⁸⁹ Parthia ve Kappadokia krallıklarıyla Euphrates kıyısında bir anlaşma imzaladıktan sonra, Roma'ya döndü.²⁹⁰

Bu arada Bithynia Kralı Nikomedes III Euergetes, M.Ö. 94 yılında zehirle ya da yaşlılıktan öldü.²⁹¹ Bunun üzerine Romalılar kralın, Kappadokia prenseslerinden VI. Ariarathes'in kızı Nysa'dan olma oğlu, Nikomedes IV Philopator'u Bithynia Krallığı'nın başına geçirdiler.²⁹² Bununla birlikte Bithynia tahtının varisi IV. Nikomedes'e karşı gayri meşru kardeşi Sokrates ayaklanarak önce Romalılara başvurmuş; fakat onlardan aradığı desteği bulamayınca, Pontus Kralı VI. Mithradates'e müracaat etmişti.²⁹³ Iberia, Parthia, Media, Skythia ve Armenia'lılar ile ittifak içerisinde olan Mithradates ise²⁹⁴, bu sıralar Sarmatia ve Bastanai kavimlerini egemenliği altına almakla meşguldü.²⁹⁵ Ancak bu durumu kendisi için iyi bir fırsat olarak gören kral, Sokrates'e yardım etmeye karar verdi. Çünkü Bithynia tahtında 'Ariarathes' hükümdar sülalesine mensup kralın hüküm sürmesi Kappadokia üzerindeki planlarıyla çelişmekteydi. Bu bakımdan önce Nikomedes'i en çabuk ve masrafsız bir şekilde ortadan kaldırmayı denedi. Bu iş için Aleksandros adında bir kiralık katil tuttu. Ancak Aleksandros'un Nikomedes'e düzenlediği suikast girişimi

²⁸⁷ Arslan 2007, 105; Rubinsohn 1993, 18–19 dn. 59

²⁸⁸ Arslan 2007, 105

²⁸⁹ Plut. Sull. V. 3

²⁹⁰ Plut. Sull. V. 4–6

²⁹¹ Arslan 2007, 106

²⁹² Iust. XXXVII. 3. 4 (aktaran Arslan 2007,106).

²⁹³ Iust. XXXVII. 3. 4 (aktaran Arslan 2007,106).

²⁹⁴ Memnon, 30. 3

²⁹⁵ Plut. Mor. IV. 324

başarısız oldu ve komponun arkasında Mithradates'in olduğu ortaya çıktı.²⁹⁶ Bunun üzerine kral işle bizzat kendisi ilgilendi. Ordusuyla, M.Ö. 91 yılında hiçbir güçlkle karşılaşmadan IV. Nikomedes'i tahtından kovarak yerine iyi, faydalı lakaplı Sokrates'i Bithynia kralı ilan etti.²⁹⁷

Daha sonra da Roma ile İtâlik müttefikleri arasındaki savaşı -Bellum Italicum- fırsat bilerek²⁹⁸ generallerinden Bagoas ve Mithraas'ı Kappadokia üzerine göndermiştir. Bagoas ve Mithraas ise, Kappadokia Kralı I. Ariobarzanes'i tahtından ikinci defa uzaklaştırmışlar ve Mithradates'in oğlunu IX. Ariarathes sıfatıyla tekrar Kappadokia kralı ilan etmişlerdir.²⁹⁹ Bununla birlikte tahtlarından olan krallar Roma'ya sığınmışlar ve bir yandan Pontus kralına ilişkin şikayetlerini bildirirken, diğer yandan da tekrar krallıklarının başına geçmek için Senatus'a ricada bulunmuşlardır.³⁰⁰ Senatus tarafından M.Ö. 90 ve 89 yıllarında vatandaşlık yasalarıyla İtâlik Savaşı'na ara veren Roma, bu tarihten itibaren Küçük Asya meseleleriyle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu bakımdan Roma Senatus'u, M.Ö. 101 yılı Consul'lerinden Manius Aquillius³⁰¹ başkanlığındaki bir elçi heyetini, M.Ö. 90/89 Bithynia Kralı IV. Nikomedes ve Kappadokia Kralı Ariobarzanes'i tahtlarına yeniden çıkartmakla görevlendirerek Küçük Asya'ya göndermiştir.

Bu sırada, M.Ö. 89 yılı Provincia Asia Valisi Gaius Cassius Phrygia ve Galatia'dan topladığı büyük miktarda askerle güçlendirip, Küçük Asya'ya gelen Aquillius'a katılmıştır. Bu yüzden kral, önce Bithynia daha sonra da Kappadokia'dan çekilmiştir³⁰². Böylelikle Mithradates, aynen M.Ö. 94 yılında, Sulla karşısında Gordios'u yalnız bırakarak Kappadokia'dan çekildiği gibi, M.Ö. 89 yılında Aquillius karşısında da olay çıkarmadan Bithynia ve Kappadokia topraklarını terk etmiştir.³⁰³ Hatta Sokrates'i kendi elleriyle öldürmüş³⁰⁴; böylece Küçük Asya'da her şey eski haline dönmüştür.

Fakat Pontus karşısında elde edilen başarılarla yetinmeyen Romalı generaller ve Manius Aquillius, VI. Mithradates'ten kendi düzenledikleri seferin masraflarını istediler. Aldıkları olumsuz cevap üzerine, Bithynia ve Kappadokia krallarını,

²⁹⁶ App. Mithr. 57; Arslan 2007, 107

²⁹⁷ Memnon, 30. 3

²⁹⁸ Iust. XXXVII. 4. 13-14; 16

²⁹⁹ Arslan 2007, 108 (ayrıca bkz. Memnon, 30. 1).

³⁰⁰ Arslan 2007, 108 (Iust. XXXVII. 3. 3-4).

³⁰¹ Rubinsohn 1993, 10 dn. 24 (Arslan 2007, 108).

³⁰² Özsaıt 1982, 307

³⁰³ Arslan 2007, 108

³⁰⁴ Iust. XXXVII. 5. 8 (aktaran Arslan 2007,108).

Romalıların güvencesi ve koruması dahilinde Pontus topraklarına akın düzenlemeleri için kışkırtmaya başladılar.³⁰⁵ Başlangıçta iki kral da Mithradates VI Eupator'un deneyimli ve sayıca üstün ordusu karşısında böyle bir savaşa girmek konusunda, tereddüt ettiler. Bu bakımdan önceleri, Küçük Asya'daki Roma generallerinin bütün ısrarlarına karşın, Pontus kralının tecrübeli ve tam donanımlı ordusuna karşı savaşma fikrine, Mithradates'ten korktukları için 'evet'; fakat Romalılardan utandıkları içinse 'hayır' diyemediler. Bununla birlikte özellikle Nikomedes gerek kendisini kaybettiği tahtına yeniden yerleştirecek olan generallere ve elçilere bol keseden vaat ettiği ödülleri gerekse Romalı bankerlerden yüksek oranda faizle aldıkları parayı veremeyecek durumda olduğundan; Pontus topraklarını yağmalamaktan başka çaresi kalmamıştı.³⁰⁶ Bu yüzden Bithynia Kralı IV. Nikomedes, M. Aquillius'un hem baskısı hem de desteğiyle Batı Pontus kıyı şeridindeki yerleşim merkezlerini Amastris (Amasra) kentine kadar talan etmiş ve yüklü miktarda ganimet elde ederek geri çekilmiştir. Böylelikle Romalılar bir bakıma Mithradates'i Nikomedes aracılığıyla savaşa kışkırtmışlardı.³⁰⁷ Fakat Mithradates, savaşa başlamadan önce, yeterli nedene sahip olmak ve savaşın suçunu onlara yüklemek için söz konusu toprakları zaten boşaltmıştı.³⁰⁸ Bunun üzerine generallerinden Pelopidas'ı, Aquillius ve diğer Romalı yüksek memurların bulunduğu kampa elçi olarak gönderdi. Pelopidas konuşmasına, Romalıların Küçük Asya'daki en önemli müttefiklerinden biri olan VI. Mithradates'in babasının Aristonikos isyanında yaptığı yardımları hatırlatmakla başladı.³⁰⁹ Roma'nın bu savaş sonunda V. Mithradates'e verdiği Büyük Phrygia'nın, VI. Mithradates'in hükümdarlığının ilk yıllarında M.Ö. 116 yine Senatus tarafından nasıl zorla elinden alındığına değindi.³¹⁰ Ardından Roma'nın müttefiki olan Pontus Kralı Mithradates VI Eupator'un Senatus'un isteği doğrultusunda Kappadokia ve Bithynia topraklarından savaşmadan çekildiğini anlattı. Ayrıca, Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in Bosporos'u (İstanbul Boğazı) kapatarak Roma'nın müttefiki ve dostu olan Pontus Krallığı'nın topraklarını, Amastris kentine kadar nasıl tahrip ettiğini, bu yüzden Romalılardan ya onun barışına uymasını sağlamalarını ya da bir kenara

³⁰⁵ Arslan 2007, 109

³⁰⁶ Arslan 2007, 109; Madsen 2005, 16

³⁰⁷ Arslan 2007, 109

³⁰⁸ Iust. XXXVII. 5. 6-8

³⁰⁹ App. Mithr. 12; Arslan 2007, 110

³¹⁰ Arslan 2000a, 132

çekilerek Pontus kralına karşılık verme ve kendisini savunma olanağı vermelerini istedi.³¹¹ Fakat Aquillius ve Romalı elçiler³¹²:

“Her ne kadar Pontus Bölgesi'nin, Nikomedes tarafından zarar ve ziyana uğratılarak topraklarının yağmalanmasını istememelerine rağmen, şu anda Nikomedes'i güçsüzleştirmek Roma'nın işine gelmediği için, Mithradates'in Bithynia kralıyla savaştan uzak durmasını söyleyerek Pelopidas'ı kamplarından uzaklaştırdılar”.

Özellikle, Roma elçisi Manius Aquillius'un uzlaşmaz tavırları ve açgözlülüğü yüzünden, Romalılarla olası bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu gören Pontus kralı, geniş kapsamlı savaş hazırlıklarına başladı.³¹³ Bundan sonra, başlayacak olan savaşın bütün sorumluluğunu da elçiye -Manius Aquillius'a- yükledi.³¹⁴ Bu sırada, Mithradates'in yaklaşık Yirmi Bin stadia uzunluğundaki ülkesi³¹⁵, kuzey yönünde: Kırım Yarımadası'nı ve Bosporos Krallığı'nı³¹⁶; batı yönünde: Amastris ve Paphlagonia'nın belirli kısımlarına kadar uzanan bölgeleri; doğu yönünde ise: Kolkhis³¹⁷ ve Armenia Minor'u³¹⁸ kapsamaktaydı.³¹⁹

Öte yandan, Mithradates'in, Pontus ve Kolkhis Dağları'nda bulunan zengin demir, gümüş, bakır ve altın madenlerini aktif olarak işletmeye başlaması, onu kısa zamanda sadece Küçük Asya'nın değil, dünyanın zengin krallarından biri yapmıştı.³²⁰ Dahası bir yandan Tanais (Don) ve Istros (Tuna) ırmakları arasındaki Skythia, Tauros, Bastarnai, Sarmatia ve Thrakia kabilelerinden Maiotis (Azak)

³¹¹ Iust. XXXVII. 5. 6–10

³¹² Arslan 2007, 110; App. Mithr. 14

³¹³ Arslan 2007, 111

³¹⁴ Plut. Sull. XXIV. 2

³¹⁵ App. Mithr. 13

³¹⁶ Arslan 2007, 111

³¹⁷ Kolkhis ya da Kolha, Kolheti, Kolhida Lazca: □olxa günümüzde Gürcistan sınırları içinde kalan Pityrus Gelincikten başlamak üzere, güneyde Ünye civarına kadar uzanan tarihi bölgenin adıdır. Kolhis adından bilinen anlamda ilk kez MÖ 8. yüzyıla ait Urartu yazıtlarında bahsedilmiştir. Kolhis adından Eski Yunan ve Roma tarihçileri de "Colhida" ve "Colchis" adıyla sıkça söz etmiştir. Lazi, Zan, Tzan, Tzani, veya Tçani olarak geçen etnik terimlerin Kolhisliler'e tekabül ettiğini ve hepsinin özünde aynı kavmi nitelendiği bilimsel çevreler tarafından kabul görmektedir. V. Minorsky, Çan kelimesinin Yunanca Sannoi/Tzannoi kelimeleriyle aynı şeyi ifade ettiğini, Procopius ise Kolhi olarak bilinen halkın artık Lazi olarak adlandırıldığından bahsetmiştir. Kolhis krallığı, Roma İmparatorluğu tarafından yıkılmıştır ve Apsiller, Abasglar, Misimya, Sanigya ile Lazika, Svaneti ayrı ayrı krallıklara bölünmüşlerdir. Bronz çağında, Kolhis kültür alanının sınırları, sahilde, batıda Ünye, kuzeyde Tuapse'ye kadar uzanmaktaydı. Kolhis, Homerik çağ Greklerinin ilgi alanıydı. Eski Yunan efsanelerinde Argonotlar'ın, Karadeniz'i aşarak Altın Post'u ele geçirmek için Kral Aetes'in ülkesi Kolha'ya ayak bastıkları anlatılır. Urartu'ya karşı verdiği savaşlar Kolhis'in büyük güç kaybına yol açıyor ve devlet giderek zayıflıyordu. Bununla birlikte Kimmer akınlarıyla zayıflayan devlet, Mithradat hanedanı döneminde yıkılmıştır.

³¹⁸ Armenia'nın Pontus Kappadokia'sıyla sınır oluşturan bölümüne verilen isimdir(Arslan 2007, 111).

³¹⁹ Strab. XI. 15–16 c. 498

³²⁰ Strab. XI. 2. 18–19 c. 499

Denizi'ne kadar bütün savaşçı kavimlerle ittifaklar kurmuş, müttefiklik anlaşması yapmış, diğer yaldan da ülkesine komşu Armenia Kralı II. Tigranes'le kızı Kleopatra'yı evlendirmiş ve Parthia Kralı Arsakes'le bağlaşıklık anlaşması imzalamıştı.³²¹ Romalıların düşmanı Cimbri kabilesiyle anlaşma yapmak üzere elçilerini göndermiş; ayrıca Anadolu'nun savaşçı kavmi Galatları da kendisine bağlamıştı.³²² Suriye ve Mısır krallarıyla; Hellas ve Africa kentleriyle ve hatta Italia'da Roma'ya karşı ayaklanan İtaliklerle yakın ilişkiler kurmuştu.³²³ Ayrıca, egemenliği altındaki Kolkhis Bölgesi Mithradates'in denizlerde hakimiyet sağlayabilmesi için inşa etmesi gereken deniz filosuna doğal bir kaynak teşkil ediyordu.³²⁴ Bölge Pontus topografyası gibi sık ormanlarla kaplıydı³²⁵ ve gemi yapımı için her çeşit malzemeye sahipti. Özellikle yörede bulunan bol miktarda kaliteli sedir, servi, ladin, çam ve kestane ormanlarının yanı sıra, yelken yapımı için keten; ipler için kenevir ve balmumu; gemi kalaslarının korunması içinse zift üretimi başta geliyordu.³²⁶ Bu nedenle Mithradates, kısa süre içinde tam donanımlı ve güverteli Üç Yüz gemiden oluşan güçlü bir donanma meydana getirmiş; Karadeniz sahillerinden Meke ve Mısır limanlarına kadar bütün Akdeniz havzasından tecrübeli denizci ve dümenciler toplamaya başlamıştı.³²⁷

³²¹ Arslan 2007, 112

³²² Arslan 2000a, 135

³²³ Arslan 2007, 112

³²⁴ Strab. XI. 2. 15 c. 497

³²⁵ Arslan 2007, 112

³²⁶ Strab. XI. 2. 17–18 c. 498–499

³²⁷ Arslan 2007, 113

7. VI. MITHRADATES DÖNEMİ KARADENİZ BÖLGESİ ANTİK KENTLERİ VE YAPILAN FAALİYETLER

7.1. Amaseia

İris nehri³²⁸ kıyısında kurulup, çağlar boyu topografik konumu değişmeyen Ameseia kenti, tarihçi Strabon'un vatani³²⁹, Pontus prenslerinin ikametgahı ve Domitian dönemine dek Roma İmparatorluğu'nun serbest kentlerinden birisidir. Amaseia kentinin Hakmiş, Hakpiş, Hakpissa adlarıyla bilinen Hitit yerleşimiyle ilişkili olduğu sanılmaktadır.³³⁰

Yerel söylenceye göre "Amas, Amis" adlı birisi tarafından kurulmuştur.³³¹

Amaseia'daki ilk yerleşmeler mevcut bilgilerimiz ışığında Kalkolitik Çağa (M.Ö. 5500-3000) kadar uzanmaktadır. Hamam Tepesi Höyüğü, Kümbet Höyük gibi daha birçok höyük Kalkolitik Çağa tarihlenmektedir.³³²

İlk Tunç Çağında da (M.Ö. 3000-2500) Amasya'da yoğun bir yerleşmenin olduğu bilinmektedir. Amaseia Orta Tunç Çağında (M.Ö. 2500-2000) Mezopotamya yazılı belgelerinde "Hatti Ülkesi" olarak bilinen uygarlığın³³³ sınırları içerisinde kalmıştır.³³⁴ Hitit uygarlığının Hattilere son vermesiyle Amaseia'da Hitit egemenliği göze çarpmaktadır.³³⁵

M.Ö. 750'den sonra siyasal bir güç olarak tarih sahnesine çıkmış olan Frigler³³⁶ Kral Midas döneminde (M.Ö. 725-695/675) sınırlarını genişletmiş ve bunun sonucunda Amaseia Friglerin egemenliğine girmiştir.³³⁷

Persler ise Anadolu'ya egemen olduklarında egemen oldukları toprakları satraplık halinde yönetmişlerdir. Pers egemenliğinde Amaseia yaklaşık iki yüz elli yıl boyunca Kappadokia Satraplığı olarak bilinen bölgenin doğu sınırları içerisinde kalmıştır.³³⁸

Büyük İskender'in erken ölümü üzerine (M.Ö. 323) Anadolu'da siyasi anlamda yeni bir süreç baş göstermiştir. Bu gelişmeler yaşanırken M.Ö. 301 yılında Pers kökenli Mithradates Ktistes, Pontus İmparatorluğunu kurarak Amaseia'yı

³²⁸ Yeşilırmak

³²⁹ Strabon, Geographika XII. 3. 15

³³⁰ Öztürk, 2012, 422

³³¹ Hüsameddin, 1986, 11

³³² Amasya Kültür Envanterleri, 2007, 20

³³³ Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi, 15

³³⁴ Amasya Kültür Envanterleri, 2007, 20

³³⁵ Amasya Kültür Envanterleri, 2007, 21

³³⁶ Akurgal, a.g.e., 265

³³⁷ Sevin, 1991, 74

³³⁸ Günaltay, 1937, 7

başkent yapmıştır.³³⁹ Uzun yıllar Pontus İmparatorluğu'nun başkenti olarak kalmış olan Amaseia'da, büyük bir imar faaliyetleri olmuştur. Özellikle Mithradates Eupator döneminde devam eden bu faaliyetler ile birlikte şehir bir kültür merkezi haline gelmiştir.³⁴⁰ Bu durumu en iyi kendisi de Amasyalı olan Strabon açıklamaktadır. Strabon: "Benim kentim, içinden İris Irmağı'nın aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Zira burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik İris Irmağı'na doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan surlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine bağlıdır ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler. Bu alan içinde kralların hem sarayları hem de anıt mezarları bulunur. İki sivri tepe birbirine tamamen dar bir geçitle bağlıdır. Burası her iki tarafta kıyıda ve varoşlardan beş veya altı stadia³⁴¹ yükseklikte ve bu geçitten tepelere bir stadia'lık, hiç bir kuvvetin aşamayacağı, dik bir yokuş daha vardır. Bu kayaların içinde sarnıçlar da bulunur; fakat kentin bu kaynaklardan faydalanmasına olanak yoktur. Buradan, bir tanesi ırmağa, bir tanesi de boğaza doğru olmak üzere kayalara, boru şeklinde iki tane kanal oyulmuştur. Irmağın üzerine, bir tanesi kentten varoşlara, diğeri de varoşlardan dışarıya olmak üzere iki köprü kurulmuştur; kayalığın yukarısında olan dağ bu köprüde son bulurdu''.

Amaseia, I. Pharnakes M.Ö. (180-160/154) ile VI. Mithradates (M.Ö. 120-63) dönemleri arasında M.Ö. 183'te başkentin Sinope'ye taşınmasının ardından nispeten politik önemini kaybetmişse de bir Zeus Stratios tapınağı inşa edilmesi kentin İmparatorluğu'nun gözde yerleşimlerinden olmaya devam ettiğini göstermektedir. VI. Mithradates döneminde kalesinde bir garnizon bulundurulmuş kent, 3. Mithradates savaşları (M.Ö. 73-63) sırasında Romalı General Lucullus tarafından ele geçirilmiştir.³⁴²

Amasya'nın 16 km doğusunda Ebimi denilen bir tepede Antikçağ kaynaklarında bahsi geçen ve Pontus İmparatorluğu döneminde yapılmış olan Zeus Stratios tapınağının Roma dönemi temenos izlerine rastlanılmıştır.³⁴³

Amasya'nın, Pontus Krallığı'na başkentlik yaptığı, M.Ö. 301 ile M.Ö. 26 yılları arasında, burada yaşamış Pontus Krallarına ait olan Kral Kaya Mezarları;

³³⁹ Günlaltay, 1937, 279

³⁴⁰ Günlaltay, 1937, 465

³⁴¹ Swaddling 2000, 24

³⁴² Öztürk, 2012, 425

³⁴³ Özseit, 2002, 129

Harşena Dağı'nın güney eteklerindeki kalker kayalara oyularak yapılmış ve bu konumlarıyla, kente hakim bir noktada bulunuyorlar. Mezarların bu şekilde yapılmasının temelinde; öldükten sonra dirileceklerine inanan Pontus Kralları'nın, kendileri için yaptırdıkları bu büyük anıt mezarlara ulaşılmasını güçleştirmek istemelerinin olduğu düşünülüyor (bkz., res. 7-8).

Yeşilirmak Vadisi boyunca, irili-ufaklı 21 kadar mezar bulunurken, günümüze bunlardan sadece birkaçı ulaşabilmiş ve elbette onların arasında da kayalara oyulmuş yollar ve merdivenler vardır. Üstelik; geçmiş dönemlerde Yeşilirmak Vadisi'nde bu mezarlardan ve farklı boyutlardaki benzerlerinden 18 adet bulunması dolayısıyla; bu bölge "Krallar Vadisi" olarak da anılıyor. Mezarların hepsinde görülen ortak özellik; 2-3 metre arasında değişen yükseklikteki, kapıya benzer girişler vardır. Mezarların çevresi; kiminde tavaf edilebilmesi, kimindeyse kayalardan sızan suların havayla temas edip ortamda nem oluşturmaması ve böylece mezar odasının korunmasını sağlamak amacıyla; geniş biçimde boş bırakılmış. ³⁴⁴

Kalker kayalara oyularak yapılmış Kral Kaya Mezarları arasında en büyüğü; 15 metre yüksekliği, 8 metre genişliği ve 6 metre derinliğiyle, batı yönündeki, galeri ve merdivenlerle çıkılan en son mezardır. Mezar odasının girişi de diğer mezarlardaki kapılardan daha yüksek olan mezarın cephesi, epeyce tahrip olmuştur. ³⁴⁵

Kızlar Sarayı üzerindeki üçlü kral mezarı ise; birbirine çok yakın oyulmuş ve en solda yer alan mezar, ortadaki mezar sahibini gölgede bırakmak istercesine, ön plana çıkarılmış. Yine Kızlar Sarayı'nın ama bu kez alt kısımda ve Demiryolu tünelinin hemen üzerinde bulunan mezar blok kaya oyularak yapılmış olmakla beraber; etrafının oyulmaması, mezar odasına çıkmayı kolaylaştıracak taş merdivenlerin yapılmaması gibi özellikleriyle, diğerlerinden ayrılıyor.

Öte yandan; Kral Kaya Mezarları'nın asıl dikkat çekici yönü, içlerinden çok, arkalarına oyulmuş geçitler vardır. Hattâ; bu bölgedeki büyük mezarlardan birinin yanında, nehre kadar uzandığına inanılan bir tünelin (Zindan Tüneli) başlangıcı da bulunuyor.

İl merkezinin kuzeyini kaplayan ve denizden 700 metre, Yeşilirmak'tan ise 300 metre yükseklikteki Harşena Dağı üzerinde bulunan Amasya Kalesi; "Harşena Kalesi" olarak da anılıyor. Sağlam bir kayalık alan üzerine inşa edilen kale; bazı

³⁴⁴ Amasya Kültür Envanterleri, 2007, 62

³⁴⁵ Amasya Kültür Envanterleri, 2007, 63

tarihçilere göre Pontus Kralı Mithradates tarafından; bazı tarihçilere göre ise, Hatti Kralı Varşamma / Haraşna tarafından yaptırılmış ve muhtemelen de bu nedenle, "Harşana / Harşena" adını almıştır.³⁴⁶

Bir çok kez el değiştiren ve Persler, Romalılar, Mitridat Krallığı (Pontus) ve Bizanslıların egemenlikleri döneminde saldırıya uğrayıp tahrip olan Amasya Kalesi; yüzyıllar içindeki her yıkılışında yeniden inşa edilmiştir.³⁴⁷

Örneğin; Doğu Romalılar ile Danişmentliler arasında geçen çarpışmalar sırasında önemli oranda tahrip görmüş olması nedeniyle; 1075'te şehre hakim olan Türkler tarafından, büyük bir onarıma tabi tutulmuştur.

Gerek Harşena Dağı'nda, gerekse Amasya Kalesi ve kalenin bölümlerinden Kızlar Sarayı'nda; Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da desteği ile 2006 yılında Müze Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Emine Dönmez'in başkanlığında, 2009 yılında başlatılan kazı çalışmaları, halen sürdürülüyor. Uzun yüzyıllar boyunca kullanılan, ancak 18. yüzyıldan sonra askeri önemini kaybeden kalenin; tepe noktası kesme, sur duvarları ise moloz taşlardan yapılmıştır. Yeşilirmak'ın kıyısına kadar, 8 savunma kademesine sahip kalenin ortasındaki giriş kapısının hizasında, yüksekçe bir yerden kayaya oyulmuş, 150 basamakla aşağıya inilen, 8 metre çapında ve "Cılanbolu" denilen bir de dehliz bulunuyor.³⁴⁸

Sur duvarlarının büyük bir bölümü günümüze ulaşan kaledeki sarnıçların ve su depolarının yanısıra; kalenin bulunduğu kaya kütlelerinin eteklerinde, kaya duvarlarına oyulmuş Mitridat Krallarının (Pontus) Kral Mezarları ve Osmanlı dönemine ait hamam kalıntıları, hemen dikkat çekiyor (bkz., res. 9-10).³⁴⁹

Amasya (ya da 'Harşena') Kalesi; "İçeri Şehir (Hatuniye Mahallesi)", "Kızlar Sarayı", "Yukarı Kale (Harşena)", "Cılanbolu Kuyusu" gibi bölümlerden oluşuyor:

İç Kale: Pontus Kralı Mithradates tarafından, M.Ö. 250 civarında yaptırılan ve "Enderun Kalesi" olarak da bilinen bu bölümden; sadece sarayın bulunduğu teraslar ile güzel ve temiz görünümdeki destek duvarları günümüze dek ulaşmıştır. Bazı kaynaklarda, 16. yüzyıla kadar kullanıldığı söylenen sarayın; dış bölümünün taştan, iç bölümünün ise ahşap ve tuğladan yapılmış olabileceği düşünülüyor. Yine tarihi kaynakların aktardığı bilgilere göre; Amasya'yı Anadolu Selçukluları'nın

³⁴⁶ Amasya Kültür Envanterleri, 2007, 57; Atasoy, 1997

³⁴⁷ Atasoy, 1997

³⁴⁸ Amasya Kültür Envanterleri, 2007, 57

³⁴⁹ Yaşar, H. H., Cilt 1

başkenti yapan Sultan I. Mesut; 1146 yılında iç kaleyi onartarak, cami, medrese, hamam ve saray yaptırmış ve ölünceye kadar da burada oturmuştur.³⁵⁰

7.2. Zela

Zela, Pontus içlerinde İris nehrinin sol kıyısında Galatia sınırı yakınlarında, Semiramis tepesi³⁵¹ üzerinde yer alan içinde Pers tanrıları Omanus³⁵², Anadatus'un yanı sıra Ermenilerin de saygı gösterdikleri bereket tanrıçası Anaitis'e bir tapınak bulunan antik bir tapınak kentinin adıdır.

Strabon, Zela'nın erken dönemlerde bir kent olarak değil, Persli tanrıçaya adanmış kutsal alan olarak yönetildiğini ve bu kutsal alanın tapınak kölelerine ve rahibe ev sahipliği yaptığını söylemektedir.³⁵³ Zela'nın yönetsel organizasyondaki karakterinin önceden anlatılan Komana Pontika ve Komana Kappadokya ile olan benzerliğinin Strabon'un bu şehirler için söyledikleri ile benzer olduğunu görebiliriz.

Zela, tanrıça Anaitis'e adanmış bir tapınağa ev sahipliği yapıyordu. Bu tapınak muhtemelen geç Akamenid dönemde (M.Ö. 4. yüzyıl) inşa edilmişti.³⁵⁴ Anadolu'da Anaitis³⁵⁵ tapınınının ilk izleri M.Ö. 6. yüzyılda özel ve resmi olarak Pers yöneticileri arasında görülmektedir.³⁵⁶ Anaitis tapınınının Pontus krallığı sırasında ortaya çıkmış olması muhtemeldir. Strabon'dan öğrendiğimiz kadarıyla Pontus'lular buraya gelip önemli konularda yeminlerini burada ediyorlardı.³⁵⁷

Anaitis tapınağına dair bilgilerimizi mimari kalıntıların yoksunluğundan dolayı Roma imparatorluk döneminde basılan Zela sikkelerinden edinmekteyiz (bkz., res. 11-12).³⁵⁸ Tapınak muhtemelen hexastil düzenindeydi ve alçak bir tepe üzerindeydi.³⁵⁹ Pompeius'un düzenlemeleri sırasında Zela, yeni topraklar ve yeni binalar ile bir kent görünümü kazandı.

Tapınağın bulunduğu tepenin kuzey-doğu sırtında, kısmen tepenin kendi kayasından kazılmış ve kısmen da taşlar ve ahşap ile inşa edilmiş küçük bir tiyatro

³⁵⁰ Atasoy, S., 1997

³⁵¹ Strabon, XII. 3. 37

³⁵² Hayvanların koruyucu tanrısıdır.

³⁵³ Strabon XI. 8. 4

³⁵⁴ Boyce, 1985, 288

³⁵⁵ Anadolu'da Anaitis kültü, Artemis Anaitis, Artemis Persike olarak da görülmektedir (Costen, 1991: 164).

³⁵⁶ Corsten, 1991, 164

³⁵⁷ Strabon XII. 3. 37

³⁵⁸ Price ve Trell, 1977, 102

³⁵⁹ Wilson, 1960, 215

bulunmaktaydı (bkz., res. 13). Tiyatronun kayada bulunan kısımları ve tepenin dibini örten döküntüler altında olasılıkla orkestraya ait kalıntılar dışındaki bölümler yok olmuştur. Taştan kesilmiş olan oturma sıralarının izi ise belli belirsizdir. Şehirden diğer arta kalanlar bir mezar ve birkaç sütun ile birlikte bazı mimari parçalardır.³⁶⁰

Strabon, Zela’da gerçekleştirilen ayinlerin daha kutsal olduğunu ve senenin sadece bir günü geleneksel şenlikler yapıldığını aktarmaktadır.³⁶¹ Yine Strabon’dan öğrendiğimiz kadarıyla Zela’daki tapınak Kyros’un İskitleri yenmesini kutlamak amacıyla inşa edilmiştir. Ayrıca düzenlenen festival yine İskit yenilgisini kutlar nitelikteydi. Bu festival için Strabon, erkeklerin İskit kıyafetleri giyip gün boyu içerek çılgınca eğlendikleri bir tür Bakhik festival olduğunu ve Sakaea olarak adlandırıldığını söylemektedir.³⁶² Aynı zamanda bu festival her nerede Anaitis’e adanmış tapınak varsa orada kutlanıyordu.³⁶³ Strabon’un anlattıklarına dayalı olarak bu festivalin Pers kökenli olduğunu ve Zela’daki Anaitis tapınağının Pers yönetimi altındayken kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Burada Pharnakes’in Men tapınağı vardı ve bu tapınak birçok tapınak kölesine ve rahip tarafından yönetilen kutsal arazilerden elde edilen gelirlere sahipti.³⁶⁴ Bir diğer önemli tapınak devleti ve aynı zamanda ticaret merkezi olan Pessinus, Phrygia ile Galatia arasında bir sınır oluşturuyordu ve Ana Tanrıça kültüne ev sahipliği yapıyordu. Diğer örnekler gibi bağımsızdı ve tanrıçanın rahibi tarafından yönetilmekteydi.³⁶⁵

Pontus’taki tapınak devleti yapısına uygun olarak gösterilebilecek bir örnek, Kabeira’da bulunan (Pompeius tarafından genişletilerek şehir haline getirilmiş ve ismi Diospolis olarak değiştirilmiştir.) köy-şehirdir (κωμόπολιν).

Strabon; Anaitis, Ma ve Men’in Pontus toplum yaşamındaki önemini ifade eder. Pontus kralları bu tanrılara olan bağlılıklarını onlara adanmış oldukları tapınaklarla göstermektedirler.³⁶⁶ Özellikle Pers kökenli tanrıların Pontus’un dini yaşamında önemli bir yerde olması aslında kralların politik olarak yaratmak istedikleri kimliği meşru hale getirmektedir.³⁶⁷

Tapınak devleti kavramı bölgelere ve dönemlere göre farklılık gösteren bir

³⁶⁰ Wilson, 1960, 215

³⁶¹ Strabo XI. 8. 5

³⁶² Sakaea kelimesinin kökeni ve benzer festivaller için bkz. Athenaeus XIV. 639; Boyce, 1989: 290

³⁶³ Strabon XI. 8. 5

³⁶⁴ Strabon XII. 3. 31

³⁶⁵ Magie, 1950, 141

³⁶⁶ Strabon XII. 3. 31

³⁶⁷ Mitchell, 2002, 59

yapıdır. Bu yüzden, bu kavramın Anadolu için yeniden tanımlanması gerekmektedir. Pontus'ta bulunan Komana Pontika ve Zela gibi yerleşimlere dair bilgilere çoğunlukla batıda bulunan tapınak sistemlerinden araştırmalar yapılarak ulaşılmaktadır. Anadolu'nun değişimlerden çok etkilenmemiş iç kısımlarını anlamaya yönelik yeni çalışmalar bu yapıların işlevini ve unsurlarını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Zela'nın diğer önemli özelliği de Pontus kralları ile Romalılar arasında iki önemli muharebeye ev sahipliği yapmasıdır.³⁶⁸ İki M.Ö. 67 yılında VI. Mithradates ile Gaius Valerius Triarius arasında gerçekleşip Mithradates'in zaferiyle, ikincisi M.Ö. 2 Ağustos 47 tarihinde Romalı General Gaius Julius Caesar ile Pharnakes arasında gerçekleşip, Caesar'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. Caesar, tarihe geçen "Geldim, Gördüm, Yendim" (Veni, Vidi, Vici) sözlerini bu zaferden sonra sarf etmiştir.³⁶⁹ Zela kenti, Roma zaferinden ve M.S. 64'te II. Polemon'un ölümünün ardından önce Pontus Polemoniacus Nero döneminde ise Galatia vilayetlerinin bir parçası olmuştur. Antikçağ'ın sonlarında Hıristiyanlığın yayılması sürecinde Anahita kültü kutsal bakire Meryem'e dönüşmüştür.³⁷⁰

Pontus krallığı döneminde kentsel yapıların olmadığı sanılan ve Trabzon'un kale anlamındaki polisma kelimesiyle andığı³⁷¹ Zela'da VI. Mithradates döneminden itibaren sikke basılmıştır.³⁷²

7.3. Gaziuara

Gaziuara, Zela'nın kuzeybatısında, İris nehri kenarında kurulmuş Zela'ya bağlı antik bir kentin adı olup, Pontus krallarının sikke bastıkları ikametgahı olmuş, Strabon'un çağını görmeden yıkılmıştır.³⁷³ Romalı tarihçi Lucius Cassius Dio Cocceianus (M.Ö. 163-229) VI. Mithradates'in Roma ordusundaki mızrakçılara³⁷⁴ karşı burada savunma pozisyonu aldığını bildirmiştir.³⁷⁵

Talaura'ya göre, VI. Mithradates'in hazinelerini sakladığı kalenin adı olup, Lucullus tarafından ele geçirilmiştir.³⁷⁶ Hamilton, Gaziuara ile Taulara'nın masif ve

³⁶⁸ Öztürk, 2012, 448

³⁶⁹ Pliny. Nat. VI. 3. 13; Appian, Mithrid. 89; Plut. Caes. 50

³⁷⁰ Öztürk, 2012, 448

³⁷¹ Strabon, XII. 3. 37

³⁷² Öztürk, 2012, 449

³⁷³ Öztürk, 2012, 450

³⁷⁴ Erken dönem Roma ordusunda ağır zırhlı ve büyük kalkanlar taşıyan mızraklılara Triarii adı verilmekteydi.

³⁷⁵ Dion Cassius XXXV. 12

³⁷⁶ Dion Cassius XXXV. 14; Appian, Mithr. 115

izole bir kayanın üzerine kurulmuş Turhal kentinin atası olduklarını iddia etmiştir.³⁷⁷ Eupator'un sikke bastırıldığı bu kale günümüzde Bayramtepe/Horoztepe ile özdeşleştirilmektedir (bkz., res. 14).³⁷⁸

7.4. Kabeira

Kabeira, Paryadres Dağları (Canik Dağları) eteğinde Eupatoria/Magnopolis kentinin 150 stadia güneyinde İris ile Lycus Eupatoria³⁷⁹ nehirlerinin kesişme noktasında, bereketli Phanorea Ovası'nın girişinde kurulmuş olan antik bir kentin adıdır.³⁸⁰ Kabeira M.Ö. 1650'lerde Hitit egemenliği altında olmasına karşın M.Ö. 375'te Kaşkaların eline geçmiştir.³⁸¹ M.Ö. 4. yüzyıl sonlarında tüm bölgeyle birlikte Pers hakimiyetine girmiş, M.Ö. 301'de Pers İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından ise Pontus İmparatorluğu'nun yeşerdiği merkez olmuştur.³⁸² Bir su değirmeninin bulunduğu kentte Mithradates Eupator bir saray inşa ettirmiş ve başkent yapmıştır.³⁸³ Kabira'dan 200 stadia uzaklıkta Kaenon³⁸⁴ adlı bir kale bulunmakta, Mithradates burada kıymetli eşyalarını saklamaktaydı. Romalı General Lucullus Amisus ile Eupatoria'yı kuşatırken, Mithradates kışı Kabeira'da geçirmiş³⁸⁵, Mithradates'in kaçması üzerinde Lucullus kenti M.Ö. 71 yılında fethetmeyi başarmıştır.³⁸⁶

Strabon, Pompeius'un Kaenon'u içindeki hazinelerle birlikte ele geçirdiğini, Kabeira'nın adını Diospolis³⁸⁷ olarak değiştirip, kent haline getirdiğini bildirmiştir.³⁸⁸ Günümüze sadece mimari izler ulaştığından bu kent hakkındaki bilgilere antik yazarlar ve burada bulunan sikkeler üzerinden ulaşmaktayız (bkz., res. 15).

7.5. Eupatoria

VI. Mithradates Eupator tarafından İris ile Lykus nehirleri kavşağında, Phanaroea Ovası'nın batısında kurulan kısa ömürlü bir antik kentin adıdır. Roma

³⁷⁷ Hamilton, 1842, I, 358

³⁷⁸ Öztürk, 2012, 450

³⁷⁹ Kelkit Suyu

³⁸⁰ Umar, kent adının orijinal formunun Kappadokya dilinde Kamaira olup " kutsal yüce ana (tanrıça)" olduğunu ifade etmiştir. Umar, 2000, 233

³⁸¹ Llyod, 1997, 38

³⁸² Öztürk, 2012; 452

³⁸³ Strabon XII. 3. 30; Şahin, 1999: 26

³⁸⁴ Yunancada "Yeni saray/konak" anlamına gelmektedir. De Jerphanion, 1912'de Caenum Chorium'un Niksar'ın 24 km kuzeybatısında yer alan Mahalakalesi olduğunu iddia etmiştir (Jerphanion, 1912: 135).

³⁸⁵ Appian, Mithrid. 100. 78

³⁸⁶ Öztürk, 2012, 452

³⁸⁷ "Zeus kenti" anlamına gelmekte olup, Antikçağ'da da aynı isimi taşıyan pek çok kent bulunmaktadır.

³⁸⁸ Öztürk, 2012, 452

döneminde Pompeius, kentin adını Magnopolis olarak değiştirip, kent alanını genişletilmiştir.³⁸⁹ Bugün Erbağ ilçesinde bulunan bir tepe antik sitenin kuruluş yeri olmasına karşın, Hellenistik Eupatoria, Roma kenti Magnopolis veya sonraki adı İbora'ya ait arkeolojik iz pek kalmamıştır.³⁹⁰

Appian Eupatoria'yı şöyle anlatmaktadır: "Pontus Kralı Mithradates Eupator kendine izafeten Eupatoria (Taşova) adında bir kent kurmuştur" demiştir. Strabon ise: "Buralar üzüm bağları ve zeytin ağaçlarıyla dolu olmasının yanı sıra, bir bölgede bulunabilecek diğer bütün nimetlere sahiptir" demiştir.³⁹¹

7.6. Komana Pontica

Tapınak devleti kavramı hakkında bilgi sağlayan Komana Pontika, Pontus'un iç kesimlerinde bulunan özellikle Armenia'dan gelen tüccarlar tarafından çokça rağbet edilen bir ticaret merkeziydi. Tanrıça Ma'ya adanmış olan 6000 kutsal köle, tapınak arazilerinde çalışmaktaydı. Komana Pontika'nın konumu, günümüzde Hamamtepe olarak adlandırılan bir höyük olarak saptanmıştır ve Yeşilırmak (İris) nehri kenarında konumlanmıştır.³⁹²

Tokat-Niksar ve Tokat-Almus yolunun üzerinde, Tokat'ın 9 km. kuzeydoğusunda bulunmaktadır.³⁹³ Komana'nın İris nehri boyunca uzanan arazisi, hem tarımsal olarak hem de ulaşım kolaylığı açısından, Pontus'un diğer kentleri ile ve Armenia ile iletişim içinde olmasını sağlamıştır. Ticaret ağının yoğun bir noktasında kurulu olması ve önemli bir kült merkezi olması Komana Pontika'yı büyük ve önemli bir merkez haline getirmiştir.

Komana Pontika'ya ilişkin epigrafik buluntular, bu tapınak devletinin tarihi hakkında aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Ma'ya adanmış tapınağın, üzerinde kurulu olduğu düşünülen tepeye uzanan Roma köprüsünün ayağında bulunan ve ikinci kullanım olduğu tahmin edilen yazıt, köprünün su regülatörü tarafından tahrip edilmiş olmasından dolayı ancak su seviyesinin düştüğü zamanlarda görülebilmektedir. Yazıt M.S. 161-169 arasına tarihlenmektedir (bkz., res. 16).³⁹⁴

³⁸⁹ Strabon I. 3. 30

³⁹⁰ Öztürk, 2012, 455

³⁹¹ Strabon, II. 1. 15 c. 73; XII. 3. 30 c. 556

³⁹² Öztürk, 2012, 456

³⁹³ 2004 yılında D. Burcu Erciyas tarafından başlatılan yüzey araştırması yerleşimle ilgili ilk kesin bilgileri içermektedir. Bkz. www.comanaproject.org

³⁹⁴ Ramsay, 1906, 41 (IGRR III no:106)

Burada, Komana'nın asyilia (dokunulmazlık) kazandığını öğrenmekteyiz.³⁹⁵ Yine aynı ayrıcalığın ifade edildiği bir başka yazıt 1958 yılına Wilson tarafından bulunmuş olan³⁹⁶ ve şu anda Tokat Müzesi bahçesinde bulunan arşitrav parçalarının üzerinde yer almaktadır. Erken ikinci yüzyıla tarihli yazıt, Komana'nın "kutsal ve dokunulmaz" yani "ἱερά καὶ ἄσυλος" olduğuna işaret etmektedir.³⁹⁷ "Asyilia yetkisi" aslında tapınağın içinde bulunduğu kentin öneminden çok, tapınağın statüsü ve önemini simgeliyordu.³⁹⁸

Pontus Krallığı'nın en önemli tapınağı Komana'da bulunuyordu ve bu tapınak tanrıça Ma'ya adanmıştı.³⁹⁹ Tapınak Yeşilırmak (İris) nehrini gören alçak bir tepe üzerindeydi ve Dazimonitis ovasına birkaç km. uzaklıktaydı.⁴⁰⁰ Muhtemelen surlarla çevrili olan kentte tanrıçanın kutsal köleleri ve rahip yaşamaktaydı. Sikkeler üzerinde yer alan betimlere dayalı olarak tapınağın tetrastil olduğunu öğrenmekteyiz (bkz., res. 17).⁴⁰¹

Tanrıça Ma'nın Anadolu'da ilk ortaya çıkışı hakkında bilgimiz yoktur.⁴⁰² Şavaşçı öğeler taşımasından dolayı çoğu zaman Enyo ve Bellona olarak da tanımlanabilmektedir.⁴⁰³ Komana Kappadokya'sında Ma, yazıtlarda "yenilmez" ve "zaferin tanrıçası" gibi epitetleriyle karşımıza çıkar.⁴⁰⁴ Strabon, Komana Kappadokya'da Antitaurus'un derin ve dar vadilerinde bir Enyo tapınağı olduğunu ve burada yaşayan insanların onu Ma olarak isimlendirdiğini anlatır.⁴⁰⁵ Caligula, Traianus ve Septimus Severus dönemlerinde basılan Komana Pontika sikkelerinde tanrıça mızrak ve kalkan taşıırken betimlenmiştir.⁴⁰⁶

Pontus Komana'sı, politik bakımdan Pontus kralına bağlı olmakla birlikte,

³⁹⁵ Ramsay, 1882, 153; Ramsay ayrıca iki konsülü onurlandırmak üzere yapılmış bir Komana yazıtında şehrin isminin Hierokaesaeria olarak geçtiğine dikkat çeker. Yazıtın lokal Era'ya göre M.S. 103 yani M.S. 140 tarihine ait olduğunu söyler (Ramsay, 1882: 152; IGRR no:105). Komana ile ilgili bir diğer yazıt Reinach tarafından kaydedilmiştir ve Komana ve Neokaisareia halk meclisinin, baş rahibin oğlu Skribonius Pius'u onurlandırmasına yöneliktir.(IGRR no:107).

³⁹⁶ Wilson, 1960, 233; İmparator Traian'a Komanalılar tarafından ithaf edilen bu yazıtı dair bkz. Remy ve Özcan, 1992, 119-124.

³⁹⁷ SEG, XLII, 339

³⁹⁸ Broughton, 1938, 710

³⁹⁹ Komana Kappadokya'daki kültün buraya kopyalanmasına dair bkz. Strabo XII. 3. 32

⁴⁰⁰ Wilson bölgeye yaptığı gezi sırasında tapınağın yerini bu şekilde anlatır. Yeni başlayan yüzey araştırmaları tapınağın yeri ile ilgili henüz bir yer tespit edememiştir. Ancak Wilson'un anlattıklarını Hamamtepe'de gözlemek mümkündür.

⁴⁰¹ SNGVA 126; Amandry, 1999, pl. 2

⁴⁰² Ma isminin kökeni ile ilgili olarak bkz. Çapar, 1995, 584; SEG, 1995, 187

⁴⁰³ Çapar, 1995, 584

⁴⁰⁴ Waddington'un Kataonia'da kaydettiği yazıtlar, bu epitetler hakkında bizi aydınlatır (Waddington, 1883: 127).

⁴⁰⁵ Strabo XII. 2. 3

⁴⁰⁶ Amandry, 1999, pl. 2

tapınağın kendine özel hazinesi ve Dazimonitis yöresinde geliri rahipler tarafından kullanılan kutsal arazileri vardı. Halk ise, genellikle Pontus krallarına tabi olarak sınıflandırılmakla birlikte, aslında çoğunlukla başrahibe bağlıydı. Komana'da yaşam boyu rahiplik yapan din adamları⁴⁰⁷, hizmetinde bulundukları tanrıçanın emirlerini halka bildirmek ve bu emirleri yorumlamak suretiyle hüküm sürerlerdi.⁴⁰⁸ Kaçaklara sığınma hakkı tanıyabilir ve bağımsız olarak hareket edebilirlerdi. Başrahip, tapınağın ve hizmetkarların ruhani başkanı olup hiçbir şekilde krala vergi vermezdi. Bu yüzden Komana, zengin ve kalabalık bir kent olmasının yanı sıra, Armenia, Pontus ve Kappadokia'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkeziydi.⁴⁰⁹ Özellikle tanrıçanın kutsal törenlerinin düzenlediği zamanlarda, Küçük Asya'nın birçok kentinden, kasabasından, her yerden kadınlar ve erkekler hem ibadet hem de eğlenmek için hep birlikte burada toplanırlardı. Festival sırasında tanrıçanın ahşaptan yapılma heykeli, göz kamaştıran kıyafetler giyen rahiplerin ve tapınak hizmetkarlarının eşliğinde, çalgılar ve coşkun ilahiler eşliğinde prosesyon boyunca adeta kendinden geçen halka gösterilirdi.⁴¹⁰

Hellenleştirme, yerel toplulukların Yunan Polis kavramı altında bir araya getirilmeleri ve yeniden düzenlenmelerini içeriyordu. Bu birleştirme ve dönüştürme politikası Roma döneminde de devam etti. Büyük arazilere sahip tapınakların kentlere dönüştürülmesi, yerel koşullar göz önünde bulundurularak gerçekleşmekteydi. Roma Dönemi'nde Pontus'ta Pompeius tarafından yerel yönetimlerin etkileri azaltıldı ve eyalet yeniden bir şekle sokuldu. Ancak, bu yeni düzenlemeler yerleşimlerin kendine has koşullarına göre farklı biçimlerde kendini göstermekteydi.

Komana Pontika, tapınağı ve kutsal arazileriyle bu dönüştürme politikası sırasında özgün yapısını korumuştur. Hatta, tapınağın kontrol alanının sınırları, yeni eklenen arazilerle genişletilmiştir. Burası aynı zamanda asyilia yetkisine sahip önemli bir ticaret merkezi idi ve Romalılar tarafından atanan rahibin yönetiminde bağımsızlığını devam ettirdi. Pompeius'un Pontus'u yeniden düzenlemesi sırasında Komana bağımsızlığını korudu ve bu durum onu kent haline getirdi.

⁴⁰⁷ Strabon, XII. 2. 6. c. 537

⁴⁰⁸ Arslan, 2007, 26

⁴⁰⁹ Arslan, 2007, 26

⁴¹⁰ Arslan, 2007, 27

7.7. Sinope

Sinop Adı, Antikçağ'da Paphlagonia olarak adlandırılan bölgenin kuzey ucunda Sinop'un saptanabilen en eski adı "Sinope" dir. Bu kelimedeki "Sin" kökü ile Asur-Anadolu ilişkisi, Sinope ile de Yunan ırmak tanrısı Asopos 'un su perisi kızlarından Sinope⁴¹¹ kastedilmiştir ki bu da ismin kökenini İyonya'nın bölgedeki kolonizasyonuna bağlamaktadır. Bir başka fikir de Amazon Kraliçesi Sinova 'dır ki bu mitin de nereden geldiği belli değildir. Yalnız bu kavmin Anadolulu olduğu inancı vardır. Grek etimolojisine yabancı olan Sin ya da Sind sözcüklerine Yunanistan'ın dışında, Pontus, Doğu Anadolu, İran ve Hindistan'da rastlanmaktadır. Bu da Sinope adının yerli Anadolu dillerinden gelmiş olabileceğini göstermektedir. Strabon ise kentin kurucusu olarak Arganotlar'dan Teselya'lı Otolikos 'u göstermekte ve onun kenti ele geçirerek bir Yunan kolonisi kurduğunu yazmaktadır. Kentin ele geçirilmesi, kolonileştirmeden önce kentte yerli bir halkın yaşadığını ortaya koymaktadır. Sinop adının ilk kez nereden türediği ve son biçimini nasıl aldığı üzerinde çok şeyler söylenmiş, değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bu söylenti ve yazılı yorumlar zamanla çoğalmış, birkaç harf değişikliği ile birbirine benzer sözcükler ortaya çıkmıştır.

Sinope, Pontus Euxinos üzerindeki en önemli Milet kolonisinin adı olup, Paphlagonia sahilinde yer alan Kerempe Burnu'na 700 stadia uzaklıkta, Anadolu'nun kuzey yönde uç noktası olan İnceburun'a doğu yönde bağlanan Boztepe Burnu'nun karayla birleşme noktasına konumlanmıştır.⁴¹²

Herodot Sinop için; "Mısır, dağlık bir yer olan Kilikia'nın aşağı yukarı karşısına düşer; oradan Pontus Euxeinos kıyısındaki Sinop'a kadar, çabuk bir insan için beş günlük bir yol vardır ve Sinop, İstros'un denize döküldüğü yerin tam karşısına rastlar" demiştir. Limanı olmayan bir kıyıda, Sinop yarımadasının konumu gemicilerin dikkatlerini çekmişti. Yunanlılar, daha Karadeniz'e gelmeden önce, Fenikeliler bu kıyıya gelerek Asurlularla alış verişi yapıyorlardı.⁴¹³

Yunanlılar, Sinop şehrinin kuruluşunu Argonaute Autolycus'a dayandırır. Sonra Miletli, yerinin güzelliğini ve içindekilerin zayıflığını görerek şehre hakim

⁴¹¹ Sinope Karadeniz'de Sinop şehrine adını veren efsanelik kişiliktir. Asopos ırmak tanrının bir kızıymış. Efsanesi şöyledir: Zeus Sinope'ye aşık olmuştur ve her dileğini getirmeye söz vermiştir. Gemç kız da kızlığına dokunulmamasını dilemiş. Tanrı yeminine bağlı kalarak onu kız bırakmış ve götürmüş, Karadeniz kıyılarına koyuvermiş. Sinope sonradan aynı düzenle tanrı Apollon'u da, ırmak tanrı Halys'i de kandırmış ve hiçbir ölümlüyü de yanına yaklaştırmamış(aktaran; Erhat, 2004; 272).

⁴¹² Öztürk, 2012, 288

⁴¹³ Th. Streuber, Basel 1855, 15

olurlar ve dışarıdan göçmenler getirdiler. Herodot, Kimmerleri bu yörelere belli sayıda insan sağlayan halklar arasında sayar.⁴¹⁴ Kimmerler Asya’da İskitlerin istilasından kaçarken, halen Sinop şehrinin bulunduğu yarımada sömürgeler gönderdi. Yunan şehri birkaç yıl içinde, önemli ölçüde bir gelişme gösterdi. Civar ormanlar kendisine küçümsenmeyerek ölçüde bir donanma meydana getirme olanağı sağladı ve o da bundan yararlanarak aynı kıyıda özellikle Trabzon(Trapezus) ve Giresun(Cerasunte) gibi başka sömürgeler kurdu.⁴¹⁵

Sinop şehri Pharnakes tarafından işgal edildi ve topraklarına katıldı; bu şehir Mithradetes’in tahttan inişine kadar Pontus’un bir bölümü durumunda kaldı.

Pontus hakimiyetinin Roma egemenliği tarafından yıkılmasından sonra Roma’lı kumandan Pompeius’tan itibaren Bithinia ve Pontus eyaletine bağlanan Sinope-Lex Pompeia da belirtildiği gibi birçok eşitlikler kazandı. Bu dönemde kentin ayrı bir tarihinden bahsedilemez. Sinop artık Roma tarihinin içinde anılır. Roma İmparatoru Trajan döneminde Bithinia ve Pontus eyaletinin Senato’dan alınıp İmparatorun yetki alanına bağlanması, Sinop’un sosyal gelişimine yeni ufuklar açmış ve şehre aynı imparatorun ismiyle anılan bir su kemeri yapılmıştır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasıyla Doğu Roma İdaresine geçen Sinope, Bizans döneminde de giderek azalan bir önemle bölgenin ticari, kültürel ve askeri merkezi olmaya devam etti. Fakat burada ne Bizanslılar ve ne de Türkler, dikkat çekici eserler meydana getirmişlerdir.

7.7.1. Pontus Yönetiminde Sinope’nin Durumu

İlk olarak antik yazarların Sinope için söylediklerine bakacak olursak; Herodot: ”... Mısır, dağlık bir yer olan Kilikia’nın aşağı yukarı karşısına düşer; oradan Pontus Euxenos kıyısındaki Sinop’a kadar, ayağına çabuk bir adam için dosdoğru beş günlük yoldur ve Sinop, İstros’un denize döküldüğü yerin tam karşısına rastlar...” demiştir.⁴¹⁶ Strabon ise: “Kapadokia’da ayrıca “Sinoplu” olarak adlandırılan aşı boyası yapılır; İberialılar bununla rekabet ettikleri halde, bunların ki dünyadakilerin en iyisidir. “Sinoplu” olarak adlandırılmasının nedeni, Ephesosluların ticareti Kappadokia halkına ulaşıncaya kadar buralı tüccarların onu Sinope’den sevketmeyi adet edinmelerindendir.”⁴¹⁷

⁴¹⁴ Herodot, IV. 12

⁴¹⁵ Texier 2002, 209

⁴¹⁶ Herodot, II. 34

⁴¹⁷ Strabon, XIX, XI, 10

Sikkelerin ön yüzünde; sık sakallı, kırışık yüzlü olarak tasvir edilen Mithradates III'ten⁴¹⁸ sonra Pontus idaresini onun oğlu olan, hırsı ve yeteneği ile tanınan I. Pharnakes ele almıştır. Kralın M.Ö. 185-169 yılları arasındaki hakimiyetinde Pontus sürekli bir genişleme siyasetine sahne olmuştur. Kral Sinope'ye çok önem verdiği için M.Ö. 183 yılında burayı topraklarına katmıştır.⁴¹⁹ Böylece Mithradatesler sahil kısmındaki egemenliklerini tamamlamışlardır. Buna bağlı olarakta diğer Hellenistik krallıklarla aynı duruma ulaşmışlardır.⁴²⁰ Aynı zamanda Kral I. Pharnakes barış döneminden sonra başkentini Amaseia'dan Sinope'ye taşımıştır.⁴²¹ I. Pharnakes'ten sonra yerine IV. Mithradates geçmiştir. Bu kralın Roma politikası, dostça zeminler üzerine kurulmuştur. Daha sonra Pontus Krallığının başına Mithradates V Euergetes geçmiştir. Bu kral Kappadokia, Paphlagonia ve Phrygia'yı ele geçirmiştir.⁴²² Fakat ölümüyle birlikte bu genişleme siyaseti de son bulmuştur. Mithradates Euergetes'den sonra kraliçe Laodike yönetimin başına geçmiştir. M.Ö. 120-113 yılları arasında hüküm süren Laodike oğlu Mithradates VI'yı öldürmeye teşebbüs ettiği bilinir ve buna bağlı olarak kocasının ölümünde bir alakası olup olmadığı tartışma konusudur. Laodike döneminde Roma'ya birçok imtiyaz verilir. Bunun sonucunda da Phrygia'yı Romalılar'a bırakır. Kendisine Stephane Gölü (Ladik Gölü) yakınlarında kendi ismini taşıyan bir kent kurdurur ve orada yaşamaya devam eder.⁴²³ Bununla da yetinmeyen Laodike Pontus sikkeleri üzerindeki ay-yıldız armayı kaldırtıp, kendi resmini koydurmuştur (bkz., res. 18).⁴²⁴

Mithradates VI annesinin öldürme teşebbüslerinden kaçarak kurtulmuştur, daha sonra da M. Ö. 111⁴²⁵ yılında Sinope'ye geri gelerek annesini tahttan indirip Pontos İmparatorluğunun başına geçmiştir.

7.7.2. Mithradates VI Yönetiminde Sinope'nin durumu

Strabon: “Eupator Sinope'de hem doğdu, hem de yetiştirdi ve buraya özel bir onur payesi verdi ve krallığının metropolisi olarak kabul etti. Sinope, hem doğa hem de insanlar tarafından çok güzel bir şekilde süslenmiştir. Çünkü bir yarımadanın

⁴¹⁸ Head, a.g.e., s.500; Droysen, a.g.e., 56

⁴¹⁹ Strabon, XII. 3. 11. Ayrıca bk. Broughton, a.g.m., 993

⁴²⁰ Demircioğlu, a.g.e., 358 vd.; Rostovtzeff-Ormerod, a.g.m., 222

⁴²¹ Polybios, 25. 2 vd. ; ayrıca bk. Rostovtzeff-Ormerod, a.g.m., 218 vdd.

⁴²² Özşait, a.g.m., 360 vd.

⁴²³ Strabon. XII. 8. 14, 8. 16

⁴²⁴ Head, a.g.e., 501

⁴²⁵ Appianos, Mithradates, 41. Ayrıca bk. özşait, a.g.m., 361. Mithradates VI'nın tahta çıkış tarihi konusu, kayıtlarda M.Ö. 113 ya da 111 olarak geçmektedir.

boynu üzerinde kurulmuştur. Berzahın her iki tarafındada iç ve dış limanları ve olağanüstü iyi palamut dalyanları bulunur. Ben bunlardan daha evvelcede söz etmiş ve Sinopelilerin balıkçılıkta ikinci, Byzantionlularında üçüncü olduklarını söylemiştim. Ayrıca yarımada çepeçevre dik kıyılarla çevrilidir ve bunlar arasında halkın “Khoinkidos” dediği kaya kovukları vardır; su yükselince bunlar su ile dolar ve hem bu nedenle, hem de bütün kayanın yüzeyinin diken gibi oluşundan ve çıplak ayakla geçmeye imkan olmadığından buraya erişmek güçtür. Daha yukarda, kentte toprak verimlidir, ve Özellikle kentin dolayları çeşitli bostanlarla bezenmiştir. Kent surlarla güzel bir şekilde çevrili olup, ayrıca gymnasium, agora, ve tahkim edilmiş bir kent olduğu halde iki kere zapt edilmiştir. Birincisinde Pharnakes birden bire hiç beklenmedik bir zamanda kente saldırmış, İkincisinde ise, dışardan Lucullus ve içeriden tiranın garnizon komutanı olan Bakchides tarafından aynı anda çifte saldırıya uğramıştır. Bakchides daima ihanetten kuşkulandığı için içeridekilere saldırılarda bulunarak ve cinayetler işleyerek bir şekilde savunma yapmasını ya da saldırganların uzlaşmasını engelledi. Sonunda kent zapt edildi; her ne kadar Lucullus kentin geri kalan zenginliklerini korudu ise de, Rillaros’un küresini ve Sthenis’in yapmış olduğu, kentin kurucusu olarak kabul edilen ve bir tanrı gibi saygı gören, Autolykos’un heykelini aldı. Onun, Iason’la seyahate gidenlerden ve bu yeri alanlardan biri olduğu zannedilir. Böylece sonradan bu yerin doğal üstünlüklerini ve oturanların zaafa düştüklerini gören Miletoslular, burayı kendilerine mal ettiler ve koloniler yolladılar. Fakat burada şimdi Romalıların da bir kolonisi vardır. Kentin ve toprakların bir kısmı bunlara aittir. Burası Hieron’dan üç bin beş yüz, Herakleia’dan iki bin ve Karambis’den yedi yüz stadion uzaklıktadır. Kent mükemmel insanlar yetiştirmiştir. Filozoflar arasında Diogenes (Kynik felsefe mensubu) ve Timosthenes Patrion, şairler arasında, komedi yazarı Diphilos, ve tarihçiler arasında Persika adlı yapıtın yazarı Baton vardır.”⁴²⁶

Mithradates VI idaresinde hem Pontus hem de Sinope yepyeni bir döneme girmiştir.⁴²⁷ Kral yönetimi ele aldıktan sonra öncelikli olarak annesini hapse attırmış, kardeşini öldürtmüş ve kız kardeşi ile evlenmiştir. Daha sonra da devletin genişleme siyasetine kaldığı yerden devam etmiştir. Bu dönem Pontus İmparatorluğu'nun altın çağını yaşadığı dönemdir.⁴²⁸

⁴²⁶ Strabon, XIX, XI, 10

⁴²⁷ Appianos, Mithradates, 41. Ayrıca bk. Broughton, a.g.m., 696 vdd.

⁴²⁸ Broughton, a.g.m., 696; Davis-Kraay, a.g.e., 267; Bosch, Hellenizmin Tarihi'nin Anahatları, 109 vd.

Mithradates VI Karadeniz'in hem coğrafi hem siyasi hem de ekonomik zenginliklerinin farkındadır. Bunun için öncelikle Kırım'ı ele geçirip bölgede siyasi bir üstünlük kurmak ister ve bölgeyi ele geçirir.⁴²⁹ Kral Theodosia ve Pantikapaion'u ele geçirdikten sonra Kırım Bosporos'u ilan edilir. Khersonesos'da ise "koruyucu" ünvanı ile anılmıştır.⁴³⁰ S.Cook'da; "Khersonesos ve Bosporos şehirleri muhtemelen Mithradatik tipte sikkeler (altın ve bakırdan) darbetmeye devam ediyorlardı. Olbia ve Khersonesos, kendi halk meclislerini, konsül ve sulh hakimlerini muhtemelen muhafaza ettiler. Grek şehirleri ne kadar hür olsalar da bir miktar vergi ödemek zorundaydılar ve fakat herhangi bir olayda politik bağımsızlıklarının ortadan kaldırılması da söz konusu idi"⁴³¹ demiştir. Bu da Mithradates dönemindeki Pontus İmparatorluğu'nun siyasi anlayışını açıkça ortaya koymuştur. Mithradates muhtemelen geçmiş yöneticilerin Yunanlı halka yaptıkları baskıyı, kendi hoşgörülü idaresini bir alternatif olarak göstermiş ve böylelikle hakimiyetini Karadeniz'deki Hellen unsurlarına yayabileceğini düşünmüştür. Mithradates'in amirali Neoptolemeos Kuban Deltası'nı ele geçirir. Daha sonra Kolkhis Bölgesinde hakimiyet kurar. Kolkhis bölgesi satraplık olarak düzenlenir ve burada donanma için bir tersane kurulur.⁴³² Mithradates gerek Pontus'ta gerekse Yunanistan'a kadar olan geniş bir coğrafyada adına sikke bastırmıştır. Ayrıca bu sikkelerde bulunan ve Mithradates'leri simgeleyen ay-yıldız arması yeniden kullanılmaya başlanılmıştır.⁴³³ Bu çok yoğun bir biçimde gerçekleşen genişleme politakaları Roma'nın dikkatini çekmiştir ve bunun sonucunda Roma ile Mithradates arasında birçok savaş meydana gelmiştir. Bu savaşların ilk bölümünde Sinope'nin çok önemli bir rolü olmamıştır.⁴³⁴

Pontus Kralı Mithradates VI, I. Mithradates savaşında Nikomedes ve Aquillius'u yener ve Başkent olan Sinopeyi oğluna bırakır. Daha sonra Yunanistan'a doğru yönelen Pontus orduları burada Sulla'ya iki defa yenilirler (M.Ö. 86).⁴³⁵ M.Ö. 85 yılında yapılan Dardanos Antlaşmasından sonra Mithradates işgal ettiği topraklardan çekildi.⁴³⁶ Dardanos Barış'ından sonra Mithradates, krallığını yeniden düzenleme yoluna gitmiştir. Fakat bu barış antlaşmasına Sulla'nın legatı Murena

⁴²⁹ Rostovtzeff-Ormerod, a.g.m., 237 vd.; Davis-Kraay, a.g.e., 267 vd.

⁴³⁰ Davis-Kraay, a.g.e., 267 vd.; Rostovtzeff-Ormerod, a.g.m., 232

⁴³¹ Rostovtzeff-Ormerod, a.g.m., 232

⁴³² Rostovtzeff-Ormerod, a.g.m., 325; Broughton, a.g.m., 696

⁴³³ Head, HN, 501 vd; Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", 309

⁴³⁴ Robinson, AJP, XXVII-3 (1905), 252 vdd.; özsait, a.g.m., 307vdd.; Broughton, a.g.m., 696; Davis-Kraay, a.g.e., 267 vd.

⁴³⁵ Davis-Kraay, a.g.e., 268; Rostovtzeff-Ormerod, a.g.m., 211 vd.; Bosch, a.g.e., 113 vd.

⁴³⁶ Plutarkhos, Sulla, XXI. 24; Appianos, Mithradates, 46-58. Ayrıca bk. Özsait, a.g.m., 308 vd.

sadık kalmayıp Sinope üzerine yürümüştür. M.Ö. 85 yılında yapılan savaşı Mithradates kazanmıştır.⁴³⁷ Murena Sinope'nin stratejik önemini kavramış ve buraya doğru yönelmiştir. Yapılan II. Mithradates savaşında Murena başarılı olamamıştır. III. (M. Ö. 74-64) Mithradates savaşında önemi daha da çok artmıştır. Mithradates VI bu mücadeleler sırasında Kyzikos kuşatmasını Lukullus'un baskısıyla kaldırmak zorunda kalır. Devamında da Karadeniz'e doğru çekilmeye başlar.⁴³⁸ Bu dönüş sırasında donanmasının büyük bir kısmını kaybeder. Bir korsan gemisiyle Sinope'ye kaçmak zorunda kalır. Mithradates daha soma Sinope'yi Leonippus isimli bir korsana bırakarak Amisus'a kaçar.⁴³⁹ Ancak Lukullus'un kendisini izlemesi üzerine Araenia'ya geçer. Lukullus da Murena gibi Sinope Şehri'nin önemini ve bu şehir düşerse bütün Pontus Krallığı'nı kontrol edebileceğini anlamıştır. İşte bu yüzden M.Ö.70 yılında Sinope önlerine gelir. Buradaki korsanlar ise bir süre önce 15 kadırgalık bir Roma gücünü yenmişlerdir.⁴⁴⁰ Ancak Sinope için korsanların hakimiyeti hiç de iyi olmamıştır. Leonippus, Roma ile anlaşma yapıp devletine ihanet etmiştir. Bu daha sonra öğrenilmiştir. Böylelikle Sinope'de idari yönetime olan güven oldukça azalmıştır. Korsanlar burada zorba bir yönetim sergilemişlerdir. Lucullus M.Ö. 70 yılında korsanları kılıçtan geçirir ve Sinope'nin tamamı için aynı şeyi düşünmektedir. Fakat daha sonra Sinope'ye özgürlüğünü ve halkın mallarını geri verir.⁴⁴¹

Mithradates VI M.Ö. 68 yılında Lucullus'un görevden alınmasıyla beraber kaçtığı Araenia'ya bölgesinden geri gelir ve Pontus'a girer. Fakat bu sefer karşında ondan çok daha güçlü olan Pompeius vardır ve yapılan savaşları Mithradates VI kaybeder.⁴⁴² Bu yenilgi Pontus ve Mithradates için önemli bir sonuç doğurmuştur. Kral bir daha ülkesine geri dönememiştir. Kral daha sonra bir ordu hazırlayarak İtalya'yı işgal etmeyi düşünmüştür. Fakat bu planını da uygulayamaz. Mithradates VI Eupator M.Ö. 63 yılında intihar eder.⁴⁴³ Appianos bu durum için şöyle demiştir:

⁴³⁷ Bosch, a.g.e., 119; Rostovtzeff, a.g.e., 946 vd.

⁴³⁸ Broughton, a.g.m., 696; Bosch, a.g.e., 123

⁴³⁹ Bu dönemde şehir bir süre korsanların kontrolü altında kalmıştır, bk. Bosch, a.g.e., 126

⁴⁴⁰ Robinson, AJP, XXVII-3 (1905), s.256; Reinach, a.g.e., s.354. Bu zafer muhakkakki korsanlara büyük ümit vermiş, aynı başarıyı asıl Roma gücü karşısında da göstereceklerim zannetmişlerdir. Ancak bunun hiç de öyle olmamıştır.

⁴⁴¹ Bu, biraz aşağıda da söyleyeceğimiz gibi bir rüyaya bağlanmaktadır. Şehir, Lukullus tarafından zor duruma düşmekten kurtarılır. Bkz. Plutarkhos, Lukullus,

⁴⁴² Strabon, XII. 3. 1; özsait, a.g.m., 365

⁴⁴³ Özsait, a.g.m., 365 vd.; Anderson, a.g.m., 1 vdd

“Mithradates'in ölümünü duyan Romalılar bir festival düzenlediler. Çünkü onlar düşmanlarından kurtulmuşlardı”.⁴⁴⁴

Bütün bunlar Anadolu'daki 50 yıllık mücadelesinde, bölgede bir siyasal birliğe yönelik Mithradates VI'dan Roma'nın ne kadar çekindiğinin bir göstergesidir.

Plutarkhos, Pompeius'u Sinope'ye kutsal bir kıskançlığın gönderdiğini belirterek, devamında şöyle demiştir: “Mithradates'in kollarının ve giydiği elbiselerinin büyüklüğü ve heybeti karşısında şaşkına dönmüştü”⁴⁴⁵ demektedir. Pompeius, düşmanı olmasına rağmen Mithradates'e ölümünden sonra gereken saygıyı göstermiştir. Bütün masraflarını karşılayarak ona görkemli bir cenaze töreni yaptırmıştır. Bu olay Appianos'da şöyle anlatılmaktadır; “Pompeius, Mithradates'in cenaze masraflarını karşıladı ve Onu Sinope'deki kral mezarlarının bulunduğu yere gömdü. Çünkü O, Mithradates'in büyük başarılarına hayrandı ve Onu zamanının en büyük kralı sayıyordu”.⁴⁴⁶

Hem Anadolu hem de Sinope için Mithradates VI Eupator'un Krallık yılları çok büyük önem taşımaktadır. Uzun bir süre Pontus İmparatorluğu'nun başkentliğini yapan Sinope bu dönemde her yönden gelişme göstermiştir ve II. Kolonizasyon dönemi sonrasında elde ettiği üstünlüğe tekrar kavuşmuştur.⁴⁴⁷

Bu durumu en güzel biçimde açıklayan Texier şöyle demiştir: “Bu prens, vatanına önem vererek süslü binalar yaptırdı, tapınaklar ve kemer altları tershaneler meydana getirdi; fakat şimdi bunlardan eser kalmamıştır. Yeni Sinop şehri, eskinin yıkıntılarıyla yapılmıştır; böylece sanat açısından bir önemi yoktur. Burada ne Bizanslılar ne de Türkler, dikkat çekici eserler meydana getirmişleridir”.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Appianos, Mithradates, 113. Ayrıca, Robinson'da (AJP, XXVU-3 (1905), s.259); “Korsan yönetiminin korku salan zalimliği, yerini bir süre için Roma düzeni, zevki ve yapılanmasına bırakır. Sinope sokaklarında bundan sonra görülecek olan en çarpıcı sahne Büyük Mithradates'in olağanüstü gösterişli, ihtişamlı cenaze alayı olur. Oğlu Pharnakes II, Karadeniz'in kuzey kıyısındaki Kimmer Bosporusu'nda hüküm sürmekteydi. Mithradates, Pompeius tarafından bozguna uğratıldığında, buraya kaçtı. Fakat burada hiç de bir babaya yakışan şekilde karşılanmadı ve üzüntü içinde zehir ile kılıcını kullanarak intihar etti. Oğlu ise babasının parçalanmış ve neredeyse tanınmayacak hale gelmiş olan cesedini kendisine gönderdi” denmektedir.

⁴⁴⁵ Plutarkhos, Pompeius, XLII.3. Bu, Pontus Krallığı ve Mithradates'e karşı Roma'da düşmanlıktan ziyade saygı ya da belki de korku beslenmiş olduğunu kanıtlar.

⁴⁴⁶ Appianos, Mithradates, 113. Ayrıca bk. Robinson, AJP, XXVII-3 (1905), 259 vd

⁴⁴⁷ Bu durum, ileride de sözünü edeceğim gibi Roma kolonisi olduğu dönemde ve özellikle Romalı Vali Genç Plinius dönemlerinde tekrar görülecektir. Ayrıca French (AST, IX (1991), 150) M.Ö. 63 tarihine ait olabilecek bir tasvirde bahsetmektedir. Bu tasvir bir erkek yüzüne veya büstüne aittir. Cepheden çalışılmıştır ve kazıma tekniğiyle dış hatların belirtilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Cenazeye ilgili bir anıttır. Bu, dönemin zenginliğini göstermesi açısından ilginç bir örnektir.

⁴⁴⁸ Texier, 2002, 210

Pompeius M.Ö. 64 yılında Bithynia-Pontus eyaletini kurup Sinope'yi de buraya dahil etmiştir.⁴⁴⁹ Pharnakes II babasının Roma karşısındaki yenilgilerini fırsat bilerek, bunları kullanmaya ve eski Pontus Krallığı toprakları üzerinde yeniden egemenlik kurmaya çalışmıştır. Hırslı bir kişiliğe sahiptir. Hatta, biraz önce de sözünü ettiğimiz gibi, babasının cesedine Pompeius'un gösterdiği saygıyı bile gösteremez ve parçalanmış cenazeyi Romalılar'a teslim eder. Bu hırslı kişiliği, Onun Roma tarafından kendisine kuzey kıyılarında verilen krallığın sınırlarını genişletmeye sevkeder. Pompeius'un batıda Julius Caesar ile savaşmasından yararlanarak denizi geçer ve Calvinus'un yönetimindeki Sinope'yi ele geçirir.⁴⁵⁰

Caesar M.Ö.47 yılında Pompeius'u Pharsalus'da yenip, Onu Mısır'a kadar takip eder. Daha sonra Pharnakes n'nin üzerine yürür ve Onu Zela'da yener. Amisos yoluyla Sinope'ye kaçan Pharnakes II, orada Calvinus ile çaresizce bir antlaşma yapar. Bu antlaşmaya göre eğer güvenlik içerisinde ayrılmasına izin verilirse kuzey kıyısından aşağıya inmeyecekti. Daha sonra, orada bir savaş sırasında, şahsi bir düşmanı tarafından yaralandı ve bir müddet sonra da öldü.⁴⁵¹

Pharnakes II Sinope'de hüküm süren son Pontus kralı addedilebilir. Ancak, babasının organize bir güçle başedemediği Roma'yla mücadeleye yeltenmesi onun sonunu hazırlamıştır. Bu, aynı zamanda Sinope'deki Pontus egemenliğinin de sona erdiğinin göstergesidir.

Yörede yapılan kazı çalışmalarında, sözünü ettiğimiz döneme ait tabaka ve malzemeler ele geçmiştir. Nekropol kazısında açılan bir Bothros içinde, üzerinde boğa başı kabartması olan güzel bir Hellenistik vazo ele geçmiştir. M. Tranşesi'nde ise mozaik kalıntısı altındaki 2. tabakada bu devre ait iki evin kalıntısı bulunmuştur. Burada ayrıca terrakota'dan Sarapis maskesi ve Hellenistik devir lambaları ele geçirilmiştir.⁴⁵²

D.French 1987 yılında yaptığı araştırmalarda Gerze'deki dağlık burunda kırmızı renkli Geç Hellenistik kap parçalarına rastlanmıştır.⁴⁵³

Akurgal; "Kazılardan elde edilen diğer bir netice de Geç Hellenistik devirde Sinop'un Batı Anadolu şehirlerinin aksine olarak bariz bir Romalı karakteri

⁴⁴⁹ Anderson, a.g.m., I vdd.; Broughton, a.g.m., 992 vd.; Rostovtzeff, a.g.e., 930 vd.

⁴⁵⁰ Appianos, Mithradates, 120; Plutarkhos, Caesar, 50; Cramer, a.g.e., 230 vd

⁴⁵¹ Robinson, a.g.m., 255

⁴⁵² Erzen, TAD, V-I (1956), s.70, res.II

⁴⁵³ French, AS, XXXmmi&WWABQV-1 (1956), s.70

arzettiğinin tespit edilmiş olmasıdır”⁴⁵⁴ demektedir. Bunu, Sinope'nin M.Ö. 70 yılında Roma'nın eline geçmesi ve bir süre sonra da koloni olmasının doğal sonucu olarak karşılamak gerekir.

Sinop'ta en büyük arkeolojik buluntu ve yapı ise Balatlar yapı kompleksidir (bkz., res. 19). Yapı Kompleksinin çevresinde sokak aralarında pek az kısımları koruna gelmiş yapı kalıntıları, şehrin bu bölümünde Antik Çağ'dan beri idari yapı gruplarının olduğunu göstermektedir. Muhtemelen Mithradatesler dönemi idari yapıları belki de sarayı aynı alanda yer almaktaydı. Roma döneminde de kullanılan alanda en iyi koruna gelen yapı kompleksine Bizans döneminde de eklemeler yapılmıştır. Bu eklemelerin VI. Yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Haçvari planlı bir ana mekan ve önünde avlu benzeri yapı kalıntısı bulunan kompleks içinde fieskolu (duvar resimli) geç devir şapeli (küçük kilise) bulunmaktadır. Şahıs mülkiyetinde bulunmakta olan yapı grubu 2000 yılında kamulaştırılmıştır.

Sinop'ta darp edilen sikkelerde yunus balığı üzerinde kartal, gemi pruvası, tanrı ve tanrıça figürlerinin yanı sıra Roma döneminde arkaik bir Dionysos tasviri dikkat çekicidir (bkz., res. 20). Bu geç dönemde arkaizme dönüş, paganizmin Hristiyanlıktan daha köklü bir din olduğunu kanıtlamak için yapılmıştır. Söz konusu arkeolojik malzeme, 1941'de Pervane Medresesi'nde açılıp, 1970'de kendi binasına taşınan Sinop Müzesi'nde sergilenir.

7.8. Amisos

Samsun adının Yunanca "Amisos" kelimesinden gelme olduğu ileri sürülmüşse de bu kelimenin kökeninin eski Yunan öncesi döneme dayandığı daha kuvvetli bir ihtimaldir. Söz konusu kelimenin Yunanca olmayıp Palaskça olduğu bugün Yunan tarihçileri tarafından da kabul edilmektedir. Amisos adının bölgeye deniz yoluyla gelen Yunanlılar tarafından verilmeyip, Amasia gibi Anadolu menşe'li bir kelime olduğu ihtimali daha ağır basmaktadır. Pompeius M.Ö. 64 yılında Amisos'a geldiği zaman şehrin ismini Pompeiopolis'e çevirmişse de bu isim kalıcı olmamış ve Amisos adı bundan sonraki dönemlerde de geçerliliğini korumuştur.

Strabon, kentin önce Miletliler, sonra Kappadokyalı bir lider ve son olarak ise Atinalılar⁴⁵⁵ tarafından ele geçirilip kolonize edildiğini, hatta sonuncusunda adının

⁴⁵⁴ Akurgal, TAD, VI-1 (1956), 50

⁴⁵⁵ Öztürk, 2012, 460

Peiraios (Pire) olarak değiştirildiğini bildirmiştir.⁴⁵⁶ Bir Yunan kolonisi olmasına karşın Amisos isimli ikinci bir yerleşimin olmaması kentin adının yerel dillerle alakalı olabileceğini düşündürmektedir.⁴⁵⁷ Ortaçağ'da Samisun, Samisos adlarıyla anılan kent ile Rize ili, İyidere ilçesi, Fıçıtışı köyünün eski adı Samzos arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.⁴⁵⁸

“Gazelonitis’den sonra Saramene’ye ve Sinope’den aşağı yukarı dokuz yüz stadion uzaklıkta bulunan ve önemli bir kent olan Amisos’a gelinir. Theopompos, buranın ilk defa Miletoslular, Kappadokialı bir lider tarafından ve üçüncü defada Athenokles ve Athİnalılar tarafından kolonize edilerek, isminin Peiraios olarak değiştirilmiş olduğunu söylemektedir. Krallar da bu kente sahip olmuşlardır ve Eupator burasını tapınaklarla süslemiş ve kenti genişletmiştir. Bu kent, Lucullus ve Bosporos’u aştığı sırada Pharnakes tarafından kuşatılmıştır. Tanrılaştırılmış Caesar tarafından bağımsız kent ilan edilmiş, Antonius tarafından da kent kötü duruma düşürülmüştür. Actium savaşından sonra ise, Caesar Augustus tarafından yeniden bağımsızlığını kazanan kent, şimdiki halinden daha iyi teşkilatlandırılmış durumdadır. Güzel topraklarının yanı sıra, Amazonların ve Sidenelilerin ülkesi olan Themiskyra’ya sahiptir”.⁴⁵⁹

Samsun, Küçük-Asya olarak bilinen, Anadolu yarımadasının kuzeyinde Orta Karadeniz Bölgesinde, Kızılırmak (Eski Halys Alis) ile Yeşilirmak (Eski İris)in denize döküldüğü yerler arasındaki yörede Mert Irmağı ağzına kurulmuştur.

Samsun'un tarih öncesi çağlarda ne zaman ve nasıl kurulduğu hakkında kesin bilgiler yoktur. Kentin güzeyindeki "Dündar Tepe" höyüğünde yapılan arkeolojik araştırma ve incelemeler Kalkolitik ve Bakır Çağlarına ait bir uygarlığın yaşadığını ortaya koymuştur. Ayrıca söz konusu yörenin Hititlerden önce ve onların döneminde "Gaskalarca" da yerleşim yeri olarak seçildiği Hitit yazılı kaynaklarından anlaşılmaktadır.⁴⁶⁰

M.Ö. 12 yy'da Anadolu'da Hitit siyasal egemenliğinin kalkmasından sonra Samsun'un çeşitli devletlerin nüfus alanı haline geldiği sanılmaktadır. M.Ö. 760-750 yılları arasında Anadolu'da Yunan kolonilerinin kurulduğu dönemde Samsun, "Amisos" adlı küçük bir yerleşim merkezi idi. Şehrin İon şehri devletlerinden

⁴⁵⁶ Strabon, XII. 3. 25

⁴⁵⁷ Bilge Umar kentin orijinal adının Luvi veya ardılı bir dille Am(a)issa “Ana Tanrıça Yerleşimi” olduğunu iddia etmiştir (Umar, 2000: 15, 80, 82) (aktaran Öztürk, 2012; 460).

⁴⁵⁸ Öztürk, 2012, 460

⁴⁵⁹ Strabon, XII, III, 14

⁴⁶⁰ Öztürk, 2012, 462

Miletos (Millet) tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. Bu çağlarda şehir defalarca el değiştirmiştir. M.Ö. 5. yüzyıl'da Atinalılar, M.Ö. 4.yüzyıl'da önce Persler daha sonra da Makedonyalılar (İskender) egemen olmuştur.

M.Ö. 47'de Romalı Caesar'ın kesin egemenliğine giren Samsun, bu egemenliği izleyen ve Hristiyanlığın yayıldığı Bizans döneminde bir piskoposluk merkezi olarak siyasal tarihte ve dinler tarihinde yer alır. 1071 Malazgirt zaferi ile Anadolu kapılarının Türklere açılmasından sonra Samsun, Anadolu'nun fethi ile görevli komutanlardan Melik Danişment Gazi ve onun kurduğu Beyliği denetimi altına girmiştir.

12. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklu Devletinin eline geçmiştir. 14. yüzyıl'da Canik Beylerinin yönettiği Samsun ve dolayları, Osmanlı Devletini ikinci kez kuran Çelebi Sultan Mehmet eliyle, 1413'de Osmanlı yönetimine katılmış, 1427 yılında da Canik adıyla ilk kez haritaya geçmiştir. Samsun ve yöresinde bütün ekiminin yaygınlaşması ve buharlı gemilerin Karadenizde işlemesiyle 19. yüzyıl'da Samsun Karadenizde küçük bir iskele durumundan kurtuldu.⁴⁶¹

1869 yılında büyük bir yangın geçiren Samsun'un hemen hemen tamamı yanarak kül oldu. Fakat zengin bir ticaret merkezi ve şehri olduğunda kısa bir zamanda kalkındı. Fransa'dan getirilen bir mimarın planına göre şehirde birbirini dik olarak kesen dar sokaklar ve caddeler boyunca evler yapıldı.

7.8.1. Pontus yönetiminde Amisos

Büyük İskender'in ölümüyle beraber Küçük Asya'da çok büyük bir karışıklık boy göstermiştir.⁴⁶² Daha sonraki dönemlerde gelişen Hellenizm dalgasında Attalid, Ptolemae, Seleukos Krallıkları ve Büyük İskender'in devamı olarak Makedon kralları tarih sahnesine çıkmıştır.⁴⁶³ M.Ö. 3. yüzyıl boyunca Seleukoslar ve Ptolemae krallıkları kendi aralarında üstünlük mücadeleleriyle birlikte Küçük Asya'nın tarihinde büyük rol oynamışlardır.⁴⁶⁴ Bu mücadelenin nedeni ise Hellenizm döneminin ortalarında ekonomik olarak çok fazla gelişmiş olan şehirlere hakim olma düşüncesidir. Burada ön plana çıkan bölge ise Grek şehirleri olmuştur ve buna bağlı olarak birçok şehir birden fazla hakimiyet görmüştür.⁴⁶⁵

Pontus'un Pers valisi olarak görev yapan Mithradates bu karışıklıktan

⁴⁶¹ Öztürk, 2012, 462

⁴⁶² Horuluoğlu, 1978, 16

⁴⁶³ Budeit-Lerch-Willeitner, s. 23

⁴⁶⁴ Johannes Nolle, s. 304

⁴⁶⁵ Seleukoslar M. Ö. 227 yıllarında Küçük Asya politikalarından vazgeçmişlerdir (bkz. Bean s. 21).

faaydalanarak bağımsızlık mücadelesine girerek⁴⁶⁶ M.Ö. 298 yılında başkent Amaseia olmak üzere Pontus krallığını kurmuştur. Başkent M.Ö. 169’da Amaseia’dan Sinope’ye taşınmıştır.⁴⁶⁷ Ülke bölgelere ayrılarak hisarlarından yönetilmiştir.

Strabon ve Appian Amisos’u Pontus yönetiminde söyle anlatmaktadırlar: “Pontus kralları bu şehri de ele geçirmişlerdi.” Appian: “Büyük İskender’in bir emri demokrasiyi onlara geri getirtmişti, ancak daha sonra tekrar Pontus egemenliğine girdiler.”⁴⁶⁸

Galatlılar, II. Mithradates başa geçtikten sonra onun deneyimsizliğinden faydalanmak için Pontus’a saldırmışlardır. Herakleia şehri bu krala yardım için Amisos’a tahıl yardımı yapmışlardır.⁴⁶⁹ Amastria ve Amisos Karadeniz Bölgesinde Pontus yönetimine katılan ilk Grek şehirleri olmuştur. Fakat Amisos’un Pontus Krallığına ne zaman dahil edildiği bilinmemektedir. Yine de Amisos, II. Mithradates Sinope’yi daha hiç kuşatmadan önce alınmış olmalıdır.⁴⁷⁰

Amisos, Pontus Kralları döneminde altın çağını yaşamış, refah seviyesi oldukça artmıştır. Üretim, ticaret ve sosyal hayat her alanda gelişmiştir.⁴⁷¹ Pontus kralları bu zenginliği sadece devlete gelir kaynağı olarak değil, aynı zamanda hem Karadeniz bölgesinde hem de bölge dışında siyasi etkilerini arttırmak için bir yöntem gibi görmüşlerdir.⁴⁷²

Pontus Krallığı’nın en büyük gelişimlerinden biri VI. Mithradates döneminde olmuştur.

7.8.2. Mithradates VI Yönetiminde Amisos

Amisos Anadolu’daki diğer Karadeniz kentlerinde olduğu gibi en parlak dönemini Mithardates VI Eupator ile yaşamıştır. Kral Amisos’ta bir çok yapı inşa ettirmiştir: “Eupator bu şehri tapınaklarla süslemiş ve şehre bir bölüm daha eklemiştir.”⁴⁷³ Amisos’un bu bölümüne kendi ünvanını, Eupatoria adını vermiştir.

⁴⁶⁶ Horuluoğlu, 1978, 16

⁴⁶⁷ Horuluoğlu, 1978, 16 “ Pontus Krallığı’nın temelleri Mithradates isimli İranlı emirlere dayanmaktadır. Bu beylikler sırasıyla Perslerin, Büyük İskender’in ve Kios’ta eski Diadochların altında hüküm sürmüşlerdir; Strabon XII. 3. 11: “Eupator orada doğmuş ve büyümüştür; bu yüzden buraya bir başka önem vermiş ve burayı krallığının başkenti ilan etmiştir.” Büyük Mithradates, VI. Mithradates veya Eupator ünvanı, kahraman ya da asil anlamına gelmiş ve imparatorlara yakıştırılmıştır (Bijışkyan, 1998; 30).

⁴⁶⁸ Strabon, XII. 3. 14; Appian, Mithr. 83. 374

⁴⁶⁹ Memnon, XVI. 1-2

⁴⁷⁰ Summerer, s. 25

⁴⁷¹ Summerer, s. 25

⁴⁷² Summerer, s. 25

⁴⁷³ Strabon, XII. 3. 14

Sarayını da buraya yaptırmıştır.⁴⁷⁴ Bu yeni yerleşimlerin gerekliliği, Amisos'un M.Ö. 1. Yüzyılın başında nüfusunun önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Bu da aynı zamanda şehrin ekonomisinin de canlandığının bir kanıtıdır.⁴⁷⁵ Şehrin Üçüncü Mithradates Savaşı'nın başlangıç sürecinde büyük bir atılım gösterdiği göze çarpmaktadır.⁴⁷⁶ Samsunlu yazar olan Baskın da bu şehre ithaf ettiği kitabında, 1998'de Samsun'da yol çalışmaları esnasında tesadüfen bulunan 2 metre yüksekliğindeki mezar odasından söz etmektedir. Samsun Arkeoloji ve Etnografya Müzesi tarafından yapılan açıklamaya göre bu mezar odası altın bilezik ve yüzüklerle, takılar, cam, mermer ve seramik parçalarla doluymuş. Samsunlu yazar, bu mezar odasının şehrin en parlak döneminden yani Mithradates VI Eupator'un hüküm sürdüğü yıllardan kaldığını ileri sürmektedir.⁴⁷⁷

“Aristion'un tiranlığından kaçıp kurtulmaya çalışan birçok kişi yelkenlilerle buraya varmış ve yerleşerek vatandaşlık hakkı elde etmiştir.”⁴⁷⁸ Plutarch. M.Ö. 87'de Aristion'un tiranlık yönetiminden kaçarak Amisos'a yerleşen, Atinalı mültecilerden bahsetmektedir.⁴⁷⁹ M.Ö. 88'de Pontus ve Roma arasında başlamış olan savaş, M.Ö. 84'de Sulla'nın Pontus Kralı Mithradates VI'yı yenmesiyle son bulmuştur.⁴⁸⁰ Hem Polyb. 4, 38'de hem de Tac. Hist. 2, 8ve 3, 47'de Pontus'lu kölelerin durumundan bahsedilmektedir. Plutarch Luc. 14 ve Appian Mithr. 78'de yaklaşık M.Ö. 72 yılında Amisos'ta köle fiyatlarının düşük olduğu okunmaktadır. Bu bilgilere bakarak savaş halinin normal hayata nasıl yansıdığını öğrenmemiz zor olsa da⁴⁸¹, Mithradates Savaşları boyunca Amisos'ta ekonomik bir çöküntünün yaşandığı izlenimini yansıtmamaktadır. Bunun aksine yazılı kaynaklardan öğrendiğimiz üzere bu savaşların yapıldığı dönemlerde kent, Lucullus'un askerlerinin başını döndürecek kadar zengindir.⁴⁸²

Weimert'e göre yerel tarihçi Hypsikrates'in⁴⁸³ ve Strabon'un gramer hocası Tyrannion'un orada bulunmaları, M.Ö. I. Yüzyılda Amisos'ta harplerin bile ket

⁴⁷⁴ Strabon, XII. 3. 14

⁴⁷⁵ Weimert, s. 116

⁴⁷⁶ Weimert, s. 116

⁴⁷⁷ Baskın, s. 6

⁴⁷⁸ Plutarch Luc. 19; Plu. Sulla, 13; Appian Mithr. 38. 147'nin belirttiğine göre Atinalılar Aristion'un tiranlık yönetimi zamanında yiyecek kıtlığı yaşamışlardır.

⁴⁷⁹ Weimert, 778: Appian Mithr. 28. 109, 2000 askerinin desteği ile tiranlık kuran Atinalı Aristion hakkında bilgi vermektedir.

⁴⁸⁰ Bean, s.23

⁴⁸¹ Weimert, s. 133-134

⁴⁸² Plutarch Luc. 14-19

⁴⁸³ Ps. Lukian Macrob. 22'de belirttiğine göre Hypsikrates 92 yaşına ulaşmıştır.

vurmadığı yüksek bir eğitim seviyesini kanıtlamaktadır.⁴⁸⁴ Romalılar şehri düşürmeyi başarınca Lucullus Pontus Krallığı'nın kütüphanesini Roma'ya taşımıştır.⁴⁸⁵

Kentin ilk sikkeleri⁴⁸⁶ M.Ö. 4. yy.'a aittir ve Pers standartlarında basılmışlardır. Amisos'da Pontus kralları döneminde darp edilmiş sikkelerde (M.Ö. 4. ve 1. yy.) "BA(σλισσης)" ve "ΛΑ(οδικης)" ibareleri gözlenir. VI. Mithradates Eupator (M.Ö. 120-63) dönemi sikkelerinde kent ibaresi AMISOY, az da olsa ΣAMI-ΣOY ve ΣAMISOHΣ'dir. Bu dönem sikkelerinde Artemis, Dionysos, Amazon Lykastia (?)⁴⁸⁷, Herakles ve Apollon gibi Tanrıların ve kahramanların portreleri bulunur.

Mithradates VI yönetiminde Amisos sadece bol miktarda bakır paralar bastırmıştır.⁴⁸⁸ Bu dönemde Pontus Krallığının başkenti olan Sinope ise bronz sikkeler üretmiştir. Bu sikkeler Pontus krallık devrinin 223. yılına ait olmakta, bu da M.Ö. 75 yılına tekabül etmektedir (bkz., res. 21-22-23).⁴⁸⁹

Eupator'un yönetimi boyunca ekonomi yoğun olarak gelişmeye devam etmiştir.⁴⁹⁰ Uygulanan kapsamlı bir inşaat programı yerel zanaatkarlara da ek gelir kaynağı olmuştur.⁴⁹¹ M.Ö. 84'e kadar artan para basımı Mithradates'in genişleme politikasıyla bağlantılı olduğu görülmektedir.⁴⁹² Buna karşılık M.Ö. 84 ve 75 yılları arasında, yani son savaştan önce, para basımı çok aza indirilmiştir. M.Ö. 75 yılının başından itibaren yani savaşa hazırlık sürecinde para basımı tekrar hız kazanmıştır.⁴⁹³ Bu basım periyodu, M.Ö. 72-71 kışında Lucullus'un Pontus'a ayak basması ve Mithradates'in Kabeira'daki yenilgisinden sonra ülkesinden M.Ö. 71'in ilkbaharın ya da yazında damadı Tigranes'in yönetiminde bulunan Armeniya'ya kaçmasıyla son bulmuştur.⁴⁹⁴

⁴⁸⁴ Weimert s. 116; Strabon XII. 3, 16 ve Plutarch Luc. 19 Tyrannion'dan bahsetmektedir.

⁴⁸⁵ Baskın, s.5

⁴⁸⁶ Olshausen 2009 ve Bauer v.d. 1999

⁴⁸⁷ Amisos sikke ve terrakottalarındaki Amazon betimlemeleri ile ilgili olarak: Summerer/Atasoy 2000-2001.

⁴⁸⁸ Leschhorn s. 150

⁴⁸⁹ M.Ö. 63'de Pontos Krallığı'nın yıkılmasından sonra Amisos, M.Ö. 61'de yine bakır para basmaya başlamış ve aralıksız olarak M.S. 3. yüzyılın ortalarına kadar bakır kullanmaya devam etmiştir. Sadece Hadrian ve Antoninus Pius döneminde geçici olarak gümüş sikkelerin basıldığından bahsedilir. Weimert s. 121; Summerer s. 36

⁴⁹⁰ "...Eupator şehri tapınaklarla süsledi ve şehre bir bölüm daha ekledi...", Strabon, XII. 3. 14

⁴⁹¹ Weimert, s. 125; Summerer s. 25

⁴⁹² Leschhorn, s. 88

⁴⁹³ Leschhorn, s. 88

⁴⁹⁴ Leschhorn, s. 88-89; Eckhardt s. 1-2

7.9. Kotyora

Kotyora, Anabasis'te⁴⁹⁵ Tibaren halkının topraklarında, Doğu Karadeniz sahillerinde kurulmuş, Sinop kolonisi altında bir Yunan kenti olarak geçmektedir.⁴⁹⁶ Arrian⁴⁹⁷ ve Diodorus kenti Kotyora, Ptolemaios⁴⁹⁸ “Kotyoron” formunda anarken, Anonim Periplus'ta “Kotyoros” adı kullanılmış, daha geç dönemde Suda “Kytora” adını kullanmıştır.

Ordu ili yüzey araştırmalarında tıpkı Sinop ve Samsun'da olduğu gibi höyüklerin M.Ö. 2. binin ilk çeyreğinden sonra terk edildiği, bu bölgedeki yeni yerleşimlerin Orta Tunç Çağı'nın Asur Ticaret Kolonileri ile çağdaş (M.Ö. 2000-1750) erken evrelerine tarihlendiği görülmektedir.⁴⁹⁹

M.Ö. 5. Yüzyılda Kotyora halkı Sinop'a vergi ödemektedirken aynı dönemde yöneticisi Sinop tarafından atanan bağımsız bir metropolis haline dönmüştür. Kotyora kenti bugün Bozuk Kale olarak anılan mevkide 19. Yüzyıla dek varlığını sürdürdükten sonra terk edilmiştir.⁵⁰⁰

Ksenophon'un Anabasis adlı eserinde, Kotyora'nın, Tibaren adlı halkın topraklarında kurulmuş ve Sinoplular tarafından kolonize edilmiş bir Yunan kenti olduğundan bahsedilmektedir.⁵⁰¹

Kotyora etrafındaki diğer Yunan kolonileri gibi önce Med ardından Pers egemenliğine girmişse de I. Darius dönemine dek özgür kent konumunu sürdürmüştür. M.Ö. 331'de Makedon kralı Büyük İskender'in Pers ordusunu bozguna uğrattığı Pers İmparatorluğu'nun yıkılmasını takiben M.Ö. 323'te İskender'in ölümünün ardından Anadolu, İskender'in diadok denilen komutanları arasında paylaşılmıştır. Makedon Diadoklar arasındaki çekişmeden faydalanan Mithradates

⁴⁹⁵ Anabasis veya Onbinlerin Dönüşü Hellen tarihçi Ksenophon'un ünlü düzyazı yapıtıdır. Ksenophon tarafından MÖ 400 yıllarında kaleme alınmış olan kitapta anlatılanlar üzerine çok sayıda kitap yazılmıştır. Anabasis, Yunanca yukarıya doğru yükselme, tırmanma veya çıkış gibi değişik anlamlara gelmektedir. Olasılıkla kitabın adı, Lidya'nın (İzmir ve çevresi) başkenti Sardis şehrinde başlayıp Mezopotamya'ya doğru coğrafyanın yükselip dağlık alanlardan geçmesi veya ordunun sürekli tırmanması ile ilişkili olmalıdır. Üslup olarak Seydi Ali Reis'in Mir'at-ül Memalik'ini çağırır. Anabasis, olayların anlatıldığı dönem açısından Anadolu'nun tarihi coğrafyası, gelenekleri, yerel halkları ve bunların yaşam koşulları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Kardeş II. Artakserkses'i devirerek Pers tahtını ele geçirmeye çalışan Kyros (Genç) için savaşan Hellen paralı askerlerin öyküsünü anlatır.

⁴⁹⁶ Ksenophon, V. 5. 4

⁴⁹⁷ Arr. Periplus. M. Eux. 16. 3

⁴⁹⁸ Ptol. Geog. V. 6. 4

⁴⁹⁹ Öztürk, 2012, 492

⁵⁰⁰ Öztürk, 2012, 492

⁵⁰¹ Ksenophon, V. 5. 4

Kristes, Paphlagonia’da ayaklanıp bağımsızlığını ilan ederek sonradan Ordu’nun iç bölgelerini de kapsayacak ve Pontus olarak anılacak İmparatorluğu kurmuştur.⁵⁰²

7.9.1. Mithradates VI Yönetiminde Kotyora

M.Ö. 301’de merkezi Amaseia (Amasya) olmak üzere Pontus Devleti bölgeye ve döneme damgasını vurmuştur. Pontus Krallarından I.Pharnakes (M.Ö. 185–169) kendi adına istinaden Pharnakia’yı bugünkü Giresun kalesinin bulunduğu yere kurmuştur. Burası dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı oldukça korunaklı bir kentti. Kale çift surla korunuyordu. Fakat yeni kurulan bu kentte nüfus oldukça seyrekkti. Buna çözüm olarak Kotyora halkını bulundukları yerden Pharnakia’ya naklettirdi. Bu durum Kotyora’nın eski önemini yitirmesine ve hareketliliğinin son bulmasına yol açtı. VI. Mithradates döneminde şehir önemini korumaya devam etmiştir. Fakat Amaseia ve Sinope de olduğu gibi çok büyük gelişmeler olmamıştır.

Roma İmparatorluğu döneminde eski önemine sahip olmasa da İmparatorluk sınırları içinde küçük bir yerleşim olarak varlığını devam ettirmiştir. Roma Dönemi Kapadokia valisi Arrianus da buradan bir köy yerleşimi olarak bahseder.⁵⁰³

Kotyora’daki Pontus dönemi yapıları bakacak olursak; ilk olarak Ünye Hellence adıyla “Oinos’u” incelememiz gerekmektedir. Hellen dilinde şarap anlamına gelmektedir.⁵⁰⁴ Burada en dikkat çekici yapı Ünye Kalesi üzerinde bulunan kaya mezarlarıdır (bkz., res. 24-25). Bu mezarların ön tarafları Dor mimarisi⁵⁰⁵ özelliklerini yansıtmaktadır. Buradaki mezarlar Karadeniz’de büyük bir hakimiyet kuran Pontus İmparatorluğu’nun ileri gelenlerine ait olmalıdır. Bundan başka yine Ünye’de Tozkoparan sınırları içinde iki adet kaya mezarı daha bulunmaktadır. Bolman Yöresi ise adını Bolaman (Sidenos) çayının denize döküldüğü yerde kurulmuş olan Side isimli kaleden almaktadır.⁵⁰⁶ Anlatılanlara göre bu ad şehrin en eski adıdır. Eskiden Side olarak adlandırılan kent yeni ismini Polemon isimli iki Pontus kralının birinden almıştır.⁵⁰⁷

Ordu merkez ilçesine bağlı Delikkaya köyünde de kaya mezarları bulunmaktadır. Bu kaya mezarları Ünye’deki kaya mezarlarına çok benzemektedir.

⁵⁰² Öztürk, 2012, 493

⁵⁰³ Arrianus 2005, 26

⁵⁰⁴ Bıjıkyan 1969, 36

⁵⁰⁵ Antik mimaride kullanılan düzenlerin en eskisi olup M.Ö. VI. yy. da başlamıştır. Başlangıçta yapı malzemesi olarak ahşap kullanılmış daha sonra taş mimariye geçilmiştir. Taş mimariye geçilen ilk dönemlerde çatı geisondan itibaren ahşaptan yapılmaya devam etmiştir.

⁵⁰⁶ Arrianus 2005, 123

⁵⁰⁷ Arrianus 2005, 123

Bu kaya mezarları o bölgenin ileri gelenlerine ait olmalıdır. Mezar Yunan tapınaklarının ön cephesi şeklinde yapılmıştır. Mezarların Pontus Krallığı'nın ileri gelenleri için yapılmış olabileceğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü bu mezarlar, Pontus Krallığı'nın başkenti Amaseia'daki kaya mezarlarıyla benzerlik gösterir.

Kotyora, limanı sayesinde iç bölgelerden gelen ticari malzemenin kolayca başka kentlere ihracında rol oynamıştır. Her ne kadar Amisos veya Trapezus gibi önemli olmasa da bir kıyı kenti olması Kotyora'ya önemli roller yüklemiştir. Bütün Karadeniz kıyılarında olduğu gibi Ordu ve ilçeleri de zengin maden yataklarına sahiptir. Orta Karadeniz bölümündeki önemli demir yataklarının bir kısmı Ordu kesiminde bulunmaktadır.

Ünye-Fatsa arasındaki kesimde de nispeten zengin bakır cevheri ve kurşun gümüş yataklarına rastlanmaktadır.⁵⁰⁸ Mesudiye ilçesindeki Göllüyazı, Körüktepesi gibi erken dönem yerleşmelerinde maden rezervlerine rastlanmıştır.⁵⁰⁹

7.10. Kerasus

Kerasus veya Kerasuntios, Karadeniz sahilinde, aynı isimli derenin ağzında kurulu, etrafı Kolh köyleriyle çevrili bir Yunan kolonisinin Antikçağ'daki adı olup, Anabasis'te Onbinler'in Yunanistan'a geri dönerken Trabzon'dan ayrıldıktan sonra üçüncü gün Kerasus'a vardıkları bildirilmektedir.⁵¹⁰ Kerasus ismi Hellen dilinde kiraz anlamına gelen "Kerasa"⁵¹¹ veya kentin kurulduğu yerin boynuz şekline benzediğindendir ki boynuz da Grekçede "Keras" anlamına gelmektedir. Kentin adının bu biçimde şekillendiği düşünülmektedir.

Giresun kenti, Karadeniz sıra dağlarının ardında yer alan ve civar yerleşimleri Şebinkarahisar üzerinden Karadeniz'e bağlayan en kısa yol olan Aksu deresi vadisinin denize açıldığı düzlükte kale yapımına elverişli bir liman ile liman olmaya elverişli iki koyun çevresinde kurulmuş olup, tarihin her döneminde önemini korumuştur.⁵¹²

Giresun ve çevresinde çok fazla arkeolojik araştırma olmadığından yazılı tarih öncesine ait pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Fakat çevresindeki illerle tarih akışının uyumlu olduğu düşünülebilir. Bu bilgilere dayanarak Giresun da insan yerleşiminin Alt Paleolitik Dönem'e kadar gittiğini, Erken ve Orta Kalkolitik dönem

⁵⁰⁸ Koçak 2006, 15

⁵⁰⁹ Koçak 2006, 7

⁵¹⁰ Ksenophon, Anabasis V. 3. 2

⁵¹¹ Umar 1993, 419

⁵¹² Bekdemir, 2007, 16

boyunca devam edip günümüze kadar gelmiştir. Hitit kaynaklarına göre Azzi ülkesi içerisinde olduğu anlaşılan bölgenin Kaşkalarla ilişkisi ve Frig istilasının Giresun’a dek ulaştığı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kerasus Ege kıyılarında hızla kolonileşen Miletliiler tarafından kurulmuştur. Ahameniş sülalesinden II. Kiros’un Med devletini yıkıp, Anadolu’ya girmesi ve Lidya Kralı Kroisos’u M.Ö. 546’da yenmesinin ardından Pers İmparatorluğu’nun 23 satraplığından biri olan “Pont Kappadokia’sı” sınırları içerisinde kalmıştır.⁵¹³

7.10.1. Mithradates VI Yönetiminde Kerasus

M.Ö. 301’de Ariarathes’in oğlu II. Ariarathes adıyla Kappadokia kralı olmuştur. Bu sırada Mithradates Ktistes’in daha kuzeyde Ilgaz dağı yakınlarındaki Kmitene kentinde kurduğu Pontus İmparatorluğu, Karadeniz sahiline doğru hızla büyüyerek Pharnakes döneminde sırasıyla Sinop, Kotyora ve Kerasus’u ele geçirmiş, bugünkü Giresun’un bulunduğu mevkide Pharnakia kenti kurulmuştur.

Kerasus, Anadolu’daki tüm Karadeniz kentleri gibi en parlak dönemini Mithradates VI ile yaşamıştır. Fakat Kerasus bu dönemlerde çok önemli bir ticaret merkezi olmadığı bulunan sikkelerden anlaşılmaktadır.⁵¹⁴ Bulunan bazı sikkelerde sağ elinde bir mendil, sol elinde çoban değneği tutan keçi adam bulunmaktadır.⁵¹⁵ Bu da bu yöre insanının odun ve koyun ticareti ile uğraştığını göstermektedir.⁵¹⁶ Bununla beraber Kerasus’ta mısır üretimi, meyve ve sebzecilikte yapılmaktaydı.⁵¹⁷

Giresun’da en önemli tarihsel yapı Pontus döneminde yapıldığı bilinen Giresun kalesinde bulunan sur duvarlarıdır (bkz., res. 26). Bu sur duvarlarından günümüze sadece bir kısım kalıntılar ulaşmıştır. Bu kale, kenti ikiye bölen dik ve kayalık bir tepenin üzerine oturmaktadır.⁵¹⁸ Kale kenti sahil boyunca kuş bakışı gördüğü için hem saldırılara hem de savunmada önemli bir konuma sahiptir.

Strabon Kerasus için: “Bugünkü Khaldai kavmine eskiden Khalybes denirdi ve ülkelerinin tam karşısında Pharnakia kurulmuştur... Karada madenler vardır, daha eski devirlerde gümüş madenleri de olduğu halde, bu gün sadece demir madeni kalmıştır. Bu bölgedeki kıyı olağanüstü dardır, zira ormanlar ve madenlerle dolu olan

⁵¹³ Öztürk, 2012, 514

⁵¹⁴ Bijikyan 1969, 37

⁵¹⁵ Bijikyan 1969, 37

⁵¹⁶ Bijikyan 1969, 37

⁵¹⁷ Arrianus 2005, 127

⁵¹⁸ Umar 2000, 105

dağlar bunun hemen üstündedir...” demiştir.⁵¹⁹ Görüldüğü üzere Kerasus o dönemde maden rezervleri ve madencilik faaliyetleri bakımında önemli bir yere sahiptir.

Giresun’un biri doğuda Demirkapı diğeri batıda Lonca limanı denen 2 limanı bulunur. İkisi de kışın emniyetli yerler değildir.⁵²⁰ Denize yakın bulunan bir gölden akik veya hakik ile aynihur denilen taşlar çıkarılırdı.⁵²¹ Ayrıca Romalı general L. Licinius Lucullus tarafından kirazın İtalya’ya ve oradan tüm Avrupa’ya yayıldığı bilinir.⁵²²

7.11. Trapezus

Trapezus, Antikçağ’da, Doğu Karadeniz sahilinde, Kolh halkının yaşadığı topraklarda, Milet kökenli Sinoplu Hellenler tarafından kurulan bir Yunan kolonisinin adıdır.⁵²³

M.Ö. 8. Yüzyıl ortalarından Miladın ilk yüzyılı ortalarına kadar süren devirdir. Bu devirde M.Ö. 756 yılında Sinop’tan kolonizatör Miletliler Trabzon’a gelmişlerdi. Zamanlarının en iyi denizci ve tüccarları olan bu kolonizatörler aslen İyonya’nın en önemli merkezlerinden Milet şehrindeydiler. Buna nispeten Miletliler veya Mileliler diye tanınırlar.

Ege kıyılarından kalkıp boğazları aşarak Karadeniz’e çıkan ve her şeyden önce ticaret fikriyle hareket ettikleri söylenen Miletliler ilkin M.Ö. 785 yılında savaşla Sinop’u ele geçirmişlerdir. Tabii limanıyla Sinop Şehri bu insanların merkezi olmuş ve oradan Karadeniz’in her tarafına, alışverişe elverişli buldukları noktalara yayılmış ve yerleşmişlerdir. Miletliler, Sinop’u elde ettikten 29 yıl sonra Ordu ve Giresun ile birlikte, kendilerinden önce var olan Trabzon’a da gelmişler ve ne şekilde olduğu bilinmeyen bir surette yerleşmişlerdir.

Şehirden ilk bahseden, M.Ö. 400 yılında On binlerin sağ kalanlarından olan sekiz bin kişilik ordu ile Trabzon’a gelen Yunanlı komutan Ksenofon’dur. Şehir O’nun zamanında Sinop’a belli bir vergi ödüyordu. On binler Trabzon’da kendi dilini konuşan Sinop’a mensup Miletlileri buldular.

Pontus İmparatorluğu dönemine geldiğimizde ise imparatorluğun en güçlü olduğu döneme yani Mithradates VI Eupator’un egemenlik yıllarına bakmak gerekir.

⁵¹⁹ Strabon, XII. 3

⁵²⁰ Bıjıkyan 1969, 37–38.

⁵²¹ Bıjıkyan 1969, 38

⁵²² Bıjıkyan 1969, 37

⁵²³ Ksenophon, V. 5. 10

Çok güçlü bir orduya sahip olan Mithradates VI⁵²⁴ Kırım'ı aldıktan sonra Anadolu'ya yönelip Paphlagonia ve Galatia'yı M.Ö. 102-99 yılları arasında Kappadokia'yı da alarak çok geniş bir alana yayılmıştır. Karadeniz bu dönemde adete Pontus İmparatorluğu'nun bir gölü haline gelmiştir.⁵²⁵ Bu genişleme politikalarına rağmen Trapezus'un hakimiyetini tanıdığına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Hatta Mithradates VI Eupator bazı şehirlerden gümrük vergisi alabildiği halde Trabzon'dan alamamaktadır.⁵²⁶ Bunlardan ziyade 1400 yıl sonra kurulacak olan Trabzon Devleti ile Pontus Krallığı arasındaki bağlantıya bakmak gerekmektedir. Çünkü bu iki devlet tarih sahnesinde "Pontus Devleti" olarak anılmaktadır. Böyle anılmalarının nedeni bu iki devletin aynı coğrafyada ve Karadeniz kıyısında kurulmuş olmasıdır. Yani bu devletler herhangi bir siyasi, idari, kültürel, dini, milli ortak özellik nedeni ile değil bulundukları coğrafya ve bu coğrafyanın en önemli unsuru olan Karadeniz nedeniyle Pontus olarak nitelenmektedirler. Bu benzerlikler hariç bu iki devlet arasında ortak bir özellik bulmak çok zordur. Pontus İmparatorluğu'nun merkezi Amasya, sonradan Sinop ve kısa bir süre Bergama iken, Trabzon Devletine bu devlete ismini veren Trabzon şehri başkentlik yapmaktadır.

Trabzon, Pontus İmparatorluğu'nun doğu sınırlarının ucunda bir yerleşim birimi olarak görünmektedir ve krallığın merkezine idari bağlılığına dair yeterli bilgi yoktur. Devletin merkezi olan Sinop ile bağın, Miletliiler tarafından tesis edilen koloni düzeni sayesinde sağlandığı görülürken, Pontus İmparatorluğu zamanında bu bağın zayıflamış olduğu görülüyor. En azından Pontus İmparatorluğu idarecilerinin Trabzon'a yönelik doğrudan bir siyasi girişimine rastlayamıyoruz. Bu durum Pontus idarecilerinin doğu sınırlarını güvende görüyor olmalarından kaynaklanabilir. Örneğin VI. Mithradates Eupator zamanında Ermeni Kralı Tigran'ın ülkesi Trabzon'la sınırdır ve kurulan iyi ilişkilerinde verdiği güvenden olsa gerek devlet genellikle batı yönünde genişleme eğiliminde olmuştur. Trabzon'un coğrafi mevkisinde şehrin Sinop merkezli bir idareye bağımlılığı oldukça zayıf olmalıdır. Pontus İmparatorluğu, Roma Devletinin Anadolu'yu hakimiyeti altına aldığı inkişaf döneminde bu devlet ile çatışmalar yaşayacaktır. Eupator ordusu ile beraber Atina'ya kadar gidip buraları da almasına karşın Roma'nın yeni bir saldırısı ile Pontus'a kadar

⁵²⁴ Umar, B., a.g.e, s. 37

⁵²⁵ Gologlu, M., a.g.e., s. 64; Umar, B., a.g.e, s. 37

⁵²⁶ Gologlu, M., a.g.e., s. 64

geri çekilecektir.⁵²⁷ Bu zamandan sonra Pontus İmparatorluğu çöküşe geçecektir. IV. Mithradates kaçarak önce Ermenistan'a gider. Orada Ermeni kralı Tigran'dan destek görmesine⁵²⁸ rağmen Kırım'a yanına gittiği oğlu II. Pharnakes'in Romalılara yardım etmesi ile öldürülür.⁵²⁹

⁵²⁷ Umar, B., a.g.e, s. 38-41

⁵²⁸ Umar, B., a.g.e, s. 51-52

⁵²⁹ Robinson, D.M., "Eski Sinop (Sekizinci Bab – Romalılar İdaresinde Sinop)", çev. Nazlı Tengirsenk, Dıranaz, Sayı 25, 1938, s. 12 (aktaran; Fatih Aksoy, Osmanlı Öncesi Dönemde Trabzon Şehri).

8. MİTHRADATES EUPATOR DÖNEMİ PONTUS KRALLIĞININ DİNİ VE KÜLTÜRLERİ: POLİTİK YÖNLERİ

Tabiat ve tabiat olaylarının olağanüstülüğü ve mucizevî karakteri karşısında kendisini çaresiz ve güçsüz hisseden ilkçağ insanı, bu duyguların uyandırdığı korkusunu gidermek adına tabiata dair her şeyi tanrılaştırmıştır. Bununla da yetinmeyerek, yarattığı bu tanrısal güçler için mitolojik hikayeler çerçevesinde tapınaklar veya kült mekânları inşa etmiş ve böylece dinsel hayatının temelini meydana getirmiştir. Bu çoktanrılı inanış sistemi hemen hemen tüm ilkçağ toplumlarında benzer bir gelişim göstermişse de, coğrafi koşulların ve farklı etnik unsurların, dinsel inanışların farklılaşmasında ve çeşitlenmesinde en önemli etkenler olduğu bilinen bir gerçektir. Bu gelişimin izlenebildiği bölgelerin nadir örneklerinden biri de Karadeniz Bölgesi'dir.⁵³⁰

Bilindiği üzere denize paralel uzanan dağlar, bölgeyi “kıyı” ve “iç” kesim olarak birbirinden ayırır. Bu coğrafi ayrılma, bölgenin kendi içinde nüfus, kültür ve inanış bakımından farklılıklar oluşmasında en önemli nedenlerden biri olarak görülür. Zira kıyı kesimlerinin deniz yoluyla gelen dış kültürlerle açık olmasına rağmen, iç kesimler daha çok organik bağlantısının bulunduğu Phrygia (Frigya), Kappadokia (Kapadokya) ve Armenia gibi bölgelerden taşınan kültürlerle etkileşim halinde kalmıştır. Bunun yanı sıra siyasi, askerî, ticari ve dinî sebeplerle bölge üzerinden gerçekleşen nüfus hareketleri, zamanla kentlerde farklı etnik unsurların oluşmasını sağlamış böylece hem yeni kültürler bölgeye taşınmış, hem de zamanla yeni ortak kültürlerin doğuşuna zemin hazırlanmıştır. Bu durumun en belirgin göstergesi de dinsel yaşamda olmuştur.⁵³¹

Hellen kültürleri, yerel tanrıçalar ve ideolojik propaganda, kraliyet hanedanlık politikasıyla yakından bağlıdır. Birkaç makale⁵³² ve Pontus Krallığı'nın tarihi üzerine olan monografi bölümlerin dışında bu konu üzerine çok az edebi eser vardır. Buna bağlı olarak Pontus Krallığı'nın dini üzerine yapılan monografik çalışmalardan yoksunuz. Onun yerine, bilginler genellikle Mithradates Eupator'un, Mithradates savaşları sırasında ve öncesinde Onun Roma karşıtı aktivitelerine bağlı Kraliyet propagandasının politik yönlerinin üzerinde dururlar.⁵³³ Pontus kültürüne ve dini

⁵³⁰ Öztürk 2010, s. 38

⁵³¹ Öztürk 2010, s. 38

⁵³² The most comprehensive is still Olshausen 1990, 1865-1906

⁵³³ Gaggero 1976, 89-123; McGing 1986, 89-95

hayatın bazı yönlerine, kitabeler, kabartmalar, sikkeler, ve terracottalar üzerine yapılan çalışmalarda değinilmiştir. Fakat bu çalışmalar çoğunlukla sadece Pontus Krallığının Yunan şehirleri ile ilgilidir.⁵³⁴ Tüm Krallık boyunca yaygın kültlere bağlı Mithridatik Kraliyet propagandasının temel noktaları ile birlikte, Pontus Krallığındaki dinin ve kültürlerin tam bir çalışması klasik bilginler için bir görev olarak kaldı.

Bu durum Mithradates'in krallığını da kapsayan diğer bölgeler içinde doğrudur: Bosporos'da Mithradates'in belirgin izleri ile karşılaşırız: örneğin Pontus'un, Mithradates Eupator'un düşüşünden sonra bile dini politikası, M.Ö. 1. yüzyılın sonları boyunca ayakta kaldı ve aslında en azından M.S. 3. yüzyılın ortalarına kadar devam etti. Fakat biz hala oradaki Pontus kültürlerinin yayılışının nedeninin ne olduğunu bilmiyoruz. Dahası yerli Yunanlıların ve barbarların, Yunan sömürgesi zamanından bu yana kendine ait kültürleri ve dini gelenekleri vardı. Fakat bir nokta açıktır: Olbia'da, Chersonesos'da, ve orijinal Mithradates'in Batı Pontus şehirlerinde, yani Anadolu'da , Pontus dininin etkisinin çok daha fazla olduğu, Kolkhis'i de kapsayan atadan kalma Pontus ülkesinin ve Bosporos'dakinin aksine, kültürler çok nadirdi. Bosporos'ta bu etki Ma mezhebinin yayılışı ile başlamıştır. Ma, kısmen Hellen, Pers ve Anadolu kökeninin çeşitli fonksiyonlarını taşıyan ve Pantikapaion'da Mithras-Attis'in M.Ö. 1. yüzyıldan M.S. 1. yüzyıla kadar ibadetini yaptığı bir tapınağı olan bir dişi tanrıçadır.⁵³⁵ (Pantikapaion, Phanagoreia, ve Gorgippia sikkelerinde görülen erkekler , taçlandırılmış Frig miğferi giyen kral Mithridates Eupator'un özelliklerini taşıyan sikkeler MÖ 1. Yüzyılın ilk çeyreğinde basılmıştır). Anadolu ve İran kültürleri, Yunan sömürgesinden beri Hellen kültürlerinin baskın olduğu bölge boyunca yayıldı. Bundan dolayı birbirleri ile nasıl etkileşim içine girdiklerini incelemek oldukça ilginçtir.⁵³⁶ Pantikapaion'da tapınağı olan bereket ve şarap tanrısı Hellenli Dionysos, muhtemelen M.Ö. 80'lerin başından saygıyla karşılandı.⁵³⁷ Dionysos'a tapınılan bir tapınak Vani'de M.Ö. 1. ve 2. yüzyılların değişiminde görüldü.⁵³⁸ Kolchis ve Bosporos'daki tapınakların kurulmasının Mithradatik propagandanın yükselmesiyle aynı zamana denk gelmesi, M.Ö. 88'de ya da biraz daha erken zamanda Pergamon'da kralın zaferinin hemen

⁵³⁴ Kleiner 1955, 1-14, Erciyas 2006, 122-173

⁵³⁵ Kobylina 1976, pl. XVIII.1, 27; XIX.1, 29

⁵³⁶ Kobylina 1976, pl. XIV.1, 20a; Anochin 1986

⁵³⁷ Zinko 2001, 311

⁵³⁸ Lordkipanidse 1995, 399

sonrasında (Dionysos gibi) olması, Mithradates Eupator'un politik ve ideolojik sömürmesine dayanır.⁵³⁹ Bosporos Pontus Krallığına katıldığında, Bosporos'un mali memurları M.Ö. 100'de Dionysos sembolünü ve imajını Bosporos'un ana şehirlerinin sikkelerin üzerine yerleştirmeye başladı, çünkü Pontus kralı bu tanrı ile ilişkilendirilmekteydi.⁵⁴⁰ Bu yüzden sikkelerin bazılarında Mithridates Eupator'un özelliklerine sahip genç bir Dionysos'un betimlemesi vardı. Bosporoslular arasında popüler olan geleneksel Yunan tanrıları Apollon ve Artemis'e paralel olarak, Dionysos da sikkelerin üzerinde betimlendi.

Sikkeler ve Terracottalar üzerinde yansıtıldığı gibi, Karadeniz bölgesindeki Mithridatik dininin politik yanları, Dionysos tapınımı ile, kralın politikalarında kullanıldığı gibi Pontus Krallığı ile derinden ilgilidir. Dionysos ve sembolü çoğu zaman bronz ve kraliyet sikkelerinin üzerine yerleştirilmiştir. M.Ö. 96 yılında Mithradates Eupator'un sarmaşık taçlar ile süslenmiş kraliyet sikkeleri Pontus'daki Dionysos kraliyet tapınımı ve kralın kimliğinin bu tanrı ile varlığını kanıtlamaktadır.⁵⁴¹ Kral erken gümüş sikkelerde sarmaşıklı ve taçsız olarak betimlenir, bu gerçek de, Dionysos tapınımı resmi olarak kraliyet kültürü olduğunda ve kral kendini Mithradates Eupator Dionysos olarak adlandırmaya başladığında, G.Kleiner'inde sikkelerin erken kraliyet serisinin tarihini M.Ö. 102-101 yıllarından daha geç olmadığını söylemesine imkan sağlamaktadır.⁵⁴²

Kafasında cista mystica ve thyrsos⁵⁴³ sembolleri ile birlikte bir çelenk taşıyan genç Dionysos, Pontus şehirlerinin sikkelerinde betimlenmektedir. Bu Pontus şehirleri Sinope, Amisos, Komana, Laodikeia, Kabeira, Dia'dır. F. De Callatay tüm Dionysos dizisini M.Ö. 100-85 yılları olarak tarihlendirirken, bu Pontus şehirlerini F. Imhoof-Blumer M.Ö. 105-90 yılları olarak ("Dionysos'u/thyrsos" olarak yazar) ve MÖ 90-80 yılları olarak ("Dionysos'u/cista mystica" ve "panther'i/ cista mystica" olarak yazar) tarihlendirir.⁵⁴⁴ Eğer Dionysos lakabının benimsenmesinin M.Ö. 102 yılından daha erken olmadığı dikkate alınırsa, bu doğru olabilir. Pontus Yunan şehirlerinin sikkeleri üzerindeki Mithradates'in tanrı görünümlü betimlemeleri, Anadolu'da büyümenin başlamasının hemen ardından Mithradates'in Hellenli halka

⁵³⁹ Cic. Flacc. 60; Plut. Quaest. conv. 1.6.2; cf. Athen. 5.212d.

⁵⁴⁰ Frolova & Ireland 2002, 14-16

⁵⁴¹ RGAM I.12, 13-20, nos. 9-16

⁵⁴² Kleiner 1955, 1-21

⁵⁴³ Ucunda çam kozalağı takılı bir sarmaşık ya da şarabın simgesi olan asma dallarıyla sarılı bir değnek olup, Tanrı Dionysos'un (Bacchus la.) simgesidir.

⁵⁴⁴ Callatay 2007, 273-308

politik ve özerk haklar vermesi ve Hellenli halka gösterdiği hoşgörü politikası sayesinde olmuştur. Aynı zamanda Amisos'ta terracotta atölyesi Kolchis ve Kuzey Pontus bölgesini kapsayan Pontus devletinin tüm bölgeleri boyunca geniş ölçüde yayılan Dionysos, Satyros ve Silenos'un terracotta heykelciklerinin ve maskelerinin çok sayıda üretimine başlanıldığı da görülmektedir.⁵⁴⁵ Bu tamamen Yunanlıları barbarlardan ve bir bakıma Romalılarından bağımsızlaştırmak isteyen ve kralı Yeni Dionysos olarak tanıtacak olan politik ve ideolojik bir propagandaydı. Böylece M.Ö. 2. Yüzyılın son on yılından bu yana Pontus Kraliyet Seçkinleri ve kralın destekçileri Mithradates Eupator'un gücünü kuvvetlendirecek propaganda yoluyla dini ve mezhepleri kullanmayı dener. Bu eğilim M.Ö. 110-107 yıllarında Diophantos'un Kırım seferinden kısa bir süre sonra belli oldu. Chersonesos'da Diophantos için olan kararnamede (M.Ö. 110-107) Mithradates'in 'Dionysos' lakabıyla ilgili herhangi bir şey geçmez. Muhtemelen kral tarafından bu lakabın daha alınmamış olmasından kaynaklanır.⁵⁴⁶ Ancak zaten, Delos'daki Mithridatik Heroon'da rahip Helianax'ın kitabesinde gösterildiği gibi, Mithradates 'Dionysos' lakabını M.Ö. 102-101 yıllarında aldı.⁵⁴⁷ Bu lakap M.Ö. 106 yılından sonra, Roma ile gelecekteki savaşa hazırlanmada ilk adım olarak, Anadolu'daki büyümesi başladığında, Mithradates tarafından ünvanının bir parçası olarak kabul edilmiş olabilirdi. Pontus Krallığındaki Dionysos kültlerinin politik yönü Mithradates'in M.Ö. 106 yılında Paphlagonia'yı topraklarına katmak için girişimde bulunduğu, M.Ö. 1. ve 2. Yüzyılın dönümünde Kapadokya'daki sorunları kontrol etmesi gerektiğinde, Küçük Ermenistan'ı ve Kolchis'i ele geçireceği zamanda daha fazla güç kazanmıştır.

Tanrının ve kültün bölgedeki etkisini, MÖ 88'de "Küçükasya'daki Hellenler adına" Roma'ya karşı büyük bir mücadele başlatan Pontus Kralı VI. Mithradates Eupator'un (M.Ö 133-63), Hellenler tarafından "Euhios", "Nysios", "Bacchus" ve "Liber" olarak nitelendirilerek Dionysos ile bir tutulmasında görebilmekteyiz. Bu özdeşleştirme Mithradates'in Dionysos olarak betimlendiği Amisos kentine ait krallık dönemi sikkelerinde daha açık şekilde ortaya çıkar. Benzer bir özdeşleştirme Amaseia, Amisos, Gazioura, Khabakta, Neokaisareia, Taulara, Zela yerleşimlerinde Savaş Tanrısı Ares ile de yapılmakta olup, tüm bu çabalar Mithradates'in kendini tanrılaştırma ve bölgede etkin olan tanrılar yardımıyla politik gücünü dinsel yolla

⁵⁴⁵ Finogenova 1990, 189-203

⁵⁴⁶ IOSPE 12, 352

⁵⁴⁷ Durrbach 1921, no. 133

perçinleme isteğinden kaynaklanmaktadır.⁵⁴⁸ Gene Amisos kentinde bulunmuş Hellenistik Dönem Dionysos Tauros (Boğa Görünümlü) ve Dionysos Botyrs (Saçı ve Sakalı Üzüm Şeklinde) betimli pişmiş toprak tiyatro maskları da, Tanrı'nın kentteki varlığına işaret eden önemli buluntulardır. Eldeki tüm veriler Amisos'ta güçlü bir Dionysos kült yapılanması olduğuna işaret etmektedir; bu da kent ve civarındaki bağcılık ve şarap üretimiyle açıklanmaktadır. Dionysos kültürünün ön planda olduğu diğer bir Karadeniz kenti, Anadolu'da Dionysos'u "ktistes" (kurucu) olarak kabul etmesiyle dikkati çeken Tios/Tieion'dur. Zira bu durum şaşırtıcı olmasa gerekir; çünkü antik kaynaklardan öğrendiğimize göre, aynı Amisos gibi, kentin civarında yoğun bir bağcılık ve şarap üretimi söz konusudur. Herakleia Pontike, Amastris ve Sinope ise, Dionysos tapınıma ilişkin kanıtların bulunduğu diğer Karadeniz kentleridir.⁵⁴⁹

Şiddetli fırtınaları ve tehlikeli dalgaları ile korku yaratmış ancak; ulaşım, ticaret, ekonomik, askerî anlamda özellikle kıyıdaki kentler açısından büyük bir öneme sahip Karadeniz, kaçınılmaz olarak kıyı bölgelerde Deniz Tanrısı Poseidon kültürünün güçlü olmasında en büyük etken olmuştur. Tanrının en önemli kült alanlarından birisi Amisos'ta bulunmakta olup; bunu, gemi ticareti ve denizciliğin kent ekonomisinin belkemiğini oluşturmasıyla açıklayabilmekteyiz. Amisos kentinin yanı sıra Amastris, Tios/Tieion, Abonouteikhos/Ionopolis ve Sinope kent sikkelerinde tanrının betimlerine rastlamaktayız.⁵⁵⁰ Bölgesel büyüme; Kraliyet propagandası yapanların, Pontus Kralını yerleşik nüfusun ve Yunanlıların kurtarıcısı ve koruyucusu olarak tasvir etmeleri gerektiği anlamına geliyordu. Ve bunu Kralı, kurtarıcı olan ve yaygın şekilde tapınılan ve kötülüğe karşı koruyucu özelliklere sahip olan tanrı gibi göstererek yapmaları gerekiyordu. Bu özellik Pontus Krallığında popüler olan birçok tanrının mezheplerinde geçerli olmasına rağmen, resmi olarak kullanılması için seçilen Dionysos'tur. Bu yüzden burada bizim görevimiz Pontus'un ana kültürlerinin etkisini hem Mithridatik propaganda üzerinde hem de kralın Dionysos olarak yeni imajının yaratılışı üzerinde izlemektir. Karadeniz üzerinde ve Küçük Asya'da bölgesel büyümenin temelinde büyük bir krallık yaratmak isteyen Mithridatik politikanın ideolojik geçmişini ifade etmek için Pontus'un ana resmi tanrısı olarak niçin özellikle Dionysos'un seçildiği sorusuna cevap vermek

⁵⁴⁸ Öztürk 2010, s. 42

⁵⁴⁹ Öztürk 2010, s. 42

⁵⁵⁰ Öztürk 2010, s. 42-43

gerekmektedir.

Pontus Krallığındaki eril tapınımlar ile başlayalım. En popüler olanı, en ana ve resmi tanrı III. Mithradates'in hükümdarlığında çoktan kraliyet tanrısı olan Zeus'tu. Onun görüntüsü kraliyet sikkelerinde tahtın üzerinde oturan, kraliyet asası ve evrensel ve manevi gücün sembolü olan kartal taşıyan Zeus Etaphore olarak betimleniyordu.⁵⁵¹ Hera ve Zeus'un asaya eğilen, ayaktaki figürleri IV. Mithradates'in ve onun eşinin ve kardeş-kraliçe Laodike'nin sikkeleri üzerinde bulunur.⁵⁵² Hera'nın asa ile birlikte aynı pozdaki tekli figürü, dul olduktan sonra ve V. Mithradates tahta geçene kadar bir süre yalnız hüküm süren Laodike'nin sikkelerinde betimlenir.⁵⁵³ Bu, Yunan dünyasında gücün sembolleri olan, en üstün Olimpiyat tanrıları Zeus ve Hera'nın Pontus krallığında M.Ö. 3. Yüzyılda çoktan tapınıldığına ve M.Ö. 2. Yüzyılda iktidar hanedanının patronları olarak da popüler olmaya başladığı anlamına gelir. (Şekil 1) Bu, Zeus mezhebinin ilk Mithridatidler altında Pontus'da resmi olmaya başladığını ve tanrının kraliyet ailesinin koruyucusu olarak görüldüğünü kanıtlar. Zeus'a ve Hera'ya bu tapınmanın temelinde hükümdarlara bir derece yücelmesini sağlaması vardır.

İkincisi eşsiz yönetici V. Mithradates'in, yıldız, hilal ve kraliyet asası taşıyan ayaktaki Hera ve kendine ait sikkelerinin yıldızı ve hilali olmadan önce, Hera'nınki ile aynı şekilde olan Laodike tarafından öldürülmesinden sonra, bunun kralın sorunu olacağını efsanesi ile birlikte defne çelengi içinde kralın betimlemesi bulunmaktadır.⁵⁵⁴ Eğer öyleyse, o zaman Hera (ve Zeus'da) hanedan üyelerinin koruyucusu olarak görülürdü. Zeus'un tapınımı, nümizmatikten (Şekil 2) anlaşıldığı üzere Mithradates Eupator'un hükümdarlığı sırasında resmi olmaya devam etti. Pontus şehirlerinin sözde yarı özerk darphanelerinden bakır sikkelerin çoğunluğu , tabiki kraliyet propagandasından esinlenilerek Zeus'un sembolünü ve tasvirini taşır. Aynı şekilde, Stratios olarak bu tanrıya kurban edildiği sonucu doğmaktadır. Örneğin; Romalılarla mücadelesiyle bağlantısında savaşçı ve 'orduların tanrısı' kral tarafından gerçekleştirilirdi (bkz. res. 27).⁵⁵⁵ Modern bilim bu meseleye farklı açıklamalar getirir: Bazı bilginler Pontus'daki İran kökenli Zeus'un, Pers kraliyet tanrısı Ahura-Mazda'ya benzediğini öne sürer; diğerleri mezhebin üzerindeki

⁵⁵¹ RGAM I.12, 10-11, nos. 2-3, pl. I, 2-6; pl. Suppl. A, 1-3

⁵⁵² RGAM I.12, 13, no. 7, pl. I, 13; pl. Suppl. A, 8

⁵⁵³ RGAM I.12, 13, no. 8, pl. I, 14

⁵⁵⁴ Kleiner 1955, 14.

⁵⁵⁵ App. Mith. 66, 70

Seleukos etkisinin , Pontus'un ilk kralları olarak Seleukoslularla bağlantılı hanedana sahip olduğunu düşünürler.⁵⁵⁶

Paphlagonia ve Pontus'daki Zeus'un tapınım kökenine bakıldığında, şu akılda tutulmalıdır; Tanrı kuzey ve doğu Anadolu'nun bir çok bölgesinde yerli nüfus için hayatın farklı alanlarında koruyucu ve kurtarıcı olarak görülür. Zeus'un lakabı Tanrı'nın öbür dünyaya ait özelliklerini gösterir ve Paphlagonia'da belirli bölgelerde koruyucu olarak görüldüğünü açıklar: Karzena'da Zeus Karzenos, Kimistena'da Zeus Kimistenos, Bonita'da Zeus Bonitenos⁵⁵⁷ – Son durumda Bithynia'daki Zeus Pappos gibi rolü, bölgeyi, insanları ve köylüleri korumak ve muhafaza etmek olan, kötülüğe karşı koruyucu özellikleri olan Güneş tanrısı ve binici olarak görülürdü. Koropidzos (Kastamonu'da) olarak da tapınılırdı - bir lakap yer adından da alınabilir.⁵⁵⁸ Zeus'un diğer bazı yerel lakaplarını da duyarız – Baleos, Sdaleites, Monios, Sarsos, Xibenos, Disabeites- hepsinin, Zeus'un köylerin, küçük kasabaların ve etnik toplulukların koruyucusu olduğunu gösteren, yerel yer isimlerinden türetildiği düşünülür (son eki lakabın etnik özelliğinin göstergesidir).⁵⁵⁹ Kurtarıcı ve koruyucu olarak Kuzey Anadolu'da (ve bazı diğer küçük Asya bölgelerinde) tanrı'nın koruyucu tarafı, Zeus'un Hellenik kültü ile karşılaştırılır. Bu bölgelerde Zeus'un isimleri için Pater, Sater, Patrios, Ktesios, Erkesios, Oikophylaks kullanır ve tanrı kişisel mülkiyetin, malın, mülkün evin, avlunun, arsanın v.b. koruyucusu ve kollayıcısı olarak görülür.⁵⁶⁰ Zeus'un koruyucu özellikleri. Pontus Krallığı'nın güçlü şehirlerinde ve kalelerinde popüler olan Zeus Pyleios kültüründe toplanmıştır. Çünkü Pontus'taki Pylon tanrısı, Yunanistanda olduğu gibi, duvarların ve giriş kapılarının koruyucusu; kalelerin ve şehirlerin kollayıcısıydı.⁵⁶¹ Paphlagonia ve Pontus'da Zeus bölgelerin ve şehirlerin koruyucusu olarak görülürdü. Çünkü yerel köylüler, Anadolu'da köylülerin sosyal organizasyonlarının ilkel formları olarak yerli ve etnik topluluklar olarak gruplara ayrılırlardı. Zeus'a tapınanların çoğunluğu köyküler ve tapınak arazilerinde çalışan toprak hizmetçileriydi. Bunun nedeni ise, tanrının ana görevlerinden birinin doğal güçlerin ve mahsüllerin koruyucusu olmasıydı. Sonuç olarak Mihrdates Eupator döneminin şehir sikkeleri üzerinde ve Abonouteichos döneminin şehir yazıtlarında gördüğümüz gibi, Zeus Paphlagonia'da Poarinas ismiyle

⁵⁵⁶ Olshausen 1990, 1899; for the Iranian nature of the god, see Hojte 2004, 79-82

⁵⁵⁷ IGR III, 90

⁵⁵⁸ Hirschfeld 1888, no. 61; Kaygusuz 1984a, 63-68; Kaygusuz 1984b, 69-71192, 193, no. 16, 95

⁵⁵⁹ Marek 1993, 98, 178, 185, 186, no. 87; see also French 1996, 90, no. 9; Robert 1964, 36

⁵⁶⁰ Boltunova 1966, 30; Boltunova 1977, 179

⁵⁶¹ Mitford 1966, 475-490

tapınılmaktaydı.⁵⁶²

Poimen, Kuzey Anadolu'nun, özellikle Maryondinia'da, Frigyalı ve Trakyalı nüfusu arasında popülerdi.⁵⁶³ Aynı zamanda Yunanlılar Abonouteichos'da olduğu gibi Poimen'i Zeus ile bir tutarlardı. Pontus'ta, Zeus, Epikarprios ismiyle bereket tanrısı olarak tapınım görürdü. Epikarprios, Demeter ve Kore tanrıçalarının Hellenistik kültüyle; Attis ve Kybele'nin Karia ve Frigya kültü ile bağlantılıdır.⁵⁶⁴ Cerek'te arazi sahiplerinin koruyucusu, arazilerinin kurtarıcısı, karanlığın ve kötülüğün fatihi olarak görülürdü. Paphlagonia'da ailelerin ve mahremiyetin koruyucusu ve kollayıcısı olarak görülürdü.⁵⁶⁵ Zeus'un Zela'da bir sunağı vardı ve Roma döneminin yerel sikkeleri üzerinde Zeus Nikephore olarak betimlenirdi (Mithradates III'ün kraliyet sikkeleri üzerindeki Zeus Etaphore gibi). Bu betimleme Zeus'un şehirdeki halkın koruyucusu olduğunu gösterir.⁵⁶⁶ İmparatorluk döneminin diğer sikkelerinde tanrı doğa ve mahsüllerin tanrısı olarak dikenli tel tutar biçimde betimlenmiştir.⁵⁶⁷ Böyle semboller Zeus Epikorprios ile Zeus Karpophoros, Yunan kültü arasında bağlantı kurmamızı sağlar. Zeus'un doğa güçlerini kontrol eden ana özelliği ile birlikte mahsüllerin, köylerin ve ülkenin koruyucusu olarak görevleri, Onun kötülüğe karşı koruyucu karakterini açıklar.

Zeus kötülüklerden korunma ve iyileşme tanrısı olarak. Amaseia'da Zeus Bobeomenos olarak tapınım görür.⁵⁶⁸ Böylece tanrı insan hayatını tüm yönleriyle korumaktadır.

Hem ticaret hem de dinsel turizmin merkezleri haline gelen Karadeniz'in tapınak devletleri, bu özellikleriyle Anadolu'daki diğer kült yapılarındakilerden farklılık göstermektedirler: Hakkındaki bilgileri Strabon'dan öğrendiğimiz Komana Pontike, "Yenilmez" ve "Zafer getiren" Savaş Tanrıçası Ma'ya adanmış tapınağı ile Pontus Krallığı'nın dinî merkezi konumundaydı. Arazisinde yaklaşık 6 bin kutsal kölenin çalışıp yaşadığı tapınağın başrahibi de burada yaşamaktaydı. Tanrıçanın yılda iki kez gerçekleştirilen eksodosu'nda (kutsal prosesyonları) kral tarafından atanan söz konusu başrahip, soyluluğu temsil eden bir taç giyer ve onur sırasında kraldan sonra gelirdi. Bu dönemde kentlerden ve kasabalardan erkekler ile kadınlar

⁵⁶² RGAM I.12, 167*, no. 1, pl. XVII, 6

⁵⁶³ Schol. Apoll. Rhad. 2. 354

⁵⁶⁴ Anderson, Cumont & Gregoire 1910, no. 189

⁵⁶⁵ French 1992, 67; French 1996b, 88, no. 4. ,Mendel 1901, 28, no. 168

⁵⁶⁶ RGAM I.12, 159, no. 3

⁵⁶⁷ RGAM I.12, 160, no. 7, pl. XVI, 16

⁵⁶⁸ French 1996b, 89-90, no. 8

burada toplanrlar, Őenlik havası içinde tapınımrlarını gerçekleŐtirirler ve kutlamalarını yaparlardı.⁵⁶⁹ Ayrıca kendini tanrıçaya vakfederek, vücutlarından kazanç sağlayan kadınlar, kutsal fahiŐeler olarak hizmet veriyorlardı; anlaşılan o ki dinsel fuhuŐ bu çarkın önemli bir parçasıydı. Kappadokia KomanaŐı ile birlikte Anadolu’daki iki Ma Tapınağı’ndan biri olan bu kutsal mekânın kutlama ve ibadet yöntemleri Kappadokia’daki ile benzerlik göstermekte idi. Hatta Strabon’a göre, Komana Pontike Kappadokia’daki mabedin bir kopyasıydı. Tapınak kentinin, M.S. 2. yüzyılda “kutsal” sıfatıyla dokunulmazlık hakkı (asylia) elde etmiş olması, Ma kùltünün ve tapınağın, Roma yönetimi nezdinde de önemini koruduğunu gözler önüne sermektedir. Mimari görùntüsünün Roma imparatorları Traianus (M.S. 98-117), Septimius Severus (M.S. 193-211) ve Caracalla (M.S. 198-217) Dönemi kent sikkelerinde betimlendiği tapınağın tetrastylus (dört sütunlu) planlı olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷⁰

Tüm bu kùltlerin yanı sıra; Amastris’te Apollon, Ares, Aphrodite ve Hera; Komana Pontike’de Aphrodite; Amastris, Kimistene ve Komana Pontike’de Artemis; Ilgaz Kurmalar Köyü’nde Hera; Amisos’ta Athena; Kimistene, Enderion, Eukhaita ve Amisos’ta Demeter ve Kore Karadeniz’de önem kazanmış diğer Hellen kùltleridir. Ayrıca ticareti temsil eden Hermes kùltü, ticaretle uğraŐan hemen her Karadeniz kentinde görùlmekte, ancak tapınımının Trapezous ve Tios/Tieion kentlerinde oldukça önemli bir yer tuttuğu buluntulardan bilinmektedir.⁵⁷¹

Karadeniz’de görùlen Pers kökenli kùltlerin en önemlilerinden biri de, birçok özelliği bünyesinde barındıran Mithras kùltüdür: Hellenistik bir tanrı olarak ortaya çıkmış Mithras’ın, Hellenistik dönemde Karadeniz’de egemen olan Mithridatesler’e adını verdiği zannedilmektedir ki eğer bu doğruysa, kùltün bölgede gücünün ne derecede olabileceğine açık bir kanıttır. Roma’ya Kilikialı korsanlar aracılığıyla gelmiş olan bu kùlt, bu dönemden itibaren Romalı askerler arasında bir gizem dini olarak yaygınlık kazanmış; Karadeniz’de bulunan bu askerlerin sayesinde de, bölgedeki varlığını sürdürmüştür. Özellikle Trapezous’ta kùltün rağbet gördüğü, Tanrı’nın at üzerinde veya at ile birlikte tasvir edildiği, askeri niteliklerinin öne çıkarıldığı Roma Dönemi kent sikkelerinden anlaşılmaktadır.⁵⁷²

Anlaşılacağı üzere, Karadeniz’in her bir köŐesi, kùltler açısından ayrı bir

⁵⁶⁹ Öztürk 2010, s. 45

⁵⁷⁰ Öztürk 2010, s. 45

⁵⁷¹ Öztürk 2010, s. 44

⁵⁷² Öztürk 2010, s. 47

Çalışma konusu oluşturabilecek kadar dinsel zenginliğe sahiptir. Ancak bilinmelidir ki, burada ortaya koyabildiğimiz, buzdağının grnebiyen kısmıdır. Karadeniz Bölgesi'nin bilhassa kıyı kesim antik kentlerinin birçoğunun modern yerleşimler altında kalmış olması ve ayrıca bölgedeki arkeolojik ve tarihsel çalışmaların günümüze gelinceye değin oldukça ihmal edilmesi, bu coğrafyadaki dinsel hayatı sadece genel hatlarıyla ortaya koymamıza imkn vermektedir.⁵⁷³ Kltlerin idari ve ekonomik yapılanması, sosyal ve siyasal hayattaki etkisi ve birbirleriyle etkileşimleri ne yazık ki, antik yazarların anlattıkları ve bunlar üzerine yapılan kesin olmayan yorumlarla, ayrıca günümüze ulaşan az sayıdaki arkeolojik buluntularla sınırlı kalmaktadır. Hemen şunu belirtmeliyiz ki, antik kaynaklar ışığında Karadeniz Bölgesi'nde varlığını kanıtlayabildiğimiz kltlerin, nitelik ve nicelik açısından henüz bu aşamadayken, ne kadar zengin bir birikim ve çeşitlilik arz edebildiğini görmek bile bizi heyecanlandırmaktadır. Son dönemdeki arkeolojik kazılar ve araştırmalardan elde edilmeye başlanan yeni veriler ise, antik kaynakları doğrular şekilde, Karadeniz'in Antik ağda önemli bir dinsel turizm ve cazibe bölgelerinden biri olduğunu gösterir niteliktedir. Bundan sonra gerçekleştirilecek çalışmalardan elde edilecek sonuçların, bölgenin dinsel tarihi üzerindeki sis perdesini daha da kaldıracadıını ve böylece üzerinde yaşadığımız toprakların tarihsel ve arkeolojik öneminin daha fazla ortaya ıkacaadıını mit etmekteyiz.⁵⁷⁴

⁵⁷³ ztrk 2010, s.49

⁵⁷⁴ ztrk 2010, s. 49

9. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Genelde Karadeniz tarihi Anadolu tarihi ile iç içedir. Anadolu'ya ilk insan yerleşmeleri genelde Kafkasya üzerinden olduğundan Anadolu'ya ilk gelenler öncelikle Karadeniz'e uğramışlardır. Fakat Karadeniz'in hırçın doğası buralarda siyasi bir oluşum kurulmasına ilk başlarda izin vermediğinden buraya ilk gelenler daima dağlarda insan yaşamına elverişli yerlerde ve kıyılardaki ulaşımın kolay olduğu yerlerde birbirlerinden ayrı olarak yaşamışlardır. Buna bağlı olarak siyasi bir birliktelik oluşmadığından kalıcı kültürleri olmamıştır.

Karadeniz'e ilk gelenler sanıldığı gibi Yunanlılar değildir. Yunanlılardan önce bu bölgeye çeşitli zamanlarda çok değişik topluluklar gelmiştir. Bunlar arasında İ.Ö. 2000'den önce gelen kavimler olduğu gibi Hitit zamanlarında ve sonrasında özellikle Anadolu'nun Karanlık Çağında istilalardan kurtulmak amacıyla gelen Hitit ve Luvi gibi Anadolu toplulukları da vardır.

Karadeniz'in kuzey bölümünün bilinen en eski topluluğu Kimmeryalılardır. İ.Ö. 7. yüzyılda Lidyalılar tarafından tarih sahnesinden silinmişlerdir. Lidyalılardan sonra Traklar , İskitler gibi birçok kavim Karadeniz sahiline yerleşmişlerdir. Yunanlıların Karadeniz'de koloniler kurmasıyla Karadeniz tarihi onların kaynaklarına göre aydınlanmaya başlamıştır. Özellikle Herodot ve Ksenofon ile Strabon'un eserlerinden anlaşıldığına göre buralarda Yunanlılarla beraber bir çok topluluk vardı ve büyük ordularla savaş yapabilecek kadar birlik ve güce sahiptiler. Bunlar arasında İskitler, Kimmerler, Tibarenler,. Khaldlar, Kolkhlr gibi Türk ağırlıklı kavimler olduğu gibi daha sonradan bölgeye gelen ve bölgeye genel ad olarak topluluklarının isimlerini veren Lazlarda vardır.

Bütün bu kavimler aşama aşama yerleştikleri Karadeniz'e çok değişik isimler vermişlerdir. Bu isimler arasında "Pelagos o Pontikon", "Mare Euxinum", "Pontus Tauricus" isimler bulunmaktadır. Fakat antik kaynaklarda ve yazarlarda Karadeniz için ortak bir isim olarak "Ahşena" veya "Axenus'u (Axenos)" kullanıldığını görmekteyiz. Bu isimlendirmelerin ortak özelliği Karadeniz'i hırçın deniz, konuk sevmeyen deniz, zor yol, kara yol v.b. olarak açıklamalarıdır. Görüldüğü üzere Antik Çağda Karadeniz hep olumsuz olarak adlandırılmıştır. Günümüzde bu isimle anılması bu yüzden tesadüf değildir. Ancak yakın çağa geldiğimizde Karadeniz, "Hırçın Deniz", "Bizans Denizi", "Pontus Denizi", "Slav Denizi" gibi çeşitli devletlerin egemenliği altında isim değiştirdiğini görmekteyiz.

Pontus'un ad kökenine baktığımızda ise bu kelimenin ilk defa Homeros'un İlyada destanında karşımıza çıktığını görmekteyiz. Homeros Pontos'u genel anlamda "deniz" olarak tanımlar. Diğer Antik Çağ yazarlarına baktığımızda ise Postus'a; yol, geçiş yolu, deniz yolu gibi çok çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Bunlardan farklı olarak daha önce bahsetmiş olduğum Karadeniz'e olumsuz sıfatlar yükleyen yazarlar aynı şekilde Pontus'a da "misafir sevmez", "yabancı sevmez" gibi anlamlar yüklemişlerdir. Fakat Strabon Pontus'u kızdırmaktansa onu "Pontus Euksenos" yani "misafir seven deniz" olarak tanımlamıştır. Görüldüğü üzere çeşitli tanımlamalar yapılan Pontus'un Krallık olarak anılması Augustus dönemi yazarlarınca başlatılmış olup, bu durum da İ.S. 2. yüzyıl yazarları tarafından pekiştirilmiştir.

Bir başka önemli nokta ise Pontus bölgesinde etkili olan Kappadokia kültürüdür. Bölgede Kappadokia kültürün ve dilinin, bu yöreye yayılması, ayrıca halkının da bu kültürü benimsemesi dolayısıyla Hellenli yazarlar, Karadeniz bölgesini Pontus Kappadokia'sı olarak adlandırmışlardır.

Bölgesel coğrafya olarak Pontus'u en iyi tanımlayan Amasyalı Strabondur. Strabon Pontus'un sınırlarını: "Bölgenin kuzey sınırını Karadeniz⁵⁷⁵, batı sınırını, Paphlagonia'lıların bölgesinden Halys sayesinde ayrılan yöre oluştururdu.⁵⁷⁶ Güneybatıda, Galatların Trokmoi kabilesinin yerleşim bölgesiyle sınırını Aşağı Halys (Kızılırmak) havzası ve Halys'ın bir kolu olan Kappadoks (Delice Çay) ile Skylaks (Çekerek) ırmağının yüksek havzası belirlerdi.⁵⁷⁷ Güneyde, Kappadokia sınırı Tauros'lara paralel dağlık bir bölge olan Khammanene arazisinin en doğu ucuna kadar uzanırdı.⁵⁷⁸ Güneydoğuda, Iris ve Halys'ün kaynakları arasında bölge sınırı devam eder; doğuda, Lykos'un (Kelkit) kaynağının⁵⁷⁹ aşağısındaki Armenia Minor'a karşı ve Trapezus'un doğusundaki Kolkhis'e doğru uzanırdı.⁵⁸⁰ Bölgenin Kolkhis ile olan sınırı ise, Gürcü dilinde Adcharistsqali diye tanımlanan Absarros/Apsarros ırmağı belirlemiştir." Pontus bölgesi her yönüyle her daim ele geçirilmek istenen bir bölge olmuştur ve birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır.

Şimdi ise bu bölgenin neden bu kadar çok tercih edildiğine değineceğim. Öncelikle Iris (Yeşilirmak) ve Lykos vadileri arasında kalan bölgeye bakmak gerekir. Burada bulunan ovalar ve platolarda çok büyük tarımsal faaliyetler yapılmıştır.

⁵⁷⁵ Strab. XII. 1. 1 c. 533

⁵⁷⁶ Strab. XII. 3. 1–2 c. 541; 9 c. 544; 12 c. 546

⁵⁷⁷ Strab. XII. 3. 39 c. 561

⁵⁷⁸ Strab. XII. 1. 1 c. 533; 10 c. 540

⁵⁷⁹ Strab. XII. 3. 13–15 c. 547

⁵⁸⁰ Strab. XII. 3. 17–18 c. 548

Sadece geçmişte değil günümüzde de bu tarımsal aktiviteler hala devam etmektedir. Pontus halkı da bu tarımsal faaliyetleri güçlü bir ekonomiye çevirmesini bildi ve bu bölge endüstri ve ticari bakımından çok gelişti. Bu durum beraberinde, yörenin gerek kendi içindeki yerleşim dokusuyla gerekse Küçük Asya ve diğer komşu bölgelerle bağlantısını sağlayan iyi derece örgütlenmiş, düzenli antik yol ağına sahip olmasını sağladı. Bu bölgeyi en iyi bilen Strabon'un, bölgeyi birçok bölüme ayırdığını görmekteyiz.

Pontus İmparatorluğu siyasi oluşumunu, Pers egemenliğinin sona ermesinin ardından gerçekleştirilmiştir. Zaman içinde devletin sınırları batıda Kızılırmak ve Terme çayı veya Paphlagonia, kuzeyde Karadeniz, doğuda Kolkhis ülkesi, güneyde Galatia veya Kapadokia olmak üzere genişlemiştir. En geniş sınırlara VI. Mithradates döneminde ulaşmıştır. VI. Mithradates en başından beri hep yayılımcı bir politika izledi ve batıda Ege adalarına kadar ulaştı. Pontus Krallığı hiç şüphesiz en parlak dönemini onun zamanında yaşamıştır.

Mithradates V'in Sinope yakınlarında arkadaşları tarafından öldürülmesinden sonra Krallığın başına VI. Mithradates'in geçtiğini biliyoruz (İ.Ö. 120-121). VI. Mithradates doğumundan itibaren antik yazarlara göre birçok doğa olayı ile bağdaştırılmıştır. Ona birçok lakap takılmıştır ki bunların en başında Dionysos gelir. Bunu gerek heykeltıraşlık eserlerde gerekse sikkeler üzerinde betimlemelerinden anlayabiliriz. Onun tahta çıkmasının çok sıkıntılı olduğunu biliyoruz. Annesi Laodike tarafından sürekli zehirlenmek istenmiştir. Kral da bu durumdan hem kaçarak hem de zehirlere karşı panzehir geliştirerek kurtulmuştur. Kaçtığı dönemlerde Kral kendini vahşi hayata o kadar alıştırmış ki geri döndüğünde, hem hayatına kastetmek isteyen suikastçılardan kurtulmuş hem de vücut yapısını her çeşit cesaret gerektirecek zorluğa uzun süre dayanabilecek bir seviyeye getirmiştir.

Mithradates VI. krallığının ilk yıllarından itibaren hep topraklarını genişletme politikası izlemiştir. VI. Mithradates bu genişleme politikasını izlerken dikkat ettiği konuların başında ordu geliyordu. Ordusu çok çeşitli birliklerden oluşuyordu ve bu askerler çok sıkı bir eğitimden geçerlerdi. Konumuzu değerlendirmeye devam edecek olursak VI. Mithradates, Romanın kendi iç meseleleriyle uğraşmasını ve diğer Hellenistik krallıkların kendi aralarındaki çekişmeleri fırsat bilerek doğu ve kuzey Karadeniz'de birçok kavimin kontrolünü ele geçirmiştir. Kral ilerleyen yıllarda barbarlara karşı Karadeniz bölgesinde bulunan kentlerin koruyucusu ve kurtarıcısı olarak karşımıza çıkar. VI. Mithradates'in büyük başarılarından sayılan

başka bir durum ise o dönemde yenilmez olarak anılan Skythia'lıları yenilgiye uğratmış olmasıdır. Böylelikle Pontus Kralı VI. Mithradates Skythia'lılara karşı zafer anıtı diken ilk kral oldu. Mithradates Eupator Skytia'lılar ile mücadele veren Diophantos'a da hem silah hem de asker yardımında bulunduğu biliyoruz. Bu da Mithradates Eupator'un izlediği savaş politikalarından biridir. Mithradates Bosporos'taki Pontus hakimiyetini yeniden sağladıktan sonra Iustinus'un da dediği gibi Anadolu'nun tamamını ele geçirmeyi kafasına koymuştu. Hatta bunun için yanına arkadaşlarını da alıp gizlice hem ekonomik hem de askeri açıdan stratejik olan yerleri bizzat kendisi tespit etmiştir. Bütün bunlarla da kalmayan Mithradates Eupator düşmanların yaptığı gibi kış aylarında ziyafetler yerine, ordusuyla ilgilenmeyi tercih etmiştir. Komutanlarıyla talimler yapmış, çeşitli turnuvalar düzenledi koşu, at ve güç yarışlarına bizzat kendi de katıldı. Buradan da anlaşılacağı üzere Mithradates'in orduya ne kadar önem verdiği çok açık bir şekilde bellidir. Bunun sonucunda da zorluklara karşı oluşturmuş olduğu bu ordu birçok zafer kazandı. Sonunda tüm Pontus'un ardından Kappadokia ve Kolkhis'i de ele geçirdi. Sadece doğudan batıya doğru uzanan kıyıları ele geçirmekle yetinmeyen kral Armenia Minor'a kadar olan kıyıları da topraklarına kattı. Bu durumu İ.Ö. I. yüzyılın İ.Ö. 63 yılına kadar Karadeniz bölgesi kentlerinde bulunmuş olan sikkeler çok iyi açıklamaktadır. Bu sikkelerde Pontus etkisi açıkça görülmektedir. Bosporos'a bağlı kentler dışında günümüzde Romanya ve Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan bazı kentler de bile Mithradates'in etkisi epigrafik bulgular dahilinde görülmektedir. Görüyoruz ki bazı yerler dışında Karadeniz'in tek hakimi ve koruyucusu VI. Mithradates Eupator'dur. Kralın İ.Ö. 120 yılında tahta çıkışından itibaren savaşlar, ayaklanmalar ve diplomasiyle geçen uzun yıllardan sonra, antikçağ Karadeniz tarihinde, Karadeniz havzası büyük ölçüde ilk kez bir kralın egemenliği altına girmiştir. Bu durumun da Romalıları rahatsız etmesi beklenen bir sonuçtu. Hemen yanı başlarında çok hırslı bir kral ve onun önderliğinde böyle güçlü bir İmparatorluğun olması Roma'yı tedirgin etmişti. VI. Mithradates bir yere kadar Roma'ya itaat etti. Bu durum İ.Ö. 109-108 yılında Mithradates'in Bithynia Kralı Nikomedes III. Euergetes'le anlaşma yaparak Paphlagonia'yı işgal edince son buldu. Roma bu duruma bir son vermesini istemişse de Mithradates o bölge topraklarının miras olduğunu söyleyerek reddetmiştir. Hatta bununla yetinmeyen kral Galatia bölgesini de topraklarına katmıştır. Bu bölgeyi elinde tutmak için Mithradateion adında bir kale inşa ettiğini bilmekteyiz. Tabi bütün bu durumlar o dönemde

Roma'nın Afrika ve Kuzey Avrupa'daki meseleler ile ilgileniyor olmasından kaynaklanmaktadır. Roma bu meseleleri hallettikten sonra Küçük Asya ve Akdeniz havzası ile yakından ilgilenmeye başladı. Roma'nın bu tutumu Mithradates'i tedirgin ediyordu. O da İ.Ö. 102 yılında elçilerini Roma'ya gönderdi. Amacı; Roma Senatörlerinden bazılarını parayla satın alıp huzursuzluk çıkarmak ve Paphlagonia-Galatia bölgelerindeki hakimiyetini güçlendirmek istemesidir.

VI. Mithradates'in diğer bir amacı ise; Kappadokia Kralı Ariarathes VII Philometor'la kız kardeşi Laodike'nin oğullarını öldürmektir. Fakat Bithynia Kralı III. Nikomedes, ondan önce hareket ederek bu bölgeyi istila etmişti. Bununla da kalmayan Nikomedes, Mithradates'in kız kardeşi Laodike ile evlendi. Bu duruma sinirlenen Mithradates, Nikomedes'in konuşlandırmış olduğu bütün garnizonları Kappadokia'dan sürdü. Yeğeni Ariarathes VII Philometor'u Kappadokia kralı ilan etti. Mithradates yeğenine güvenmiyordu. Onu oyuna getirmeye çalıştı ve bu yeğeni tarafından fark edildi. VII. Ariarathes kısa süre çok büyük bir ordu topladı. Böyle bir savaşın Mithradates tarafından bir yıkım olacağından, Mithradates küçük bir oyunla yeğenini kendi elleriyle öldürmüştür. Bu taktiksel davranışından sonra 8/9 yaşlarındaki oğlunu Ariarathes IX Eusebes Philopator unvanıyla Kappadokia kralı ilan etti. Tüm bu toprak çekişmeleri beraberinde hem Mithradates'in hem de onun karşısında olan III. Nikomedes'in Kappaodokia ve Paphlagonia bölgelerini kaybetmelerine neden olmuştur. Bu sıkıntılar tabi ki de büyük bir Roma düşmanı olan VI. Mithradates'i yıldırmadı. O Armenia Krallığı'nın başına geçen II. Tigranes'i bir şekilde kullanarak Kappadokia topraklarını dolaylı yoldan da olsa geri kazandı. Bu da onun gerçekten ne kadar hırslı bir Kral olduğunu tekrar gözler önüne sermektedir. Roma da bu durum karşısında Sulla'yı görevlendirdi. Sulla da üzerine düşen görevi yaptı ve Kappadokia'yı gerek diplomasi yeteneğini gerekse savaş gücünü kullanarak geri aldığını görmekteyiz. Ayrıca Mithradates'in Kappadokia'daki emellerine ters düştüğü için Bithynia kralı IV. Nikomedes'i tahttan indirip yerine iyi, faydalı lakaplı Sokrates'i Bithynia kralı ilan ettiği de görülmektedir. Fakat İ.Ö. 89 yılında Roma devreye girer ve VI. Mithradates hiç bir sorun çıkarmadan hatta kendinin tahta çıkardığı Sokrates'i bile kendi elleriyle öldürerek hem Kappadokiadan hem de Bithynia'dan vazgeçer. Bazı Romalı generaller Mithradates Eupator'dan yapılan masrafların karşılığını isterler. Kral bunu kesin bir biçimde reddeder. Generaller Mithradates'in güçlü ordusuyla savaşmayı göze almazlar. Bithynia Kralı IV. Nikomedes'i devreye sokup onun Amasra'ya kadar olan bölgeyi istila edip yağmalamasını

sağladılar. Mithradates bu konuda değişik bir strateji uygulamış, savaşa başlamadan önce, yeterli nedene sahip olmak ve savaşın suçunu onlara yüklemek için söz konusu toprakları zaten boşaltmıştı. Roma'ya elçiler göndererek haklılığını ispatlama yoluna gitti. Fakat, Roma elçisi Manius Aquillius'un uzlaşmaz tavırları ve açgözlülüğü yüzünden, Romalılarla olası bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu gören Pontos kralı, geniş kapsamlı savaş hazırlıklarına başladı . Başka bir taraftan da Pontos ve civarındaki bölgelerden bulunan altın, gümüş, demir ve bakır gibi madenleri işleyerek bir anda Küçük Asya'nın değil dünyanın zengin krallarından biri oluvermişti. Gerek Anadolu'da gerekse başka bölgelerde birçok kavimle ittifak kurdu. Galatları dahi yanına çekmeyi bilen Mithradates çok güçlü bir konuma geldi. Ayrıca Pontos topografyası gibi sık ormanlarla kaplıydı ve gemi yapımı için her çeşit malzemeye sahipti. Özellikle yörede bulunan bol miktarda kaliteli sedir, servi, ladin, çam ve kestane ormanlarının yanı sıra, yelken yapımı için keten; ipler için kenevir ve balmumu; gemi kalaslarının korunması içinse zift üretimi başta geliyordu. Bu nedenle Mithradates, kısa süre içinde çok güçlü bir donanma oluşturdu. Bu da Onu hiç de hafife alınmayacak biri yapmaya yetiyordu.

Görülüyor ki Mithradates Eupator Anadolu'da ve Karadeniz'de, her zaman Roma emperyalizmine karşı bir mücadele içindedir. Çünkü Roma İmparatorluğu hükmettiği her kavmi her yönden sömürmekteydi. Ayrıca Mithradates kendisini ikinci bir İskender olarak görüyordu. Bu yüzden Roma'yı ancak kendisinin durdurabileceğine inanıyordu. Böyle düşünmesinin haklı nedenleri tabi ki de vardı. Roma Küçük Asya'da ve civarında hiçbir Hellenistik krallığın büyümesine, kendi aralarındaki ittifak'a hatta ticaret yapmalarına bile izin vermiyordu. Bu krallıkları hem askeri hem ekonomik yönden sömürüyordu. Aslında Eupator'dan önce Mithradates V zamanında Roma ile Pontus arasındaki ilişkiler iyiydi. Fakat Romalılar her zaman olduğu gibi yaptığı ittifakları çıkarları doğrultusunda bozuyorlardı. Mithradates'in Roma'dan bu denli nefret etmesinin geçerli nedenlerinin olduğunu görüyoruz. Bu durumu destekleyen ifadeleri antik yazar Sallustius'ta görebiliriz. Sallustius, Roma'nın paraya ve güce olan büyük hırsından; sahip oldukları her şeyin çalıntı olduğundan söz ederken, Mithradates'in belki de bu yüzden düşman olduğunu söylemektedir. Mithradates Roma'nın bu tutumuna karşı çok iyi bir politika izlemektedir. Küçük Asya ve Hellen halkına uyguladığı hoşgörü politikası çok başarılı olmuştur. Roma ile yaptığı savaşlarda Anadolu'nun kurtarıcısı rolünü üstlenmiştir. Ayrıca çevresinde bulunan yüksek rütbeli kişilerin, zenginlerin

ve bilim adamlarının Hellenli olması bütün Hellen halkını kendi tarafına çekmişti. Hatta Mithradates Eupator adına Delos adasında mermer bir tapınak inşa edilmiştir. Burada Dionysos lakabıyla onurlandırılmıştır. Burada Hellas ve Part kökenli dostlarının da olduğu kalkan içinde 12 adet portresi işlenmiştir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Pontos Krallığı'nda hem Hellen hemde doğu kültürlerinin çok açık bir şekilde iç içe olduğunu göstermektedir. Mithradates birçok kentte bastırmış olduğu sikkelerde de kendini Hellenli olarak yansıtmaktan geri almamıştır. Fakat tüm bu sikkelerin yanında kendisini İskender gibi gösterdiği çok sayıda sikkede bulunmaktadır. Her şekilde kendisini Anadolu'nun kurtarıcısı olarak gösteriyordu. Bu politikasında bir dereceye kadar başarı göstermiştir. Birbirinden çok farklı kavimleri ve insanları kazanmasını iyi bilen Mithradates, iç çekişmelerin yaşandığı Roma'daki bazı rejim karşıtlarını yanına çekip onlardan faydalanmasını iyi biliyordu. Anadolu'daki halkın ise bağımsızlık duygularını ön plana çıkartıp onları yanına çekiyordu. Buradan da Mithradates'in hitabet yönünde çok gelişmiş olduğu sonucuna varabiliriz. Buradan şu yargılara varabiliriz: Mithradates Eupator hem sarayında hem de idari yapılanmasında hatta kendi kişiliğinde bile her zaman Hellen ve Pers olgularını yansıtmıştır. O Hellen'lerin akılcılığını Pers'lerin ise yayılımcı politikasını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı bildi ve düşmanlarının her daim en büyük korkusu olmayı başardı.

Mithradates Eupator dönemi, Anadolu'daki Karadeniz kentlerini değerlendirecek olursak; Pontus İmparatorluğu'na başkentlik yapmış olan Amaseia'dan başlamak yanlış olmaz. Pontus hakimiyeti döneminde Amasei'da çok fazla imar faaliyetleri olmuştur. Özellikle Mithradates Eupator döneminde bir kültür başkenti haline gelmiştir. Bu durumu en iyi anlatan kendisi de bir Amasyalı olan Strabondur. Strabon: “Benim kentim, içinden iris Irmağı’nın aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Zira burası yüksek ve çok sarp bir kaya olup dimdik iris Irmağı’na doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan surlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine bağlıdır ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler. Bu alan içinde kralların hem sarayları hem de anıt mezarları bulunur. İki sivri tepe birbirine tamamen dar bir geçitle bağlıdır. Burası her iki tarafta kıyidan ve varoşlardan beş veya altı stadia yüksekliktedir ve bu geçitten tepelere bir stadia’lık, hiç bir kuvvetin aşamayacağı, dik bir yokuş daha vardır. Bu kayaların

içinde sarnıçlar da bulunur; fakat kentin bu kaynaklardan faydalanmasına olanak yoktur. Buradan, bir tanesi ırmağa, bir tanesi de boğaza doğru olmak üzere kayalara, boru şeklinde iki tane kanal oyulmuştur. Irmağın üzerine, bir tanesi kentten varoşlara, diğeri de varoşlardan dışarıya olmak üzere iki köprü kurulmuştur; kayalığın yukarısında olan dağ bu köprüde son bulurdu''. Görüldüğü üzere Strabon şehrin durumunu çok iyi açıklamıştır. Şehir M.Ö. 183 yılından sonra politik önemini kaybetmiştir. Çünkü Mithradates Eupator hem Roma'nın baskısı hemde stratejik açıdan daha önemli bulunduğu başkenti Sinope'ye taşımıştır. Fakat burada daha sonra bir Zeus Stratios tapınağının inşa edildiğini görmekteyiz. Bu durumu da şöyle açıklayabiliriz: Şehir politik önemini kaybetmiş olsa da dini yönden faaliyetler hala devam etmektedir. Şehrin ne derece önemli olduğu Pontus krallarına ait olduğu düşünülen, 21 adet Kral Kaya Mezarından da anlaşılmaktadır. Bu mezarların dik kayalar oyulup yapıldığını biliyoruz. Bunun nedeni; öldükten sonra dirileceğine inanan Pontus kralları, bu mezarlara ulaşılmasını engellemek istiyorlardı.

Amaseia'daki kale'den söz edecek olursak; bu kale denizden 700 metre yükseklikte kayalık bir tepeye sağlam bir biçimde oturtulmuştur. Birçok kez el değiştiren bu kaleye her dönemde çeşitli eklemeler yapılmıştır. Mithradates Eupator döneminde Enderun Kalesi olarakta anılan İç Kale'de çeşitli inşa çalışmaları olmuştur. Bu kale her dönemde olduğu gibi Mithradates Eupator döneminde de hem siyasi açıdan hem de askeri açıdan çok önemli bir konuma sahipti. Şehri her yerden görmesiyle bir gözetleme kulesi özelliği taşımaktadır. Aniden yapılacak savaşlar için çok önemli bir yapıydı. Günümüzde de hala ayakta olan kale şu an turizm için önemli bir yapıdır.

Zela'ya baktığımızda ise, Zela Strabon'un da dediği gibi erken dönemden itibaren bir kent olarak değil daha çok Pers'li tanrıça olan Anaitis'e adanan bir tapınağın bulunduğu ve burada tapınak köleleri ile rahibe'nin yaşadığı yer olarak anılmaktadır. Anaitis büyük bir ihtimalle Pontus döneminde ortaya çıkmış bir tapınımdır. Bu durumu Strabon desteklemektedir. Strabon Pontus'luların önemli kararlar için yeminlerini burada ettiğini söylemektedir. Burada ayrıca Men-Ma tapınımı da bulunmaktadır. Pontus Kralları bu tanrılara olan bağlılıklarını onlara adanmış oldukları tapınaklarla göstermektedirler. Zela'nın bir diğer özelliği ise Pontus kralları ile Roma arasında yapılmış olan iki önemli savaşa ev sahipliği yapmış olmasıdır. İlk savaş Mithradates Eupator ile Gaius Valerius Triarius arasında olup Mithradates'in zaferiyle sonuçlanmıştır. İkinci savaş ise; Caesar ile Pharnakes

arasında olup Caesar'ın zafer ile sonuçlanmıştır. Bu savaştaki önemli nokta ise Caesar tarihe geçen Geldim, Gördüm, Yendim" (Veni, Vidi, Vici) sözlerini burada söylemiştir. Ayrıca Zela'nın Mithradates Eupator döneminden itibaren sikke bastırmaya başladığını biliyoruz.

Gaziuara, Zela'ya bağlı bir kent olup, Pontus'lu kralların sikke bastırdıkları ikametgah adresi olmuştur. Romalı tarihçi Lucius Cocceianus (163-229) VI. Mithradates'in Roma ordusundaki mızrakçılara karşı burada savunma pozisyonu aldığını bildirmiştir. Ayrıca bu kentte Mithradates'in sikke bastırdığını, burada bulunan kalede Roma ordusuna karşı savunma pozisyonu aldığı ve Mithradates'in kendi hazinesini bu kalede sakladığı bilinmektedir.

Kabeira kenti, Mithradates döneminde başkent olmuş, kral burada bir saray inşa etmiştir. Kabeira'nın Politik yönünün yanı sıra hemen yakınında bulunan kalede kral kıymetli eşyalarını burada sakladı. Eupatoria kuşatıldığı zaman kral burada saklanmıştır.

Eupatoria, Mithradates Eupator tarafından İris nehri yakınlarına kurulmuş kısa ömürlü bir kenttir. Bu kent hakkındaki bilgilerimiz sınırlıdır. Yine Strabon tarafından öğrendiğimiz bilgilere göre burada; çok güzel üzüm bağları, zeytinlikler ve diğer bütün nimetlerle doludur. Pontus krallarının en önemli tapınağı Komana Pontica'da bulunuyordu. Bu tapınak tanrıça Ma'ya adanmıştı. Komana Pontica politik yönden Pontus krallarına bağlıdır. Fakat kendilerine özel hazineleri ve rahiplerin kullandıkları kutsal arazileri mevcuttu. Bu bakımdan bu kentin iç işlerinde kutsallığından dolayı serbestliğini görmekteyiz. Buradaki halkta krallara tabi olmakla beraber aslında başrahibe bağlıdır. Başrahip kentte çok önemli bir konuma sahipti. Kaçaklara sığınma hakkı tanıdıkları gibi krallığa hiç bir vergi de vermezlerdi. Bu yüzden burası refah seviyesi yüksek ve kalabalık bir kent olmuştur. Bu da onu önemli bir ticaret merkezi haline getirmiştir.

Strabon: "Eupator Sinope'de hem doğdu, hem de yetişti ve buraya özel bir onur payesi verdi ve krallığının metro polisi olarak kabul etti. Sinope, hem doğa hem de insanlar tarafından çok güzel bir şekilde süslenmiştir" der. Ayrıca Mithradates Eupator döneminde balıkçılıkta çok gelişmiş olduklarından bahseder. Sinope diğer kentlerde olduğu gibi Eupator döneminde altın çağını yaşamıştır. Kent antik kaynaklardan öğrendiğimiz bilgilere göre bu dönemde surlarla çevrilidir. Gymnasion, agora gibi yapıların yer aldığı bir kenttir. Hem Anadolu hem de Sinope için Mithradates VI Eupator'un Krallık yılları çok büyük önem taşımaktadır. Uzun

bir süre Pontus Krallığının başkentliğini yapan Sinope bu dönemde her yönden gelişme göstermiştir ve II. Kolonizasyon dönemi sonrasında elde ettiği üstünlüğe tekrar kavuşmuştur.

Bu durumu en güzel biçimde açıklayan Texier şöyle demiştir: “Bu prens, vatanına önem vererek süslü binalar yaptırdı, tapınaklar ve kemer altları tershaneler meydana getirdi; fakat şimdi bunlardan eser kalmamıştır. Yeni Sinop şehri, eskinin yıkıntılarıyla yapılmıştır; böylece sanat açısından bir önemi yoktur. Burada ne Bizanslılar ne de Türkler, dikkat çekici eserler meydana getirmişleridir”.⁵⁸¹ Görüyoruz ki Eupator döneminde kent hem ekonomik hem siyasi açıdan çok gelişmiştir. Ayrıca konumundan ve arazi yapısından dolayı zapt edilmesi zor bir kent olduğundan her dönemde fethedilmek istenmiştir. Eupator döneminde sikkeler üzerinde kendi portresinin yanı sıra tanrıça figürleri, Dinosos portreleri ve Pontus'un arması olan ay-yıldız kullanılmıştır. Texier'in dediği gibi eski kentin üzerine yeni bir kent kurulduğundan günümüze yok denecek kadar az buluntu gelmiştir. Bu buluntular genel itibariyle sikkelerle sınırlıdır. Günümüze ulaşan en önemli yapı Balatlar olarak adlandırılan yapı kompleksidir. Büyük ihtimalle Mithradates'ler dönemi idari bir bina veya saray olarak kullanılan bir yapıydı. Roma ve Bizans döneminde yapıya eklemeler yapılmıştır.

Amisos'unda diğer kentler gibi altın çağını Eupator döneminde yaşadığını biliyoruz. Eupator'un burada da birçok yapı inşa ettiğini ilk başta Starabon olmak üzere bazı antik yazarlardan da öğrenmekteyiz. Bu kentti tapınaklarla süsleyen Eupator, kente bir bölüm daha eklemiştir. Buraya da ünvanı olan Eupatoria adını vermiş, sarayını da burada yaptırmıştır. Eupator döneminde yapılan imar faaliyetleri nüfus artışıyla paraleldir. Uygulanan kapsamlı bir inşaat programı yerel zanaatkarlara da ek gelir kaynağı olmuştur Bu gereksinimin doğmasının en büyük nedeni ekonominin çok gelişmiş olmasıdır. Şehir özellikle III. Mithradates savaşının başlangıç aşamasında çok büyük gelişmeler göstermiştir. Fakat yine bu savaşlar sırasında ekonomik açıdan çok büyük kayıplar yaşanmıştır. Çünkü kent o kadar zengindir ki savaşlar esnasında Romalıları oldukça cezp etmektedir. Çok büyük bir kütüphaneye sahip olan kent, savaşlar esnasında Romalılar tarafından istila edilince buradaki kütüphane Lucullus tarafından Roma'ya taşınmıştır. Bu da şehrin kültürel açıdan da ne kadar geliştiğini göstermektedir. Eupator döneminde bol miktarda bakır

⁵⁸¹ Texier, 2002, 210

sikke basılmıştır. Aynı dönemde ise başkent olan Sinope'de bronz sikke basılmıştır. Bol miktarda basılan sikkeler ekonomik gelişmeyle doğru orantılıdır. Günümüze Eupator dönemine ait yok denecek kadar az olan buluntular genel olarak sikkelerle sınırlıdır. dönem sikkelerinde Artemis, Dionysos, Amazon Lykastia (?), Herakles ve Apollon gibi Tanrıların ve kahramanların portreleri bulunur. Ayrıca Samsunlu yazar olan Baskın, yol çalışmaları sırasında bulunan oda mezardan bahseder. Altın bilezik ve yüzüklerle, takılar, cam, mermer ve seramik parçalarla dolu olduğunu söyleyen yazar, aynı zamanda bu mezarın Eupator dönemine ait olduğunu söyler.

Kotyora'da, Amaseia ve Sinope'de olduğu gibi Eupator döneminde çok büyük gelişmeler olmamıştır. Burada Pontus dönemine tarihlenen en dikkat çekici yapı Ünye kalesinde bulunan kaya mezarlarıdır. Dor mimarisi özelliği taşıyan bu mezarlar, Pontus'un ileri gelenlerine ait olmalıdır. Yine Ordu'ya bağlı Delikaya köyünde bulunan kaya mezarları da bu mezarlara çok benzer. Bun mezarların da Pontus'un ileri gelenlerine ait olması gerekir. Çünkü başkent Amaseia'da bulunan mezarlarla aynı mimari özellikleri yansıtmaktadır. Kotyora, limanı sayesinde iç bölgelerden gelen ticari malzemenin kolayca başka kentlere ihracında rol oynamıştır. Kotyora'nın kıyı kenti olması ve bakır-kurşun gibi zengin maden yataklarına sahip olması bakımından da çok önemlidir.

Kerasus, Anadolu'daki tüm Karadeniz kentleri gibi en parlak dönemini Mithradates VI ile yaşamıştır. Kerasus bu dönemde çok önemli bir ticaret merkezi değildi. Bunu ele geçen sikkelerden anlamaktayız. Bazı sikkelerde bir elinde mendil bir elinde çoban değneği tutan keçi adam bulunmaktadır. Odun ve koyun ticaretinin yoğun olduğu kentte ayrıca mısır, sebze ve meyve üretimi de yoğundur. Kentteki en önemli yapılardan biri Pontus döneminde yapıldığı söylenen Giresun kalesindeki sur duvarlarıdır. Bu kalenin Pontus için önemi ise her yeri kuşbakışı gördüğünden saldırılarda ve savunmalarda çok faydalı olmasıdır.

Trapezus, Mithradates Eupator'un egemenlik yıllarında bu kentti ele geçirdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu dönemde kentten vergi dahi almadığı bilinir. Aslında burada üzerinde durmamız gereken nokta, tüm bunlardan 1400 yıl sonra kurulacak olan Trabzon Devleti ile Pontus arasındaki bağlantıdır. Çünkü bu devletler hem kuruldukları coğrafya bakımından hem de ikisi de tarih sahnesinde Pontus Devleti olarak anılması bakımından birbirleriyle çok bağlantılıdır. Fakat bu iki benzerlik haricinde, bu devletler arasında pek benzerlik yoktur.

Pontus Krallığı idarecilerinin Trabzon'a yönelik doğrudan bir siyasi

girişimine rastlayamıyoruz. Bu durum idarecilerin doğu sınırını güvende görüyor olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Eupator döneminde de Ermeni kralı Tigran ile iyi ilişkiler kurulmasıyla doğu sınırı güvendedir. Bu sayede genişleme politikaları hep batı yönünde olmuştur.

Sonuç olarak Mithradates Eupator'u Pontus İmparatorluğu'nun başına geçmeden önce de sonra da incelediğimizde, Eupator'un faaliyetlerinin büyük bir kısmını Roma'dan ayrı tutmak imkansızdır. Zaten yapılan araştırmalar Mithradates Eupator'un Roma savaşları sırasında ve bunun öncesinde gerçekleştirdiği Roma karşıtı politika üzerinedir. Eupator'un bu propagandası, kraliyet propagandasıyla çok yakından ilgilidir. Eupator Pontus Krallığı'nın başına geçtiğinden itibaren her zaman genişleme politikası izlemiştir. Hiç vakit kaybetmeden Krallığı'nı güçlendirdi. Ordusunu hep genç nüfustan oluşturdu. Onları, bizzat kendisinin de katıldığı sıkı bir eğitimden geçirdi. Denizlerdeki hakimiyeti de sağlamak için donanmasını çok güçlü bir duruma getirdi. Mithradates Eupator izlemiş olduğu hoşgörü politikasıyla ve fetih yoluyla Karadeniz'deki ve Anadolu'nun bir çok bölgesindeki yeri ele geçirmiştir. Kral çok kısa zamanda çok tecrübeli komutanlarıyla beraber, Roma baskısında bulunan Hellen halkını bu baskıdan kurtardı. Bu durumu kendi lehine çok güzel kullanan Mithradates Eupator, Hellen halkının duygularından faydalananarak birçok kavmi hiç savaşmadan topraklarına katmıştır. Bu da onu Roma'ya karşı kurtarıcı olarak adlandırılmasını sağlamıştır.

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de Karadeniz bölgesinde bol miktarda bakır, demir ve gümüş gibi madenler bulunmaktadır. Mithradates de Karadeniz'in bu zenginliğinin farkına varmıştır. Öyleki bu tür yerleri bizzat kendisi keşfetmiştir. Bu madenleri sürekli işler hale getirip bunları hem silah yapımında kullanıp hem de ticaret yapmıştır. Mithradates kısa zamanda çok zengin olmuştur. Bununla da kalmayan kral, çok büyük bir donanma meydana getirmek için Kafkas Dağları'nın bulunduğu bölgeyi ele geçirmiştir. Çünkü bu bölge kereste, yelken, ip ve zift gibi gemi yapımında kullanılan malzemelerle doluydu. Mithradates Eupator'un kısa zamanda birçok zengin doğal kaynaklarını ele geçirdiğini görüyoruz. Bununla birlikte Anadolu'da hızla yükselen hakimiyeti daha da artmış oldu.

Mithradates Eupator Küçük Asya ve Karadeniz'in zenginliğinin farkındaydı. Bu yüzden buraları ele geçirmek için çok büyük planlar yaptı. Roma'nın başka bölgelerdeki sorunlarla ilgilenmesini fırsat bilen kral III. Nikomedes ile diplomasi ilişkileri kurarak son derece önemli bir konuma sahip olan Paphlagoni bölgesini

topraklarına kattı. Roma bu duruma tepkisiz kalmayıp hemen bölgeyi geri istedi. Fakat kral bölgeyi Roma'ya vermek yerine Galatia bölgesini de topraklarına kattı. Daha sonra hırslı Eupator Kappadokia bölgesini de ele geçirdi.

Kısa zamanda, Pontus'u bir krallık haline getiren Mithradates Eupator Karadeniz'deki ve Küçük Asya'daki emellerine ulaşmak için her zaman çok dikkatli bir propaganda izlemiştir. Ekonomi olarak, en stratejik yerleri tespit edip madenleri işlemeyi çok iyi bilmiştir. Diplomasiye de çok büyük önem veren kral, Roma'ya karşı olan devletlerle çok yoğun ilişkiler kurmuştur.

Mithradates İtalia'daki Roma yandaşlarıyla çok büyük bir savaşa tutuşmuş haliyle devlet askeri açıdan güç kaybetmişti. Bu yüzden kral Roma ile yapılacak olan bir savaşın sonuçlarının hiç de iyi olmayacağını düşünerek elindeki topraklardan vazgeçmiştir. Fakat Romalı aç gözlü ve hırslı komutan Aqullius elindekilerle yetinmeyip Mithradates'ten daha fazlasını isteyince savaş kaçınılmaz oldu. Kral Aqullius komutasındaki Roma ordusunu yenerek, daha önce de bahsettiğimiz üzere Karadeniz'de ve Küçük Asya'da İskender sıfatıyla Koruyucu ve kurtarıcı olarak anılmaya başlamıştır. Daha sonra Sulla komutasındaki Roma orduları, Pontus ordularını bozguna uğratmasının ardından Mithradates'in yanında olan topluluklar onu yalnız bırakıp Roma'nın yanında yer almıştır. M.Ö. 83-81 yılları arasında yapılan ikinci Mithradates savaşlarında Eupator, Sulla'nın komutanlarından Murena'yı yenmiştir. Zaten kopuk olan Roma ilişkileri daha da bozulmuştur. Sulla'nın ölümüyle Roma karışmıştır. Bunu fırsat bilen kral, Pontus'taki ordularını yeni bir savaşa hazırlamıştır. Ayrıca bölgede bulunan toplulukları kendi yanına çekmek için diplomasi yoluna gitmiştir.

M.Ö. 74 yılında üçüncü Mithradates savaşları baş göstermiştir. Eupator burada Lucullus ve Pompeius ile savaşmıştır. Birçok kez ihanete uğrayan Kral, hiç bir zaman yılmamıştır. Fakat öz oğlunun ihanetine uğrayan kral, bir askerine kendini öldürtmüştür. Eupator'un burada bağımsızlık duygusunun ne kadar kuvvetli olduğunu görüyoruz. Teslim olmaktansa ölmeyi tercih eden kral, düşmanları tarafından bile saygıyla anılmıştır.

Mithradates'in ölümünden sonra Roma rahat bir nefes almıştır. Bundan sonra Hellenistik krallıklar gibi kavramlar ortadan kalkmış ve çok geniş bir coğrafyada Roma egemenliği başlamıştır.

KAYNAKÇA

- Aeschylus** Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes. With an English Translation by H. W. Smyth. Cambridge, Mass-London 1956.
- Ak 2004** Ak, Orhan Naci, Rize Tarihi, Rize 2004.
- Anderson 1903** J. G. C. Anderson *Studia Pontica I: A Journey of Exploration in Pontus*. Bruxelles 1903.
- Arrianus** Arrianus, *Periplu Ponti Euxini*. Arrianus'un Karadeniz Seyehati. Çev. Ve Yor. : M. Arslan. 2005 İstanbul.
- Arslan 2007** Arslan, M. Mithradates VI. Eupator. Roma'nın Büyük Düşmanı. İstanbul: Odin Yayıncılık 2007.
- Apollodoros** Atinalı Apollodoros. Bibliotheca, The Library. With an English translation by J. G. Frazer I-II Cambridge, Mass-London 1967.
- Balint 1989** CsánadDie Archäologie der Steppe. Vıyana-Köln: Böhlau Verlag, 1989.
- Berdzenishvili 1946** Berdzenishvili, Niko ve Diğer. *Istoria Gurizii*. Cilt 1. Tiflis, 1946.
- Bilgin 1990** Bilgin, Mehmet. *Sürmene Tarihi*, Trabzon 1990.
- Bilgin 2002** Bilgin, Mehmet, *Doğu Karadeniz, Tarih Kültür İnsan*, Trabzon 2002.
- Bilgin 2002** Bilgin, Mehmet, *Doğu Karadeniz, Tarih Kültür İnsan*, Serander Yayınları Trabzon 2000.
- Bittel 1933** Bittel, Kurt. "Artvin'de bulunan tunçtan mamul Asarı Attika". *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergesi* 1. Ankara (1933): 150-156.
- BMC Pontos** W.Wroth. *British Museum Catalogue of Greek Coins. Pontos, Paphlagonia, Bithynia, Kingdom of Bosphorus*, London: 1889.

- Broughton 1938** T. R. S. Broughton, *Roman Asia Minor, An Economic Survey of Ancient Rome I-IV*. Ed. T. Frank. Baltimore 1938.
- Boltunova 1977** Boltunova, A.I. 1977. Zevs Otchij i Zevs Spasitel, VDI 1, 176-183.
- Callatay 2007** Callatay, F. de 2007. La revision de la chronologie des bronzes de Mithridate Eupator et ses consequences sur la datation des monnayages et des sites du Bosphore Cimmerien, in: A. Bresson, A. Ivantchik & J.-L. Ferrary (eds.). *Une koine Pontique. Cites grecques, societies indigenes et empires mondiaux sur le littoral nord de la Mer Noire (VIIe s. a.C.-IIIe s. p.C.)*. Bordeaux, 271-308.
- Carpini, Friar Giovanni di Plan** The Story of the Mongols Whom We Call the Tartars. Çev. E. Haldinger. Boston, 1996.
- Cavaignac 1931** Cavaignac E. 'L'extension de la zone des Gasgas a L'ouest', RHA 4 (1931).
- Dinçol ve Yakar 1974** Dinçol Ali M. Ve Yakar, Jak. "Nerik Şehrinin Yeri Hakkında" Belleten XXXVIII/152 (1974): 563-582.
- Diodorus Siculus** Didorus of Sicily in Twelve Volumes with an English by C. H. Oldfather. Cilt. 4-8 Cambridge: Harvard University Press; William, Heinemann Ltd, 1989.
- Dionysius** Dionysius, *Periegetes* [Dionsysio Oi'koumenes pepihtheie ...] Dionysii descriptio, annotationibus Eustathii & Henr. Stephani (MDCLXXXVIII [1688]). 2 Mayıs 2011. <http://www.archive.org/details/dionysiouoikoume00dion>
- Durrbach 1921** Durrbach, F. 1921. *Choix d'inscriptions de Delos*, Vol. 1. Paris.

- El-Hamavi** Şihabuddin Ebu Abdullah Yakut el-Hamavi, Mu'cemu'l-Buldan I-IV Yay. F. Wüstenfeld. Leipzig, 1866-1870.
- Erciyas 2006** Review of D. B. Erciyas, Wealth Aristocracy and Royal Propaganda under the Hellenistic Kingdom of the Mithradatids, Leyde-Boston, 2006.
- Erdal 2008** Erdal, Yılmaz Selim. "Occlusal grooves in anterior dentition among Kovuklukaya inhabitants(Sinop, northern Anatolia, 10th century AD". International Journal of Osteoarchaeology. 18. 2, (Mart-Nisan, 2008): 152-166.
- Finogenova 1990** Finogenova, S.I. 1990. Antičnije terrakotovye maski Severnogo Pričernomor'ja, SovA 2, 189-203.
- French 1992** French, D.H. 1992. Amasian notes 2, EpigrAnat 20, 63-68.
- Frolova 2002** Frolova, N.A & S. Ireland 2002. The Coinage of the Bosporan Kingdom: From the First Century BC to the Middle of the First Century AD (BAR Int. Series, 1102). Oxford.
- Gaggero 1976** Gaggero , E.S. 1976. La propaganda antiromana di Mithridate VI Eupatore in Asia Minore e in Grecia, in: Contributi di storia antica in onore di Albino Garzetti. Genova, 89-123.
- G. Plinius Secundus** Kullanılan Çeviriler: Pliny Natural History. Taranslated by H. Rackham, W.H.S. Jones, D.E. Eichholz From the 10 volume edition published by Harvard University Press, Massachusetts and William Heinemann, London 1949-54.

- Glew 2000** D. G. Glew, “400 villages? A Note on Appian, Mith. 65, 271”. EA 32, 2000, 155-162.
- Gökdağ 1997** Gökdağ, Bilgehan Atsız, “M.Ö 2000’li Yıllardan Günümüze Giresun’daki Türk Varlığı”. Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs Bildiriler. İstanbul 1997.
- Günaltay 1987** Günaltay, Şemsettin, Yakın ğark IV, II. Bölüm, Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Arsakid Krallıkları, Ankara 1987.
- Gürcistan Tarihi 2003** Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar Çev. Brosset Marie Felicite ve Andreasyan, Hrand D. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.
- Herodotos** Herodot Tarihi (Historiae). Çev.: M. Ökmen-A. Erhat İstanbul 1991.
- Hirschfeld 1888** Hirschfeld G. 1888. Inschriften aus dem Norden Kleinasiens besondes aus Bithynien und Paphlagonien, SBBerlin 35, 156-210.
- Hoffner 1979** Hoffner, H. “The Hitite Word for Tribe”. Studia Mediterranea, Pierro Meriggi dicata 1/1, Pavia, 1979.
- Homeros** İlyada, Çev. A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1993.
- IOSPE B 1885-1916** IOSPE B. Latyshev 1885-1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis (reprint Hildesheim 1965).
- Iustinus** Marcus Lulianus Iustinus. Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus. With an English translation by J.C. Yardley. With introduction and explanatory notes by R. Develin. Atalanta, GA 1994.
- İbnü’l-Esir 1986** El kamil fı’t Tarih. Çev. A. Ağırakça. İstabul, 1986.
- Karagöz 1998** Karagöz, İlyas, Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı, Trabzon,1998.

- Karagöz 2006** Karagöz, İlyas. Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına göre Trabzon Yer Adları. 2. Baskı Trabzon: Derya Kitap Evi 2006.
- Karatay 2008** Karatay, Osman; ‘Karadeniz’in İsmi: Hazar ve Bulgalar Boyutundan Bir Bakış’. Karadeniz (Black Sea-Chornoye More) Dergisi. 2 Şubat, 2010: ‘Hazarların Musevileşmesine Dair Bir Belge: Kenize Mektubu’. Karadeniz Araştırmaları 18(Yaz 2008): 1-17.
- Kaygusuz 1984a** Kaygusuz, J. 1984a. Inscriptions of Karzene (Paphlagonia), EpigrAnt 4,63-68.
- Kaygusuz 1984b** Kaygusuz, J. 1984b. Inscriptions of Kimistene (Paphlagonia), EpigrAnt 4,69-72.
- King 2004** King, C.; The Black Sea: A History. Oxford: Oxford University Press 2004.
- Kleiner 1955** Kleiner, G. 1955. Pontische Reichsmünzen, IstMitt 6, 1-21.
- Kobylyna 1976** Kobylyna, M.M. 1976. Divinites o rientalessur le littoral nord de la Mer Noire. Leiden.
- Konstantinos Porphyrogennetos** De cerimoniis aulae Byzantiae. Bonn, 1829-1830: De Administanto imperio (CFHB). Ed. G. Moravcsik ve R. G. H. Jenkins. Washington 1967.
- Kovenko 1941** Kovenko, V. “Gümüşhane’nin Simli Kurşun Madenleri”. M. T. A. Mecmuası 3. 4 (1941): 283-300 Ankara.
- Ksenophon** Anabasis, Çev. Tanju Gökçöl. İstanbul 1998.
- Lordkipanidse 1995** Lordkipanidse, O.D. 1995. Vani. Ein antikes religioses Zentrum in Lande des goldenen Vlieses (Kolchis), *JbRGZM* 42, 353-401.
- Magie 1950** D. Magie Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II. Princeton 1950.

- Marco Polo 2003** Dünyanın Hikaye Edilişi, I. Çev. I. Ergüden. İstanbul, 2003.
- McGing 1986** McGing, B.C. 1986. The Foreign Policy of Mithradates VI Eupator King of Pontos. Leiden: Brill Academic Publishers.
- Memiş 1990** Memiş E. “M.Ö. 2. Bin Yılda Hitit-Gaşka Münasebetleri”, Uluslar arası Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi. Samsun 1990.
- Mendel 1901** Mendel, G. 1901. Inscriptions de Bithynie, BCH 25, 5-92.
- Mitford 1966** Mitford, T. 1966. The god Pylon in eastern Pontus, Byzantion 36, 471-490.
- Mitchell 2002** Mitchell, S.; “In Search of the Pontic Community in Antiquity”, Proceeding of the British Academy 114. Representation of Empire, Rome and Mediterranean World, 35 - 64.
- Morkinskinna** The Earliest Icelandic Chronicle of the Norwegian Kings (1030-1157). Çev. M. Andersson ve Kari Ellen Gade. Cornell University Press, 2000.
- Olshausen und Biller 1984** E. Olshausen, “Pontos(2)”. RE Supplementum XV 1978 col. 396-442.
- Ovidius** Karadeniz’den Mektuplar. Çev. İ. Z. Eyuboğlu . Ankara 1994.
- Özgüç 1978** Özgüç, Tahsin. Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1978.
- Özsait 1982** M. Özsait, “Anadolu’da Hellenistik Dönem” AU II (1932) 279-324.
- Öztürk 2010** Marmara Üniversitesi Eski Çağ Tarihi, Aktüel Arkeoloji Dergisi, 2010, Karadeniz’de Dinsel yaşam-Kültler.

- Öztürk 2012** Özhan Öztürk, Antik Çağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi-Pontus, Genesis Kitap Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 2012.
- Prokopius 2001** Bizans'ın Gizli Tarihi . Çev. Orhan Duru. İstanbul Türküye İş Bankası Yayınları, 2001.
- Publius Ovidius Naso** Ovid and His Influence; Rand, Edward Kennard (Boston, Marshall Jones Company, 1925).
- Plutharkos** Plutharkos, Moralia. With an English translation by F. C. Babbitt-W. C. Helmbold I-XIV. London, New York 1928-1967.
- Plutharkos** Plutharkos, Bioi Parelleoi. Plutarch's Lives. With an English translation by B. Perrin I-XI. London, New York 1959 (The Loeb Classical Library).
- RGAM 1925** RGAM W.H. Waddington, E. Babelon & Th. Reinach 1925. Recueil general des monnaies grecques d'Asie Mineure I, 1. Pont et Paphlagonie (2ndedn.). Paris.
- Rubruck 1998** Wilhelm von. The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World, 1253-1255. Ed. W. W. Rockhil. Asian Educational Services. New Delhi, 1998.
- Sagoona 2002** Sagona, Antonio. "Archaeology at the Headwaters of the Aras". Ancient West & East. 1. 1. 2002: 46-50.
- Sallustius** Sallust, The Histories. Translated with introduction and commentary by P. McGushin 1992-1994 Oxford.
- Saprykin 2003b** S. Ju. Saprykin, "The Policy of Mithradates Eupator and the North Coast of the Black Sea". Paper delivered at the University of Aarhus, 2003: 1-4.

- Schiltberger 1997** Schiltberger, Johann. Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427). 3. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Schmitt 1996** Schmitt, Rudiger; ‘Considerations on the Name of the Black Sea’. İçinde: Hellas und der griechische Osten (Saarbrücken, 1996), 219-224.
- Schuler 1965** Schuler von H. Die Kaskaer. Berlin: Walterde Guytera-Co., 1965.
- Sergej Ju. 2009** Sergej Ju. Saprykin The Religion and Cults of the Pontic Kingdom: Political Aspects 249-257, Mithridates VI and Pontic Kingdom, Edited by Jakop Munk Hojte 2009.
- Sevin 1998** Sevin, M. “M.Ö. I. Binyıl: Demir Çağı”. Kapadokya (Ed. M. Sözen). İstanbul, 1998: 170-193.
- Strabon** Coğrafya (Geographica) Çev.: A. Pekman. İstanbul 2000.
- Swaddling 2000** J. Swaddling. Antik Olimpiyat Oyunları. Çev. B. Gürün. İstanbul 2000.
- Taşpınar 2000** Taşpınar, Ali, Rize Tarihi, Rize 2004.
- Umar 2000** Umar, Bilge, Karadeniz Kapadokya’sı (Pontos), İstanbul 2000.
- Vinogradov 1997b** Ju. G. Vinogradov. “Eine bisher Episode aus dem Krieg Mithradates’ VI. Eupators gegen die Krimskythen”. Pontische Studien, Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphie des Schwarzmeerraumes. Mainz 1997, 1-73.
- Yurt Ansiklopedisi 1981-83** 10+1 Cilt. İstanbul: Anadolu Yayıncılık. , 1981-1983.
- Zehiroğlu 2000** Zehiroğlu, Ahmet Mican, Antik Çağlarda Doğu Karadeniz, İstanbul 2000.

Zinko 2001

Zinko, V.N. 2001. Summary of results of the five-year rescue excavations in the European Bosphorus, 1989-1993, in: G. Tsetschladze (ed.), North Pontic Archaeology. Recent discoveries and studies (Colloquia Pontica, 6). Leiden, 295-318.

West, S. 2003

“The Most Marvellous of All Seas; The Greek Encounter with the Euxine”,
Greece & Rome vol. 50, no: 2, 151 – 167.

Wilson 1960

D. R. Wilson, The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontos in the Greek and Roman Periods. (Doktora Tezi) Oxford University 1960.

HARİTA VE RESİMLERİN LİSTESİ

Haritaların Listesi

- Harita 1:** Kardenizdeki Kolonizasyon Hareketleri (Arslan, 2007; 8, Harita 1).
- Harita 2:** Karadeniz Bölgesi Coğrafyası (Arslan, 2007; 17, Harita 2).
- Harita 3:** Latince Karadeniz Haritası (Resim: <http://www.karalahana.com>, Harita 3).
- Harita 4:** Karadenizdeki Etnik Gruplar (Arslan 2007; 32, Harita 4).

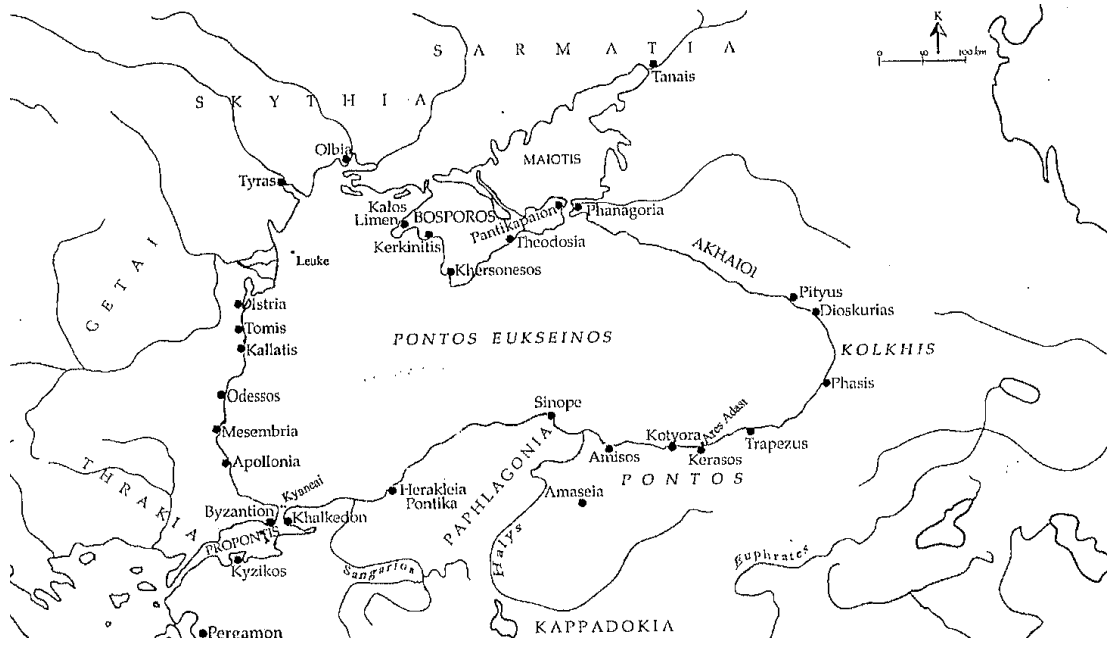
Resimlerin Listesi

- Resim 1:** Ön Yüzünde: III. Mithradates'in Diademli Başı, Sağa. Arka Yüzünde: Elinde Kartal Tutan, Tahtta Oturan Zeus, ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ Lejandı. AR (tetradrahmi) (Ref: BMC Pontos Pl. VIII, no: 2, Resim 1).
- Resim 2:** Ön Yüzünde: I. Pharnakes'in Diademli Başı Sağa. Arka Yüzünde: Ayakta Duran Tanrı Figürü, ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΦΑΡΝΑΚΟΥ Lejandı. AR (tetradrahmi) (Ref: BMC Pontos, Pl. VIII, no: 3, Resim 2).
- Resim 3:** Ön Yüzünde: IV. Mithradates Ve Laodike Başı, Sağa. Arka Yüzünde: Ayakta Hera Ve Zeus, ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΚΑΙ – ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΛΑΟΔΙΚΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΩΝ Lejandı. AR (tetradrahmi) (Ref: Callataÿ 2009, Fig. 41, Resim 3).
- Resim 4:** Yüzünde: Laodike Başı Sağa. Arka Yüzünde: ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΛΑΟΔΙΚΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ Lejandı. AR (tetradrahmi) (Ref: Callataÿ 2009, Fig. 43, Resim 4).
- Resim 5:** Ön Yüzünde: V. Mithradates'in Diademli Başı, Sağa. Arka Yüzünde: Ayakta Duran Apollon, Sola. ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ Lejandı. AR (tetradrahmi) (Ref: Callataÿ 2009, Fig. 44, Resim 5).
- Resim 6:** VI. Mithradates Eupator'un Mermer Portresi Herakles gibi Betimlenmiştir. Roma İmparatorluğu Döneminden (1. yy) (Louvre Müzesi , Fotoğraf: Eric Gaba, Temmuz 2005, Resim 6).

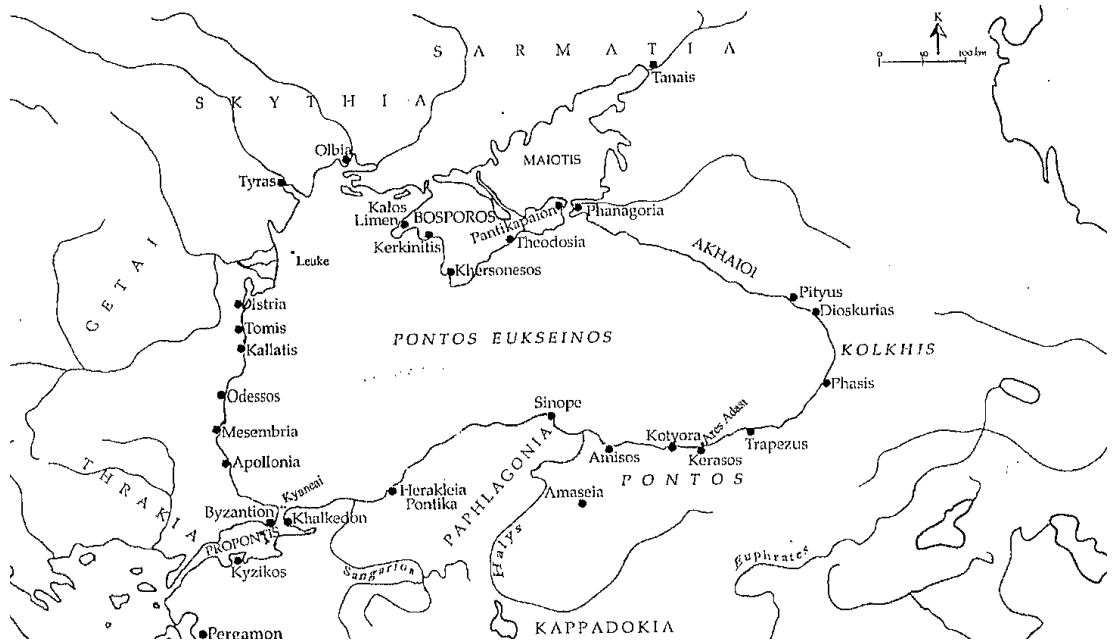
- Resim 7:** Kızlar Sarayı Üzerindeki Üçlü Kral Mezarı, Birbirine Çok Yakın Oyulmuştur (Amaseia), (Fotoğraf, www.amasya.gov.tr adresinden alınmıştır, Resim 7).
- Resim 8:** Amaseia Kral Kaya Mezarlarından Bir Kesit (Fotoğraf, www.amasya.gov.tr adresinden alınmıştır, Resim 8).
- Resim 9:** Sağlam Bir Kayalık Alan Üzerine İnşa Edilen Kale; Bazı Tarihçilere Göre Pontus Kralı Mithradates Tarafından; Bazı Tarihçilere Göre İse, Hatti Kralı Varşamma/Haraşna Tarafından Yaptırılmıştır (Fotoğraf: Emel Yamantürk, panoramio.com, Resim 9).
- Resim 10:** Amasya Kalesinden bir kesit (Fotoğraf, www.amasya.gov.tr adresinden alınmıştır, Resim 10).
- Resim 11:** Caracalla (M.S. 198-217) Egemenliği Altında Zela Anaitis Tapınağı'nın Sunağını Temsil Eden Sikkeler (Price and Trell, 1977:174, Resim 11).
- Resim 12:** Kibele Gibi Tasfir Edilmiş Anaitis Tanrıçası (Imhoof - Blumer, 1901: pl.6, Resim 12).
- Resim 13:** Temsili Zela Kalesi Ve Amfitiyatrosu (Fotoğraf: Erdal Yavi, Resim 13).
- Resim 14:** Kopenhag IV 214 (Mithradates Eupator (İ.Ö. 120-63) Dönemi; (Lindgren II 42). Ön Yüzünde: Tepeli Kask Giyen Ares. Arka Yüzünde: Kılıf Ve Kılıç; Her İki Tarafında ΓΑΖΙ / ΟΥΡΩ [N] YAZISI Bulunmaktadır (Gaziuara) (Ref: Lindgren II 42, Resim 14).
- Resim 15:** Pontos, Kabeira, Mithradates VI Döenemi Sikkesi (İ.Ö. 120-63). Ön Yüzde: Üç Tepeli Miğferi İle Athena Betimlenmiştir. Arka Yüzde: KABH-PQN Yazısı Ve Ayakta Duran Perseus İle Süslenmiştir (Ref: SNG Cop 215. Sear Greek Coins and their Values (SG) Number sg3652, Resim 15).
- Resim 16:** Roma Köprüsü Dibiindeki Yazıt (Komana Pontica) (Fotoğraf: KOMANA SURVEY PRELIMINARY REPORT 2005 Asst.Prof.Dr. D.Burcu Erciyas, Resim 16).
- Resim 17:** Caracalla Dönemi (198-217), Ön Yüzde: Genç Caracallanın Defne Taçlı Büstü Bulunmaktadır. Arka Yüzde: Cepheden Betimlenmiş Dört Sütunlu Dor Tapınağı Bulunmaktadır. Alınlıkta Çelenk, Tapınağın

- Girişinde, Kaide Üzerinde Çelenk Ve Palmiye Dalı Tutan Nike Heykeli Bulunmaktadır (BMC 11: 29, 4, Resim 17) Komana Pontica.
- Resim 18:** Pontus Kraliçesi Laodike (Sinope Sikkesi) M.Ö. 120-113 (Ref: SNGCop 496, Resim 18).
- Resim 19:** Balatlar Yapı Kompleksi (Sinope), (Fotoğraf: <http://www.sinoprehberi.org> adresinden alınmıştır, Resim 19).
- Resim 20:** Gümüş 5.02 Gram / Drachm / Ön Yüzünde Sola Bakan Bayan Büstü / Arka Yüzünde Balık Sırtında Duran Kanatları Açık Kartal ΔΙΟΝΥΣΙ Yazısı Bulunur (Sinope Sikkesi), (Ref: RG-SNG BM Sea 1481, SNG VA 201, Resim 20).
- Resim 21:** Amisos Kentinin VI. Mithradates Eupator Zamanına, Yani İ.Ö. 85-65 Yıllarına Ait Bir Sikkesi (Ref: SNG BMC Black Sea, Resim 21).
- Resim 22:** Amisos Kentinin İ.Ö. 85-65 Yıllarına Ait Bir Sikkesi. Ön Yüzde: Dionysos Şeklinde Betimlenmiş Ve Sarmaşık Yaprağı Takan VI. Mithradates Eupator Portresi; Arka Yüzde: AMISOU İbaresı Ve Cista Mystica (Ref: SNG BMC Black Sea 1209, Resim 22).
- Resim 23:** Amisos Kentinin İ.Ö. 85-65 Yıllarına Ait Bir Sikkesi. Ön Yüzde: Dionysos Şeklinde Betimlenmiş Ve Sarmaşık Yaprağı Takan VI. Mithradates Eupator Portresi; Arka Yüzde: AMISOU İbaresı Ve Cista Mystica (Ref: SNG BMC Black Sea 1209, Resim 23).
- Resim 24:** Ünye Kalesi Ve Kral Kaya Mezarları (Fotoğraf: <http://unyeses.net> adresinden alınmıştır, Resim 24).
- Resim 25:** Ünye Kalesinin Üzerindeki Kaya Mezarından Ayrıntı. (Umar 2000, 91, Resim 25).
- Resim 26:** Pontos Döneminde Yapıldığı Bilinen Ve Günümüze Sadece Bir Kısım Ulaşan Giresun Kalesindeki Sur Duvarları (Fotoğraf: Barış Kaya).
- Resim 27:** Yassıçal'daki Zeus Stratios'a ithaf edilen kutsal alan. Zeus Stratios, askerlerin koruyucusu ve savaş tanrısı olarak bölgede önemli bir tapınım görmüştür. (Fotoğraf: Amasya Arkeoloji Müzesi. Aykan ÖZENER)

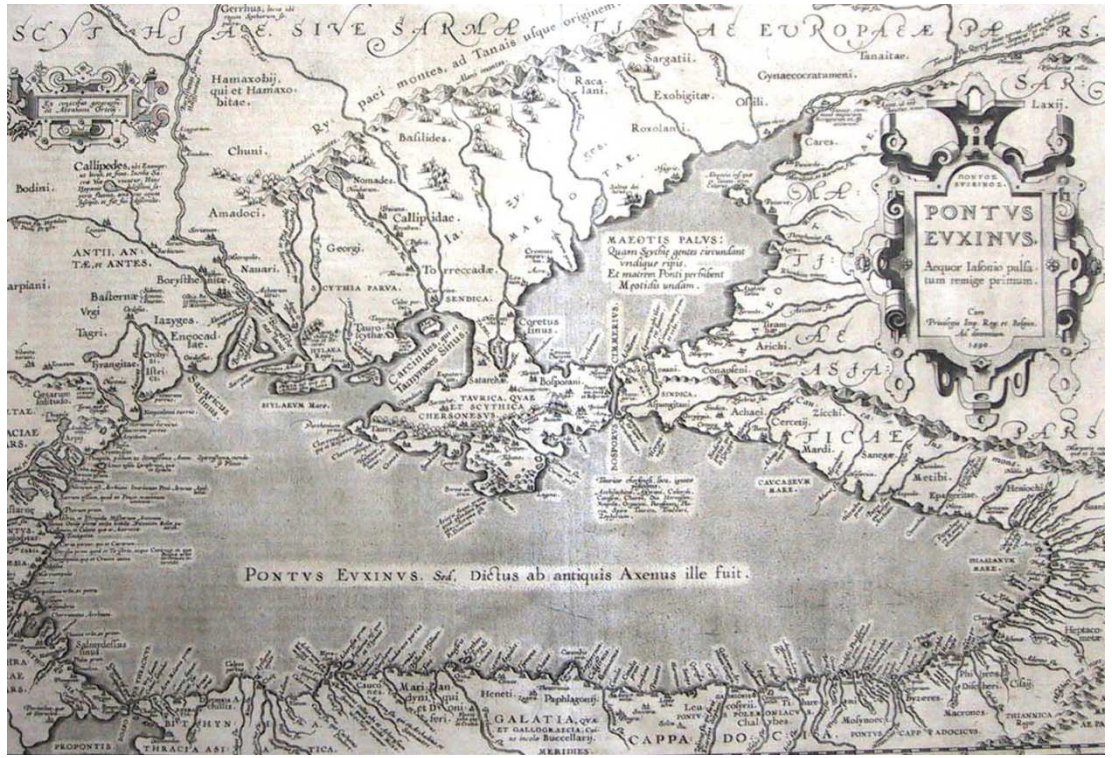
HARİTA VE RESİMLER

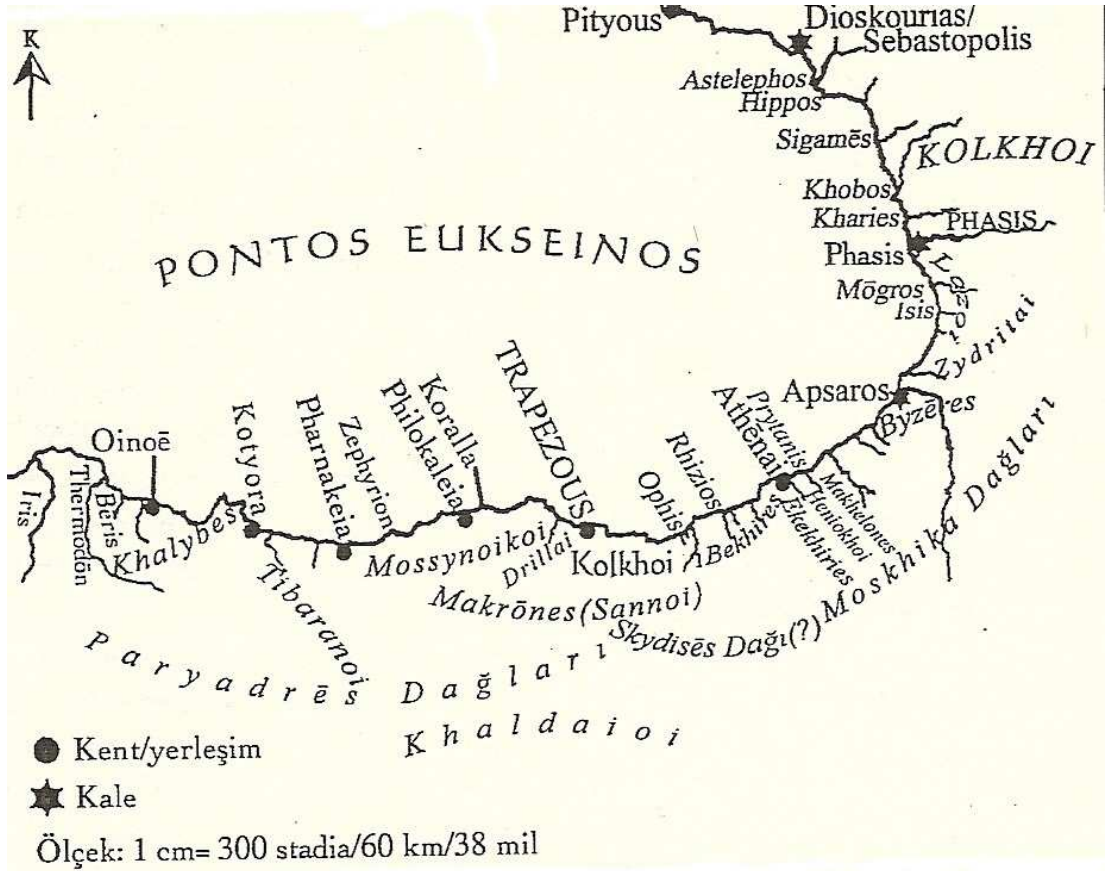
Harita 1: Kardenizdeki Kolonizasyon Hareketleri (Arslan, 2007; 8)

Harita 2: Karadeniz Bölgesi Coğrafyası (Arslan, 2007; 17)

Harita 3: Latince Karadeniz Haritasi (Resim: <http://www.karalahana.com>).

Harita 4: Karadenizdeki Etnik Gruplar (Arslan 2007; 32)

Resim 1: Ön Yüzünde: III. Mithradates'in Diademli Başı, Sağa. Arka Yüzünde: Elinde Kartal Tutan, Tahtta Oturan Zeus, ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ Lejandı. AR (tetradrahmi) (Ref: BMC Pontus Pl. VIII, no: 2).

Resim 2: Ön Yüzünde: I. Pharnakes'in Diademli Başı Sağa. Arka Yüzünde: Ayakta Duran Tanrı Figürü, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΑΡΝΑΚΟΥ Lejandı. AR (tetradrahmi) (Ref: BMC Pontus, Pl. VIII, no: 3)

Resim 3: Ön Yüzünde: IV. Mithradates Ve Laodike Başı, Sağa. Arka Yüzünde: Ayakta Hera Ve Zeus, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΚΑΙ – ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΛΑΟΔΙΚΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΩΝ Lejandı. AR (tetradrahmi) (Ref: Callataÿ 2009, Fig. 41).

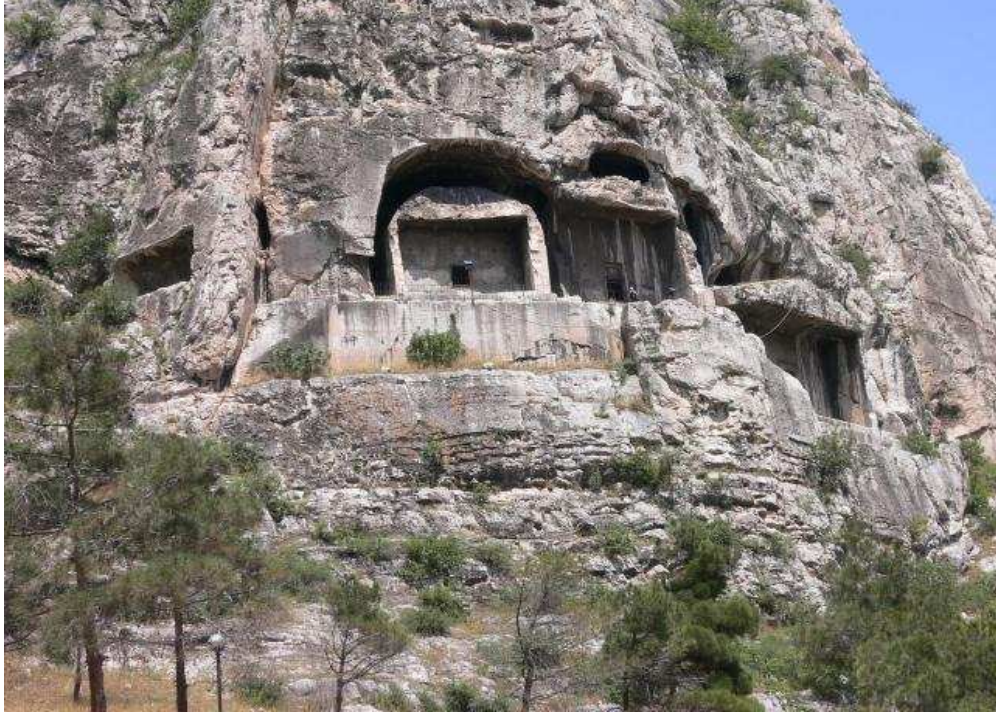
Resim 4: Ön Yüzünde: Laodike Başı Sağa. Arka Yüzünde: ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΛΑΟΔΙΚΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ Lejandı. AR (tetradrahmi) (Ref: Callataÿ 2009, Fig. 43).

Resim 5: Ön Yüzünde: V. Mithradates'in Diademli Başı, Sağa. Arka Yüzünde: Ayakta Duran Apollon, Sola. ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ – ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ AR (tetradrahmi) (Ref: Callataÿ 2009, Fig. 44).

Resim 6: Pontus kralı VI Mithradates Eupator'un Mermer Portresi Herakles Gibi Betimlenmiştir. Roma İmparatorluğu Döneminden (1. yy) (Louvre Müzesi , Fotoğraf: Eric Gaba, Temmuz 2005).

Resim 7: Kızlar Sarayı Üzerindeki Üçlü Kral Mezarı, Birbirine Çok Yakın Oyulmuştur (Amaseia), (Fotoğraf, www.amasya.gov.tr adresinden alınmıştır).

Resim 8: Amaseia Kral Kaya Mezarlarından Bir Kesit (Fotoğraf, www.amasya.gov.tr adresinden alınmıştır).

Resim 9: Sağlam Bir Kayalık Alan Üzerine İnşa Edilen Kale; Bazı Tarihçilere Göre Pontus Kralı Mithradates Tarafından; Bazı Tarihçilere Göre İse, Hatti Kralı Varşamma/Haraşna Tarafından Yaptırılmıştır (Fotoğraf: Emel Yamantürk, panoramio.com).

Resim 10: Amasya Kalesinden bir kesit (Fotoğraf, www.amasya.gov.tr adresinden alınmıştır).

Resim 11: Caracalla (M.S. 198-217) Egemenliği Altında Zela Anaitis Tapınağı'nın Sunağını Temsil Eden Sikkeler (Price and Trell, 1977:174).

Resim 12: Kibele Gibi Tasfir Edilmiş Anaitis Tanrıçası (Imhoof - Blumer, 1901: pl.6).

Resim 13: Temsili Zela Kalesi Ve Amfitiyatrosu (Fotoğraf: Erdal Yavi).

Resim 14: Kopenhag IV 214 (Mithradates Eupator (İ.Ö. 120-63) Dönemi; (Lindgren II 42). Ön Yüzünde: Tepeli Kask Giyen Ares. Arka Yüzünde: Kılıf Ve Kılıç; Her İki Tarafında ΓΑΖΙ / ΟΥΡΩ [N] Yazısı Bulunmaktadır (Gaziuara) (Ref: Lindgren II 42).

Resim 15: Pontus, Kabeira, Mithradates VI Dönemi Sikkesi (İ.Ö. 120-63). Ön Yüzde: Üç Tepeli Miğferi İle Athena Betimlenmiştir. Arka Yüzde: KABH-PQN Yazısı Ve Ayakta Duran Perseus İle Süslenmiştir (Ref: SNG Cop 215. Sear Greek Coins and their Values (SG) Number sg3652).

Resim 16: Roma Köprüsü Dibiindeki Yazıt (Komana Pontica) (Fotoğraf: KOMANA SURVEY PRELIMINARY REPORT 2005 Asst.Prof.Dr. D.Burcu Erciyas).

Resim 17: Caracalla Dönemi (M.S. 198-217), Ön Yüzde: Genç Caracallanın Defne Taçlı Büstü Bulunmaktadır. Arka Yüzde: Cepheden Betimlenmiş Dört Sütunlu Dor Tapınağı Bulunmaktadır. Alınlıkta Çelenk, Tapınağın Girişinde, Kaide Üzerinde Çelenk Ve Palmiye Dalı Tutan Nike Heykeli Bulunmaktadır (BMC 11: 29, 4) Komana Pontica.

Resim 18: Pontus Kraliçesi Laodike (Sinope Sikkesi) M.Ö. 120-113 (Ref: SNGCop 496).

Resim 19:Balatlar Yapı Kompleksi (Sinope), (Fotoğraf: <http://www.sinoprehberi.org> adresinden alınmıştır).

Resim 20: Gümüş 5.02 Gram / Drachm / Ön Yüzünde Sola Bakan Bayan Büstü / Arka Yüzünde Balık Sirtında Duran Kanatları Açık Kartal ΔΙΟΝΥΣΙ Yazısı Bulunur (Sinope Sikkesi), (Ref: RG-SNG BM Sea 1481, SNG VA 201).

Resim 21: Amisos Kentinin VI. Mithradates Eupator Zamanına, Yani İ.Ö. 85-65 Yıllarına Ait Bir Sikkesi (Ref: SNG BMC Black Sea).

Resim 22: Amisos Kentinin İ.Ö. 85-65 Yıllarına Ait Bir Sikkesi. Ön Yüzde: Dionysos Şeklinde Betimlenmiş Ve Sarmaşık Yaprağı Takan VI. Mithradates Eupator Portresi; Arka Yüzde: AMISOU İbaresı Ve Cista Mystica (Ref: SNG BMC Black Sea 1209).

Resim 23: Amisos Kentinin İ.Ö. 85-65 Yıllarına Ait Bir Sikkesi. Ön Yüzde: Dionysos Şeklinde Betimlenmiş Ve Sarmaşık Yaprığı Takan VI. Mithradates Eupator Portresi; Arka Yüzde: AMISOU İbaresı Ve Cista Mystica (Ref: SNG BMC Black Sea 1209).

Resim 24: Ünye Kalesi Ve Kral Kaya Mezarları (Fotoğraf: <http://unyeses.net> adresinden alınmıştır).

Resim 25: Ünye Kalesinin Üzerindeki Kaya Mezarından Ayrıntı. (Umar 2000, 91.)

Resim 26: Pontus Döneminde Yapıldığı Bilinen Ve Günümüze Sadece Bir Kısım Ulaşan Giresun Kalesindeki Sur Duvarları (Fotoğraf: Barış Kaya).

Resim 27: Yassıçal'daki Zeus Stratios'a ithaf edilen kutsal alan. Zeus Stratios, askerlerin koruyucusu ve savaş tanrısı olarak bölgede önemli bir tapınım görmüştür. (Fotoğraf: Amasya Arkeoloji Müzesi. Aykan ÖZENER)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Barış KAYA

Doğum Tarihi: 10.11.1987

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Arkeoloji	Selçuk Üniversitesi	2005-2010
Yüksek Lisans	Klasik Arkeoloji	Selçuk Üniversitesi	2010-2013

Projelerde Yaptığı Görevler:

"Mithradates VI Eupator'un Karadeniz Faaliyetleri" Yüksek Lisans Tez Projesi, Proje Yürütücüsü: Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ, Yardımcı Proje Yürütücüsü: Barış KAYA

Kazılar:

Lagina Hekate Kazı çalışmaları, Prof. Dr. Ahmet A. TIRPAN, 2007-2009.

Aksaray Eski İlçesi Çukuryurt Köyü Güzlü Höyük Kazısı, Aksaray Müze Müdürlüğü, 2012.